

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN ULUS-DEVLET ÜZERİNE
ETKİLERİ VE TÜRKİYE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Süleyman KARAÇOR

HAZIRLAYAN
Ozan SARIYILDIZ

KONYA 2008

ÖZET

Küreselleşme süreci ile birlikte özellikle son 25–30 yılda dünyada önemli değişim ve dönüşümler yaşanmaktadır. Bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler uzaklık ve sınır kavramlarının silikleşmesini gündeme getirmekte, bu bağlamda uluslar arası sermaye akışında da önemli artışlar gerçekleşmektedir. Karlılık amacı doğrultusunda hareket eden ve bu doğrultuda faaliyetlerini pek çok ülkede yürüten çok uluslu şirketler de bu süreçte önemli birer küresel fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Sürece kültürel perspektiften yaklaşıldığında ise Batı merkezli ve birörnekçi özellik arz eden küresel kültür dayatmalarının varlığı göze çarpmaktadır. Süreç böylesi bir küresel kültürün yanında yerel kültürlerin de daha belirgin olarak gün yüzüne çıkmasını beraberinde getirmektedir.

Teknolojik, ekonomik ve kültürel boyutları ile karmaşık ve çok boyutlu bir özellik arz eden küreselleşme sürecinde, siyasal boyutta da, ulus-devlet üzerine gerçekleşen tartışmalar önemli bir sorunsalı oluşturmaktadır. Küreselleşme süreci ile birlikte ulus-devletlerin yapısı, etkinliği ve hatta varlığı tartışma konusu haline gelmiştir. Özellikle ulus-üstücü ve ulus-altıcı hareketlerin varlığı bu tartışmayı sıcak tutmaktadır.

Türkiye de bu değişim ve dönüşüm sürecinden etkilenmektedir. Özellikle 1980’li yıllarla birlikte finansal serbestleşme hareketleri temelinde küreselleşme sürecine eklemlenme çabalarının varlığı dikkat çekmektedir. Türkiye, küresel sistemin kendisine sunduğu seçenekler arasında yönelimini, daha önceden de belli yoğunluklarla içinde olduğu, Avrupa Birliği’ne tam üyelik çerçevesinde gerçekleştirmektedir. Dönem dönem yavaşlayan dönem dönem hızlanan bu süreç halen devam etmektedir. Küreselleşme süreci genel itibariyle tüm dünya devletlerini, özel olarak da Türkiye’yi çeşitli boyutlarıyla etkilemeye devam etmektedir.

ABSTRACT

With the globalisation process, some important changes and transformations have taken place during the last 25-30 years. Rapid developments that occurred in information and communication based technologies, have been causing the concepts of distance and border to lose ground thus, important amount of increase in the flow of international capital have been taking place. Multinational companies which operate with the aim of profitability and continue their business in many countries with this aim, come about as an important global phenomenon in this process. When we look at the process of globalisation from a cultural perspective, a west-centered and monotype compulsions of global culture draw the attention. The process brings about emerging of the local cultures more distinctively along with such a global culture.

In the globalisation process which has become complex and multidimensional with its technological, economic and cultural dimensions, the debates on the “nation-state” creates an important problematic in political dimension. Along with the globalisation process, the structure of the nation-states, their strength and even their existence has been under discussion. Especially, the presence of infranational and supranational movements have been keeping this discussion fresh.

Turkey has been affected from this change and transformation process too. Especially with the 1980s, the presence of the efforts based on financial liberation movements for integration to globalisation process attracts attention. Among the options offered by global system, Turkey has headed for full membership to European Union as it has been within the Union in some ways before. This process which slows down or gains speed at some periods, has been still proceeding. In general, globalisation process is still continuing to influence all the countries in the world and specially Turkey too with its various dimensions.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN ULUS-DEVLET ÜZERİNE ETKİLERİ VE TÜRKİYE

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
------------	---

Birinci Bölüm

KÜRESELLEŞME

1.1.KÜRESELLEŞME KAVRAMI.....	3
1.2.KÜRESELLEŞMEYE DAİR ÇEŞİTLİ YAKLAŞIMLAR.....	5
1.2.1.Aşırı Küreselleşmeciler (Hyperglobalist).....	6
1.2.2.Küreselleşme Karşıtları (Kuşkucular)(Skeptical).....	7
1.2.3.Dönüşümcüler (Transformationalist).....	8
1.3.KÜRESELLEŞMENİN KÖKENİ VE TARİHSEL SÜRECİ.....	10
1.4.KÜRESELLEŞMEYİ ORTAYA ÇIKARTAN FAKTÖRLER.....	12
1.4.1.Teknolojik Gelişmeler.....	12
1.4.2.İdeoloji Faktörü.....	13
1.4.3.Ekonomik Faktörler.....	13
1.5.KÜRESELLEŞMENİN KÜLTÜREL BOYUTU.....	14
1.5.1.Kültür ve Kültürel Kimlik.....	14
1.5.2.Küresel Etkileşim.....	15
1.5.3.Küresel Kültür.....	16
1.5.4.Yerellik.....	19
1.5.5.Sendikalardaki Çözülmenin Etkisi.....	22
1.6.KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK BOYUTU.....	24
1.6.1.Küresel Ekonominin Biçimlenmesi.....	25
1.6.2.Küresel Ekonomide Ticaret.....	27
1.6.3.Küresel Ekonomide Bağımlılık ve İş Bölümü: Kuzey Güney İlişkileri.....	30
1.6.4.Çok Uluslu Şirketler.....	32
1.6.5.Küresel Sermaye.....	38
1.6.6.Küresel Emek.....	40

1.6.7.Uluslararası Hukuk Bağlamında Küreselleşmenin Anayasası: MAI.....	41
1.7.KÜRESELLEŞMENİN SİYASAL BOYUTU.....	42

İkinci Bölüm

ULUS, ULUS-DEVLET

2.1.ULUS KAVRAMI.....	45
2.2.ULUS-DEVLET.....	51
2.2.1.Ulus-Devletin Tarihsel Gelişimi.....	53
2.2.1.1.Westphalia Barışı ve Sonrası.....	56
2.2.2.Ulus-Devletin Yapısı ve Nitelikleri.....	62
2.2.2.1.İnsan Topluluğu: Millet.....	63
2.2.2.1.1.Objektif Millet Anlayışı.....	64
2.2.2.1.2.Subjektif Millet Anlayışı.....	66
2.2.2.2.Toprak Unsuru: Ülke.....	68
2.2.2.3.İktidar Unsuru: Egemenlik.....	69

Üçüncü Bölüm

KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN ULUS-DEVLET ÜZERİNE ETKİLERİ

3.1.KÜRESELLEŞME ULUS-DEVLET İLİŞKİSİNDE OLUMLU VE OLUMSUZ YAKLAŞIMLAR.....	71
3.2.ULUS-DEVLET KURGUSUNUN AŞINMASINA YOL AÇAN KÜRESEL ETMENLER VE YARATTIĞI EŞİTSİZLİKLER.....	77
3.3.ULUS ÜSTÜCÜLÜK VE ULUS ALTICILIK HAREKETLERİ.....	81
3.3.1.Ulus Üstücülük.....	81
3.3.2.Ulus Altıcılık.....	84
3.3.2.1.Bölgeselleşme.....	84
3.3.2.2.Yerellik.....	87
3.4.KÜRESELLEŞMENİN KAMU YÖNETİMİ ÜZERİNE ETKİLERİ.....	90
3.4.1.Devletin Küçültülmesi ve Etkinleştirilmesi.....	90
3.4.2.Siyaset-Yönetim Dengesinin Yeniden Kurulması.....	91
3.4.3.Şeffaf ve Dürüst Yönetim.....	92

3.4.4.Merkeziyetçilikten Uzaklaşma Eğilimi.....	93
3.5.KÜRESEL ÇAĞDA ULUS-DEVLETİN KAZANDIĞI / KORUDUĞU VE KAYBETTİĞİ İŞLEVLER BAĞLAMINDA TEMEL NİTELİKLERİNİN DURUMU.....	94

Dördüncü Bölüm

KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE ULUS-DEVLET BAĞLAMINDA TÜRKİYE

4.1.TÜRKİYE’NİN BİR ULUS-DEVLET OLARAK DOĞUŞU.....	103
4.2.KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN TÜRKİYE ÜZERİNE YANSIMALARI.....	109
4.2.1.1980’lerle Beraber Gelen Değişimler.....	110
4.2.2.Küresel Arena, Avrupa Birliği ve Türkiye.....	117
SONUÇ.....	128
KAYNAKLAR.....	131

Kısaltmalar

AB: Avrupa Birliği
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
ASEAN: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
BM: Birleşmiş Milletler
COMECON: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
ÇUŞ: Çok Uluslu Şirketler
DESA: Birleşmiş Milletler Sosyal ve Ekonomik Olaylar Departmanı
GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ICC: Uluslar arası Ticaret Odası
İMF: Uluslar arası Para Fonu
KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MAI: Yatırımlar Hakkında Çok Taraflı Anlaşma
NAFTA: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO: Kuzey Atlantik Paktı
NGO: Hükümet Dışı Örgütler
OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNCTAD: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
WB: Dünya Bankası
WTO: Dünya Ticaret Örgütü

Tablolar

Tablo 1: Küreselleşmeye Yönelik 3 Yaklaşım.....	9
Tablo 2: G-7 Ülkelerinin Ekonomik Gelişimi.....	31

GİRİŞ

Günümüzde, özellikle son 25 – 30 yılda, bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin önünü açtığı, büyük bir ivme kazanan ve tüm dünya toplumlarını derinden etkileyen bir süreç yaşanmaktadır. Bu süreç “küreselleşme” olarak adlandırılmaktadır. Çeşitli boyutlarıyla gerek ulusal, gerekse uluslar arası gelişmelere yön veren bir gerçeklik olarak küreselleşme sürecinde, ulus-devletin durumu önemli bir tartışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma da küreselleşme sürecinin ulus-devlet üzerine etkilerini ve sürecin Türkiye üzerindeki yansımalarını konu edinmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde küreselleşme kavramı ve boyutları üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda öncelikle kavramsal açıklamaya gidildikten sonra, küreselleşme sürecine yönelik olumlu ve olumsuz düşünceler, küreselleşmenin ortaya çıkışı ve asıl etkilerini gösterdiği dönemler, küreselleşmeyi ortaya çıkartan faktörler açıklanmaktadır. Bu bilgilerin ardından ağırlıklı olarak küreselleşmenin çeşitli boyutları üzerinde durulmaktadır. Küresel bir örnekçi kültürün yaşamın her noktasına nüfuz etmesi, bunun yanında küresel süreçte yerel kültürlerin de ön plana çıkması bağlamında kültürel boyut irdelendikten sonra ekonomik boyut; küresel ekonominin biçimlenmesi, küresel ekonomiye yön veren çok uluslu şirketler, sermayenin sınır tanımayan yapısı ve ticari faaliyetlerin küresel süreçteki görünümü gibi noktalarda incelenmektedir. Siyasal boyutun incelenmesi ise üçüncü bölümde gerçekleştirilecektir.

İkinci bölümde, küreselleşme sürecinde konumu tartışılan ulus-devlet incelenmektedir. Bu bağlamda, ulus-devlete temel teşkil eden ulus kavramı objektif ve sübjektif perspektifler ışığında incelenerek, tarihsel gelişim süreci doğrultusunda ulus-devlet olgusunun ortaya çıkışı açıklanmaktadır. Ulus-devletin yapısı ve nitelikleri üzerinde durularak, devletin tanımını oluşturan unsurlar açıklanmaktadır.

Üçüncü bölümde ise küreselleşmenin ulus-devlet üzerine etkileri incelenmektedir. Küreselleşme ve ulus-devlet ilişkisine olumlu ve olumsuz bakınların görüşleri ve dayanakları değerlendirilerek, sürecin dünya toplumları arasında yarattığı eşitsizlikler üzerinde durulmakta, süreçle beraber gelen ulus-üstüçülük ve ulus-altıcılık hareketleri ve bu bağlamda ortaya çıkan bölgeselleşme ve yerellik olguları irdelenmektedir. Daha sonra ise küreselleşme

sürecinin getirdiği devletin küçültülmesi ve etkinleştirilmesi savları doğrultusunda küreselleşmenin kamu yönetimi üzerine etkileri değerlendirilmektedir. Son olarak, küreselleşme sürecinde ulus-devletin kazandığı ve kaybettiği işlevler bağlamında ulus-devletin temel niteliklerinin bugünkü konumu, çeşitli görüşler ışığında değerlendirilerek son bölüm olan Türkiye kısmına geçilmektedir.

Dördüncü ve son bölümde, küreselleşme sürecinin ulus-devlet bağlamında Türkiye üzerine yansımaları açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu bölümde öncelikle Türkiye'nin bir ulus-devlet olarak hangi tarihsel, siyasal ve kültürel sürecin bir ürünü olarak doğduğu ve bugünkü konumunu aldığı üzerinde durulmaktadır. Daha sonra tarihsel süreç perspektifinde ülkeyi küreselleşme sürecine getiren etmenler değerlendirilerek, ardından küreselleşme sürecinin büyük bir ivme ile tüm dünyayı etkilemeye başladığı döneme tekabül eden 1980'lerle beraber Türkiye'de yaşanan değişim ve dönüşümler açıklanmaya çalışılmaktadır. Son olarak, küresel arenada bir ulus-devlet olarak Türkiye'nin hangi seçeneklere ve hangi manevra alanlarına sahip olduğu, bu bağlamda ülkemiz açısından Avrupa Birliği sürecinin önemi ve bu süreçte karşılaştığımız güçlükler ve yapmamız gerekenler ifade edilmeye çalışılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME

1.1.KÜRESELLEŞME KAVRAMI

Küreselleşme (globalleşme), 20.yüzyılın sonlarında popülerite kazanan bir kavram olmaya başlamaktadır. Akıllara durgunluk veren teknolojik yenilikler, benzeri daha önce yaşanmamış ekonomik olanaklar, şaşırtıcı siyasal reformlar ve kültürel yeniden doğuş dönemi tarihsel olarak yüzyıllardan beri hep gelecekteki bir zaman olarak görülmekte, tarihsel olarak bu görkemli simgesel dönemin içerisinde bulunmakta olup bu dönemi adlandıran kavram ise “küreselleşme” olarak tanımlanmaktadır¹. Kavram olarak “küresel” (global) sözcüğünün kökeni 400 yıl öncesine kadar gitmekte ise de, “küreselleşme” (globalization) oldukça yeni bir kavramdır. İlk olarak 1960’larda ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme kavramı 1980’lerde sıkça kullanılmaya başlanmakta, akademik çalışmalarda sık sık yer almaya başlamaktadır.

Globalleşme son yıllarda sosyal bilimler literatüründe en çok kullanılan kavramlardan biri olmasına rağmen, hala herkesin üzerinde anlaşabileceği bir tanımdan yoksun sayılmaktadır. Bu sebeple, diğer kavramlar için olduğu gibi, globalleşme kavramına da süreçsel bir durumun tasviri olarak yaklaşmak, dolayısıyla belirtilerine bakarak onun ne olduğunu tanımlamak gerekmektedir².

Küreselleşmeyi kavrayabilmek için ülke sınırlarının olmadığı bir dünyayı gözümüzde canlandırmak iyi bir başlangıç olacaktır. Sınırları birbirinden ayrılmış bir dünya toplumu düşünülmektedir. Büyük bir olasılıkla ortaya çıkması beklenen bu dünya toplumunda bireyler arasındaki farklı tercihler, farklı davranışlar sürecelecektir. Ancak insanların farklılıklara karşı hoşgörüsü yükselecektir. Katı kültürel tercihler ve bağlar kalmayacaktır. Kùltürler kaynaştıkça çeşitlilik ve bireysel tercihlere tolerans artacaktır. Küreselleşme; ulaşım, haberleşme ve bilgi işlem teknolojisindeki gelişmeler sonucunda, toplumsal ve kültürel

¹ Mürteza Hasanoğlu, “Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı:43, Ekim-Aralık 2001, s.69

² Ali Yaşar Sarıbay, **Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme**, Everest Yayınları, İstanbul, 2004, s.81

düzlemler üzerinde, mekansal uzaklıklardan kaynaklanan farklılıkların ortadan kalktığı toplumsal bir süreçtir³.

Bu açıklamalar ışığında şöyle bir tanımlamaya gidebilir;

Küreselleşme, ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmanın çökmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbiriyle bağlantılı olgular içerdiği, bir anlamda maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin milli sınırları aşarak dünya çapına yayılması olmaktadır⁴.

20. yüzyılın son döneminde dünya, geleneksel siyasi blokların ortadan kalktığı, hemen hemen her alanda liberal politikaların önem kazandığı, teknolojik gelişmenin sınır tanımayan değişimlere yol açtığı bir süreçten geçmiştir. Hala devam etmekte olan bu süreçte , mal ve finans piyasaları ulusal sınırları zorlamakta ve ülkelerin bireysel boyutlarını aşmaktadır. Haberleşme ve ulaştırma teknolojilerindeki hızlı gelişme ise bu sürecin hem bir ürünü hem de motoru olmakta ve dünyayı ekonomik, siyasal ve kültürel bir küreselleşmeye doğru itmektedir⁵.

OECD' nin küreselleşmeyle ilgili olarak önerdiği tanım üç faktörden oluşmaktadır:

1. Uluslararası şirketler gibi güçlü ve yeni aktörlerin siyasal sahneye girişi.
2. Bilgisayar teknolojisinin iletişim ve enformasyon alanındaki hızlı yayılımı.
3. Çoğu ülkede de-regülasyon politikalarının benimsenmesidir⁶.

Küreselleşme, kapitalizmin gelişmesinde bir aşama, sözcük olarak dünyanın bütünleşmiş tek bir pazar haline gelmesini ifade etmektedir⁷. Bu bağlamda, küreselleşme

³ Rana Eşkinat, **Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisine Etkisi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1036, Ankara, 1998, s.1

⁴ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, 5. baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 1

⁵ Hasanoğlu, a.g.m. , s. 68

⁶ H. Emre Bağçe, "Küreselleşme, Devlet ve Demokrasi", **Amme İdaresi Dergisi**, 32 (4), 1999, s. 10'dan aktaran Hasanoğlu, a.g.m. , s. 70

⁷ Işın Kansu, **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi Vakfı Yayını, Ankara, 1996, s. 11

olarak adlandırılan kapitalizmin yeniden yapılanma sürecini doğuran temel paradigmaları şöyle belirlenebilir;

- Gelişmiş ülkelerde yatırım maliyetlerinin sürekli olarak artması, buna bağlı olarak karlılığın düşmesi,
- Gelişmiş ülkelerde pazarın doyumu sebebiyle yeni pazar oluşumlarının zorunlu hale gelmesi,
- Gelişmiş ülkelerde yığılan sermayenin riski dağıtmak istemesi,
- Kitle iletişim araçlarında ve ulaşım alanında baş döndürücü gelişmelerin yaşanması,
- Gelişmiş ülkelerin sanayi yatırımları sonucunda oluşan çevre sorunlarına duyarlılığı nedeniyle bu yatırım alanlarının az gelişmiş ülkelere kaydırma gerekliliğinin doğması,
- Uluslararası sermayenin ülkeleri kontrol etmede temel faktör olmaya başlaması,
- Teknolojik buluşlar ve eldeki eski teknolojilerin değerlendirilmesi amacıyla az gelişmiş ülkelere pazarlanmasının istenmesidir⁸.

Ana hatlarıyla açıklanmaya çalışılan küreselleşme kavramı pek çok eleştiriyi de beraberinde getirmektedir. Hakkında oldukça geniş bir literatürün var olduğu küreselleşme kavramını olumlu yönde algılayıp açıklamaya çalışan “küreselciler”, ve kavramı olumsuzluklarla donatan “anti-küreselciler” durumu farklı perspektiflerden irdelenmekte ve dolayısıyla farklı sonuçlara ulaşmaktadır.

1.2.KÜRESELLEŞMEYE DAİR ÇEŞİTLİ YAKLAŞIMLAR

Küreselleşmeye ilişkin birbirinden tümüyle farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bir diğer ifadeyle küreselleşme konusunda, gerek teorisyenler, gerekse uygulamacılar arasında uzlaşmadan bahsetmek mümkün olmamaktadır. Küreselleşmenin siyasi, kültürel ve ekonomik sonuçları yaygınlık kazandıkça, taraftarları kadar karşı çıkanların sayılarında da artışa tanık olunmaktadır. Çünkü küreselleşmeden kazananlar olduğu kadar, kaybedenler de mevcuttur⁹.

⁸ Deniz Işıldak, “**Küreselleşme Ve Ulus-Devlet Boyutunda Türkiye**”, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi , Ankara, 2003, s. 9,10

⁹ Veysel Bozkurt, “Küreselleşme Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar”, <http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>, 11.12.2007

Günümüzde küreselleşmeye yönelik yaklaşımlar Held, McGrew, Goldblatt ve Perraton ile Giddens izlenerek¹⁰;

- Aşırı Küreselleşmeciler (*Hyperglobalist*),
- Kuşkucular (*Skeptical*) ve
- Dönüşümcüler (*Transformationalist*)

şeklinde üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir¹¹.

1.2.1.Aşırı Küreselleşmeciler (*Hyperglobalist*)

Radikaller olarak da anılmaktadırlar. Aşırı küreselleşmecilere göre; endüstri uygarlığının bir ürünü olan ulus devlet, küreselleşme sürecine paralel olarak önemini yitirmektedir. Artık küresel piyasa, politikanın yerini almaktadır; çünkü piyasa mekanizması hükümetlerden daha yüksek rasyonaliteye işaret etmektedir. Günümüzde politikacılarla daha az ilgilenilmektedir çünkü yaşamımızdaki önemlerini ve etkilerini, inandırıcılıklarını kaybetmektedirler. Politikalar yerel ya da ulusal ölçekte hala etkili olmakta iseler de, küresel ekonominin hareketlerini etkileyebilecek güce sahip olamamaktadırlar. Bu anlamda dünya ülkelerinin çoğunda, vatandaşların politikayla daha az ilgilenmeleri ya da politikacıların vatandaşlar üzerinde daha çok hayal kırıklığı yaratıyor olmaları, küreselleşme sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır¹².

Bir diğer ifadeyle aşırı küreselleşmecilere göre, piyasalar artık devletten daha güçlüdür. Devletlerin otoritelerindeki bu gerileme ise, diğer kurumlar ile birliklerin ve yerel/bölgesel otoritelerin artarak yaygınlaşması şeklinde görülebilir. Radikal/aşırı küreselleşmeciler, dünya toplumunun, geleneksel ulus devletlerin yerini almakta olduğunu (ya da alacağını) ve yeni toplumsal örgütlenme şekillerinin belirlenmeye başladığı düşüncesindedir. Ancak bu grup içinde yer alanlar, homojen bir görünüm arzetmemektedirler.

¹⁰ D.Held, A. McGrew, D. Goldblatt, J.Perraton, **Global Transformations : Politics, Economics and Cultures**, Policy, Press,Cambridge, 1999, s. 3-10 ve Anthony Giddens, **Runaway World: How Globalization Reshaping Our Lives**, Profile Books, London, 1999, s. 56 ;' dan aktaran Bozkurt, a.g.m., <http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>,11.12.2007

¹¹ Bozkurt, a.g.m. , <http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>, 11.12.2007

¹² Giddens, a.g.e., s.56; Songül Hablemitoğlu, **Küreselleşme: Düşlerden Gerçeklere**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004, s. 19,20 ; Bozkurt, a.g.m. , <http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>,11.12.2007

İdeolojik yaklaşımlarındaki farklılıklara rağmen, bugün giderek artan bir biçimde bütünleşmiş küresel bir ekonominin mevcut olduğuna ilişkin düşünceleri de paylaşmaktadırlar¹³.

Aşırı küreselleşmeciler, bu sürecin küresel ekonomide kaybedenler kadar kazananları da yarattığına inanmaktadırlar. Bir taraftan geleneksel merkez – çevre yapısının yerine geçen “yeni küresel iş bölümü” yükselmekte, öte yandan da Güney–Kuzey arasındaki “artan bir anakronizmin” mevcudiyetine dikkat çekilmektedir. Küreselleşme, kazanan ve kaybeden arasındaki kutuplaşmayı, küresel ekonomik düzen içinde birbirine bağlayabilir. En azından neoliberal harekete göre, küresel ekonomik rekabetin “sıfır toplamlı” üretimde bulunması söz konusu değildir. Ekonomideki belli grupların durumu küresel rekabet ile birlikte kötüleşse bile, hemen hemen bütün ülkelerin belli malların üretiminde karşılaştırılmalı avantaj söz konusu olmaktadır¹⁴. Yine aşırı küreselleşmecilerin içerisinde yer alan fakat bu grup içinde neoliberallerin düşüncelerinden bazı farklılıkları olan Neomarksistlere (ya da radikaller) göre neoliberallerin ulaştığı bu sonuç fazla iyimserdir. Onlara göre küresel kapitalizm her açıdan eşitsizlikleri artırmaktadır. Ancak neoliberallerle paylaştıkları ortak görüşleri de geleneksel refah devletinin sürdürülmesinin zorlaştığı ve giderek eskidiğidir.

Aşırı küreselleşmeci bakış açısına göre, küresel ekonominin yükselişi, radikal yeni dünya düzeninin bir delili olarak yorumlanabilecek, küresel düzeyde “kültürel karışım”, “küresel yayılma” ve “küresel yönetim” kurumlarının doğuşu, “köklü bir biçimde yeni dünya düzeninin delilleri” ve “ulus devletinin ölümü” olarak yorumlanmaktadır. Devletin otonomisi ve egemenliği daha çok aşınmaktadır. Bunun yanında, ülkeler arasında uluslar arası işbirliği kolaylaşmıştır; artan küresel iletişimin alt yapısı sayesinde değişik ülkelerin halkları, ortak çıkarlarının daha çok farkına varmakta ve bunun sonucunda da küresel bir uygarlığın doğuşu için ortak bir zeminin oluştuğunu iddia etmektedirler¹⁵.

1.2.2.Küreselleşme Karşıtları (*Kuşkucular*) (*Skeptical*)

Küreselleşmeye her açıdan kuşkuyla yaklaşmaktadırlar. Yaşadığımız dünyada “hiçbir şeyin yeni olmadığını” iddia etmektedirler. Kuşkucular, küreselleşmenin geçmişine (19. yüzyıla) bakarak, o dönemde de önemli derecede para ve mal hareketlerinin oluşmuş olduğunu söylemektedirler. Günümüzde hala birçok ülkenin oldukça katı bir biçimde

¹³ Held vd. , a.g.e. , s. 20; Bozkurt, a.g.m. , [http:// www.isguc.org/vbozkurt1.htm](http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm),11.12.2007

¹⁴ Hablemitoğlu, a.g.e. , s. 20,21

¹⁵ Bozkurt, a.g.m. , [http:// www.isguc.org/vbozkurt1.htm](http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm),11.12.2007; Hablemitoğlu, a.g.e. , s. 21

uyguladıkları katı sınır kontrollerine karşılık, 19. yüzyılda insanların pasaport bile kullanmadıklarını iddia edilmektedir. Kuşkucular, dünya ekonomisinde duvarların kaldırılması yönündeki günümüzde yaşanan gelişmelerin, 100 yıl öncesine benzer bir duruma geri dönüşten başka bir şey olmadığını iddia etmektedirler. Kısacası “küreselleşmenin yeni bir şey olmadığı” iddia edilmektedir. Herkesin bu terimle bu kadar ilgili olmasını “zamanın ideoloji” haline gelmesine bağlamaktadırlar. Onlara göre küreselleşme, refah devletini yok edecek minimal devlet ve hükümet amaçlayan çevrelerin sık kullandığı basit bir terimdir¹⁶. Bu gruba göre, küreselleşme, beklenmeyen bir şey değildir; sadece bu süreç aşırı küreselleşmeciler tarafından abartılarak bir efsane haline getirilmektedir. Dünya ekonomisi geçmişte olduğundan daha az bütünleşmiştir. Bunun yanında ulusal hükümetler, uluslararasılaşmanın edilgen mağduru değildirler.

Küreselleşme, bir bütünleşmeyi değil, farklı kültürler, farklı uygarlıklar ya da bölgeler arasındaki çatışmaları ortaya çıkartmaktadır. Ayrıca bu süreç kökten dinciliği ve saldırgan milliyetçiliği beraber getirmektedir.

1.2.3. Dönüşümcüler (*Transformationalist*)

Bu grup, küreselleşmeyi modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin arkasındaki temel güç olarak görmektedir. Artık dış ya da uluslararası ile iç işleri arasında açık bir ayrım görülmemektedir. Ekonomik anlamda bırakın 100 yıl öncesini, 30-40 yıl öncesinden bile çok farklı bir dönemde yaşanmaktadır. Geçmişe göre çok daha bütünleşmiş bir pazar oluşturulmuştur. Karşılıklı alınıp satılan malların miktarı 19. yüzyıla karşılaştırılmayacak kadar fazladır. Fakat bunlardan daha önemlisi, ekonominin giderek daha çok hizmet sektörüne bağlı hale gelmekte olmasıdır¹⁷.

Dönüşümcüler, ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yenide yapılandırıldığını kabul ederler fakat hem aşırı küreselleşmecilerin, hem de küreselleşme karşıtlarının tezlerini reddetmektedirler. Ancak belirtmek gerekir ki dönüşümcülerin görüşleri, küreselleşme konusunda kuşkuculardan ziyade, radikallere daha yakındır¹⁸.

¹⁶ Bozkurt, a.g.m. , [http:// www.isguc.org/vbozkurt1.htm](http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm),11.12.2007; Hablemitoğlu, a.g.e. , s. 22

¹⁷ Bozkurt, a.g.m. , [http:// www.isguc.org/vbozkurt1.htm](http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm),11.12.2007; Hablemitoğlu, a.g.e. , s. 23

¹⁸ Veysel Bozkurt (der), **Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar**, Alfa Yayınları, Bursa, 2000, s. 18-23

Aslında, gerek aşırı küreselleşmecilerin, gerek küreselleşme karşıtlarının, gerekse de dönüşümcülerin görüşleri arasındaki fark, temsil ettikleri dünya görüşünden ileri gelmektedir.

Tablo 1: Küreselleşmeye yönelik 3 yaklaşım¹⁹

	<i>Hiper-küreselciler</i>	<i>Kuşkucular</i>	<i>Dönüşümcüler</i>
<i>Yeni olan ne?</i>	Küresel bir çağ	Ticaret blokları	Tarihsel olarak eşit görülmedik düzeyde küresel karşılıklı bağıllık
Hakim özellikler	Küresel kapitalizm Küresel yönetim	Geçmiş dönemlerden daha zayıf jeo-yönetişim (geogovernance) Dünya 1890'larda olduğundan daha az karşılıklı bağıllı.	Yoğun ve derin (thick) küreselleşme.
Ulusal hükümetlerin gücü	Küresel toplum Geriliyor aşınıyor	sivil ve Güçleniyor çoğalıyor	ve Yeniden inşa ediliyor
Küreselleşmenin itici gücü Tabakalaşma kalıpları	Kapitalizm ve teknoloji Eski hiyerarşilerin aşınması	Devlet ve piyasalar giderek artan bir şekilde Güney'in marjinalleşmesi	Yeniden yapılıyor. Modernitenin birleştirici güçleri Dünya düzeninin yeni mimarisi
Hakim motif	McDonalds, Madonna, vs.	Ulusal çıkar	Siyasal topluluğun transformasyonu
Küreselleşmenin kavramlaştırılması	İnsani eylemin çerçevesinin yeniden düzenlenmesiyle	Uluslararasılaşma ve bölgeselleşme..	Belli bir mesafedeki eylemlerin ve bölgeler arası ilişkilerin yeniden düzenlenmesiyle
Tarihsel yörünge	Küresel Uygarlık	Bölgesel bloklar	Karşılıklı bağımlılık: küresel bütünleşme ve parçalanma
Özet	Ulus devletinin sonu	Uygarlıklar çatışması Uluslararasılaşma devletin kabulü ve desteğine bağlı	Küreselleşme devletin gücünü ve dünya siyasetini dönüştürüyor.

¹⁹D.Held, A. McGrew, D. Goldblatt, J.Perraton, **Global Transformations : Politics, Economics and Cultures**, Policy, Press,Cambridge, 1999, s. 3-10' dan aktaran Bozkurt, a.g.m., <http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>, 11.12.2007

1.3.KÜRESELLEŞMENİN KÖKENİ VE TARİHSEL SÜRECİ

Küreselleşme ile ilgili tartışmalarda en çok üzerinde durulan konulardan birisi de küreselleşmenin ne zaman başladığıdır. Tartışmalar üç olasılık üzerinde yoğunlaşmaktadır:

-Küreselleşme tarihin başlangıcından beri varolan bir süreçtir. Ancak son yıllarda hızında ani bir artış gerçekleşmiştir.

-Küreselleşme, modernleşme ve kapitalizmin gelişmesi ile yaşıttır. Son yıllarda hızında artış yaşanmaktadır.

-Küreselleşme sanayi ötesi toplum, modern öncesi toplum ve kapitalist düzenin çözülmesi ile ilgili olarak son yıllarda ortaya çıkan yeni bir olgudur.

İnsan merak eden, öğrenmek isteyen bir varlıktır. Bu gerçek göz önüne alındığında, dünyanın bütünsel olarak kavranmasına yönelik çabaların tarihi, insanlık tarihinin başlangıcına kadar indirilebilir. Ancak bu çabalar her dönemde aynı ölçüde başarılı olmamıştır. Küreselleşmeye yol açan çeşitli güçler daima varolmuşlarsa da 15. yüzyıla kadar bunların ivmesi oldukça yavaş olmuştur. 15. yüzyıla kadar küreselleşmenin gelişim süreci doğrusal değildir. Bu süreçte kopukluklar bulunmaktadır. 15. ve 16. yüzyıllarda modernleşme olarak da adlandırılan Avrupa'daki toplumsal dönüşümle birlikte küreselleşme artış yönünde ilerleyen doğrusal bir gelişme süreci içine girmiştir. Teknik olarak da küreselleşmenin başlangıcını 15. yüzyıl olarak ifade etmek daha doğru bir yaklaşımdır. Çünkü Kopernik'ten önce insanoğlu bir küre üzerinde yaşadığının bilincinde değildir. Hatta farklı kıtaların hakları, birbirinin varlığından bile habersiz yaşamaktadır. O halde küreselleşme, modernleşme süreci ile yakından ilgili bir olgu durumundadır²⁰.

Küreselleşmeyi ülkeler arasındaki büyük ve artan bir ticaret akışı ile sermaye yatırımının gerçekleştiği açık bir uluslararası ekonomi diye tanımlarsak, bu tür bir işleyiş, uluslararası ticari faaliyetlerin tarihi bakımından yeni değildir. Gerçek anlamda bütünleşmiş bir dünya ticaret sistemi, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren söz konusudur²¹. Birçok

²⁰ Eşkinat, a.g.e. , s.8,9

²¹ Hasanoğlu, a.g.m., s. 71

araştırmacıya göre temel anlamda küreselleşme, kökenleri 1960'lara dayanan dönüşüm ve hızlı değişimlere dayalı, politik sonuçları beraberinde getiren ekonomik bir süreçtir.

Küreselleşme son 20 yıl veya biraz daha uzun bir zamanda ortaya çıkan bir kavram olduğu tezi gerçekçi görünmemektedir. 19. yüzyılda pek çok şirket küreselleşmiştir. Hatta daha önceki dönemlerde de küreselleşen firmaların varlığından bahsedilebilir. Örneğin 18. yüzyılda faaliyet gösteren Doğu Hindistan Şirketi gibi.

Ekonomik olayların küreselleşmesinin ve bunun oluşturduğu yeni durumun genellikle 1960'larda ortaya çıktığı düşünülmektedir. 1960'lar, bir yandan küresel şirketlerin ortaya çıktığı ve küresel düzeyde faaliyetlerini sürdürdüğü, diğer yandan da, ticari faaliyetlerin hızla geliştiği bir dönemdir. Ancak küresel faaliyetler, görece olarak eski olsa da, bu işleyiş biçimini ifade eden küreselleşme kavramı oldukça yenidir²².

“Küresel” kavramı ilk defa, Marshall McLuhan'ın “Komünikasyonda Patlamalar (1960)” adlı kitabında, bu yeni süreç için “Global Köy” terimini kullanmasıyla literatüre girmiştir²³. Kavramın uluslararası siyasi literatüre girdiği tarih ise 1970'li yılların başlarını bulmaktadır. Bu yıllardan sonra “dünya sisteminin” sadece devletlerden ve devletlerin kendi aralarındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla oluşturdukları kurumlardan ibaret olmadığı düşüncesi, içlerinde devletleri, uluslararası kuruluşları ve şirketleri de içeren küresel bir yapı meydana getirmiştir. Özellikle 1970'lerdeki ekonomik krizler sonucunda ulus ötesi firmalar ulusal üretim hatlarını artık uluslararası hale getirmek durumunda kalmışlardır. Bu durum “üretimin uluslar arasılaşması” olarak tabir edilmektedir.

Küreselleşme hareketleri son 20 yılda ise büyük bir ivme kazanmıştır. Bünyesinde farklı boyutlarda birçok konuyu barındıran karmaşık bir sosyal, ekonomik ve politik içeriğe sahip olan küreselleşme, bu çok boyutlu kompleks yapı ile dünyayı 21. yüzyıla taşımıştır. “Global düşün, yerel hareket et” düsturu, bu anlayışın sloganı olmuştur.

²² Hasan Tutar, **Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi**, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 21

²³ Tutar, a.g.e. , s. 21

1.4.KÜRESELLEŞMEYİ ORTAYA ÇIKARTAN FAKTÖRLER

Küreselleşme sürecinin ortaya çıkmasında pek çok faktör etkili olmuştur. Bu faktörleri 3 ana grupta toplamak mümkündür. Bunlar;

- 1- Teknolojik gelişmeler,
- 2- Ekonomik gelişmeler,
- 3- İdeoloji faktörüdür.

1.4.1.Teknolojik Gelişmeler

Toplumsal süreçleri açıklamak konusunda sadece teknolojiyi baz almak, analizi fazla basitleştirmek olmaktadır. Ancak, küreselleşme üzerinde teknolojinin etkisini göz ardı edilememektedir. Özellikle 1980 sonrası enformasyon teknolojilerinin yaygınlık kazanması, dünyada mesafe kavramının eski anlamını ortadan kaldırmıştır. Sarıbay'ın ifadesiyle; enformasyon teknolojisi, zaman ve mekan boyutlarında bir farklılık algısını ortadan kaldırmaktadır. Toplumlar arasındaki hemen her alandaki etkileşimler, tarihsel bir zeminde kökleşmiş mekanlar içinde değil, bir akışlar mekanının sınırları dahilinde olmaktadır²⁴.

Günümüzde olağanüstü bir hızla ucuzlayarak yaygınlaşan enformasyon teknolojileri, uluslararası değişim ve etkileşim sürecinde küresel dönüşümü hızlandırmaktadır. Öyle ki Hindistan'dan Türkiye'de ki ev kirasını birkaç saniyede ödeyebilir, üniversitedeki çocuğun için internette kitap siparişi verebilir, sayfalarca yazıyı e-mail aracılığıyla dünyanın en kuzeyinden en güneyine veya en doğusundan en batısına gönderebilir duruma gelmiştir²⁵.

İletişim ve bilgisayar gücündeki olağanüstü yükseliş, küresel mali piyasaların gelişimine ivme kazandırmıştır. Bu süreç günümüzde hızlanarak -özellikle finans piyasalarında- devam etmektedir.

²⁴ Sarıbay, a.g.e. , s. 9

²⁵ Işıldak, a.g.e. , s. 35

1.4.2. İdeoloji Faktörü

1990 öncesi uluslararası yapı, iki kutuplu bir durum arz etmekteydi. Fakat Sovyetler Birliği'nin dağılması ve dolayısıyla soğuk savaşın bitimi ile birlikte liberal demokrasi ve kapitalist sistem rakipsiz kalmıştır²⁶. Doğu blokunun yıkılması sonrasında liberal piyasa ekonomisine güven duygusu artmıştır. Zira kısa bir sürede tüm maliyetine rağmen, eski planlı/devletçi ekonomiler, piyasa mekanizması süreci içinde, serbest ticaretin ve yabancı sermayenin imkanlarından yararlanma çabası içine girmişlerdir. Bir başka ifadeyle duvarların yıkılmasının ardından küreselleşmenin önündeki en büyük engellerden birisi aşılmıştır²⁷.

1.4.3. Ekonomik Faktörler

1930'lardan itibaren hakim anlayış olan Keynesyen politikaların ve bu politikaların sonucu yapısal değişim geçirerek oluşan refah devletinin 1970'li yıllarda tıkanması, gelişmiş ülkelerdeki iç piyasaların doyması ve özellikle 1970'lerdeki petrol krizi sonrasında dış piyasalara açılma arayışı küreselleşme sürecini ortaya çıkartan faktörlerden belli başlıları durumundadır²⁸. Bunun yanında uluslararası ticaretin son çeyrek asırda inanılmaz boyutlara ulaşması da küreselleşme süreci ile eklemlenmiş bir yapı arz etmektedir. Özellikle çok uluslu şirketlerin etkinliğinin tüm dünya düzeyinde önlenemez artışı, süreci ivmelendiren bir başka faktördür.

Ayrıca, ABD ve İngiltere'de liberal hükümetlerin iktidara gelmesinin de²⁹ (bu ülkelerin dünyaya yön veren belli başlı ülkeler olduğu göz önüne alınırsa), küreselleşme üzerinde etkisi olmuştur. Tüm bunların yanında; transnasyonal eğilimlerdeki artışında küresel yapının şekillenmesinde başrolü oynadığı ifade edilebilir. Özellikle “Dünya Ticaret Örgütü”(WTO), “Uluslararası Para Fonu”(IMF), “Dünya Bankası”(WB) gibi transnasyonal örgütler küresel ekonomiye yön veren unsurlardır.

²⁶ Liberal demokrasinin dünyada tek politik sistem olarak zuhur etmesi ve alternatifsiz bir durum olarak evrenselleşmesi “tarihin sonu”nun geldiği söylemlerine yol açmıştır.

²⁷ Bozkurt (der), a.g.e. , s. 26-28

²⁸ Işıldak, a.g.e. , s. 32

²⁹ İngiltere'de Thatcher ve ABD'de Reagan dönemi. Bu dönemlerde Thatcherizm veya Reaganomics olarak da nitelendirilen “arz yönlü” politikalar etkili olmuştur.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında küreselleşmenin çeşitli boyutlarıyla devam edilecektir. Küreselleşme yalnızca ekonomik ve ideolojik boyutlarda değil başta kültür olmak üzere birçok disiplinde etkisini göstermektedir.

1.5.KÜRESELLEŞMENİN KÜLTÜREL BOYUTU

1.5.1.Kültür ve Kültürel Kimlik

Bilimsel anlamda kültür, dini, sanatı, yapıp ettiğimiz her şeyi içine alan karmaşık bir varlık alanıdır. O bütünlük içinde yer alan her şey, her şeye bağlı ve bağımlıdır. Gözle görülmeyen, elle tutulmayan bu bağları, insanlar eğitimle öğrenir; dil ve iletişimle kurar ve sürdürür. Bu durumda, bilimsel anlamda kültür, toplumun üyesi olarak insanın, yaşayarak, yaparak öğrendiği ve öğrettiği maddi manevi her şeyden oluşan karmaşık bir bütünü ifade etmektedir³⁰. Yaşam alanına geçirilişi bakımından tek kişiyi ya da topluluğu gerektiren kültür, insanla ilgili her türlü belirlenimin bir üst kavramı olarak ortaya çıkmaktadır³¹.

Kültürel kimlik ise, Kongar takip edilerek şu şekilde açıklanabilir³²:

Bireylerin kültürel kimlikleri, onlar üzerinde bağlayıcı olduğu oranda bireysel özgürlükleri sınırlamakta, ama aynı ölçüde bir kimlik kartı işlevini de yerine getirmektedir. Kültürel kimlik ile bireysel özgürlük arasında, bireyin tutum ve davranışlarının farklılıklarına izin verilen "manevra alanının" genişliği açısından tersine bir ilişki bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle, sert bir kültürel kimlik, bireyin, ait olduğu kültürel kimlik açısından yapması beklenen tutum ve davranışları büyük ölçüde kendisine dayatır ve böylece "bireysel özgürlükler alanı" önemli ölçüde sınırlanmış olur. Buna karşılık, yumuşak bir kültürel kimlik, bireyin tutum ve davranışlarına daha az müdahale ettiği için, onun "bireysel özgürlükler alanını" daha geniş bir çerçeveye taşımaktadır.

Kongar'a göre katı kültürel kimlikte, eğer birey kendisini, diğer kültürel kimlik sahiplerinden ayırmak ve bu doğrultuda davranışlarını olumsuzlaştırmak eğilimine girerse

³⁰ Bozkurt Güvenç, **Kültürün ABC'si**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s.14,15;' den aktaran Betül Çotuksöken, "Felsefe Açısından Küreselleşme ve Kültür", **Cumhuriyet ve Küreselleşme**, Der: Suna Kili, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002, s.166,167

³¹ Çotuksöken, a.g.m., s.168

³² Emre Kongar, "Küreselleşme, Mikro Milliyetçilik, Çok Kültürlülük, Anayasal Vatandaşlık", http://www.kongar.org/makaleler/mak_kum.php, 02.02.2008

toplumsal etkileşim bundan negatif olarak etkilenir. Buna karşılık yumuşak kültürel kimliği savunan birey, diğer kimlik sahiplerine daha hoşgörü ile bakma eğilimindedir ve bu durum, toplumsal etkileşimi pozitif yönde etkiler.

1.5.2.Küresel Etkileşim

İletişim-ulaşım-denetleme teknolojisinin giderek geliştiği bilgi akışının tek bir merkezden işlenebilme olanağını yaratan günümüz teknolojileri entegrasyonların sınırlarını neredeyse coğrafi kıtalar boyutuna ulaştırmakta olup, bu teknolojilerdeki gelişim eğiliminin bu hızla devam etmesi halinde küreselleşme dinamiklerinin bütün dünyayı kapsayacak bir boyuta ulaşması zorunlu ve beklenen bir gelişmedir. Günümüzün ulus devletleri veya otonom toplulukları globalize olmuş bir dünyada ya başat kültür tarafından tümüyle özümşenerek yok olacaklar veya başat kültürün bileşeni halinde kendi kimliklerini sürdürebilme şansını yakalayacaklardır³³.

Kültür, sosyal yaşam, çalışma hayatı, ekonomi, yerel değer ve inanç alanları küreselleşme sürecinde en yoğun tehdit altında olan kavramlar olarak görülmektedir. Ekonomik şartların dayatmaları bir ölçüde evrensel bilim ve teknolojiden kaynaklandığından, bunlara abartılı bir biçimde karşı çıkmak, veya toplumda halen kullanılan arkaik modelleri savunmak ve hele hele hiç denenmemiş sanal model veya sanal ekonomik yaklaşımlara tarihsel dayanaklar uydurup topluma bunları dayatmak anlamsız bir tutum olmaktadır. Bu bağlamda, küreselleşme trendinin taşıdığı en büyük risk, bu sürecin ulus çıkarları yanında kanalize edilememesidir. Küreselleşme içinde yer alıp onu yönlendirme seçeneği yerine, küreselleşme karşıtı davranış refleksiyle gelişmelere izleyici kalınması halinde ulusun kimlik ve bütünlüğünü kaybederek farklı değerler sistemlerine sahip devletçikler veya bağımsız kültürlerle dönüşmüş alt kültürler halini alması, kendi içinde bitmez tükenmez kısır tartışma-suçlama çatışma sarmalına takılması ve küreselleşme – yerelleşme gibi bölük pörçük kimliklere katılmaları sonucu özümşenip yok olmaları tehdidi ile karşı karşıya kalınacaktır³⁴.

Küreselleşmenin kültürel boyutu ile ilgilenen teorisyenler ile uygulamacılar arasında farklı iki yaklaşımdan bahsedilebilir. Bunlardan ilkinde küreselleşme başlangıcı ve nihai hedefi belli homojen bir süreç olarak değerlendirilmektedir. İkincisinde ise küreselleşme

³³ Ali Rıza Büyüksulu, “Küreselleşmenin Sosyal ve Kültürel Hayata Etkisi”, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Veysel Bozkurt (der.), Alfa Kitabevi, Bursa, 2000, s.115

³⁴ Büyüksulu, a.g.m., s116,117

heterojen, kültürler arası bir süreç olarak değerlendirilmektedir³⁵. İki anlayış çeşitli yönleriyle ortaya konabilir.

1.5.3.Küresel Kültür

Öncelikle küreselleşmenin, homojenleştirici bir kültürel yeniden yapılanmaya yol açan dinamiklerini açıklanmalıdır. Berger'e göre küreselleşme terimi bazıları için, yeni bir barış ve demokratikleşme çağını açacak uluslararası sivil toplum vaadini çağrıştırmaktadır. Bazıları içinse tehditkar bir biçimde ABD'nin ekonomik ve siyasal egemenliğini, bunun kültürel sonucu olarak da her yere yayılmış bir tür Disneyland'ı andıran türdeşleşmiş bir dünyayı (bir Fransız kamu görevlisinin harika deyişiyle "kültürel Çernobil") çağrıştırmaktadır³⁶. Kongar da, küreselleşme olgusunun özellikle ekonomik ayağı, yani uluslararası sermayenin egemenliği bir yandan "marka cazibesi" öte yandan günlük tüketim alışkanlıklarının denetlenmesi yoluyla, tüm dünyayı benzer davranış kalıpları içine sokmaya, tek boyutlu bir kültürel kimliğe sahip olmaya zorlamaktadır³⁷ biçimindeki ifadesiyle küreselleşmenin bu homojenleştirici etkisini dile getirmektedir.

Kapitalist üretim tarzının uzamsal ve zamansal olarak kurulmuş bir bütünsellik şeklinde anlaşılması çeşitlilik içerisinde birliğin (ya da evrensel ile yerelin eklenmesinin) küreselleşmenin ayrılmaz bir parçası olarak kurulması için bir temel oluşturur. Ancak, üretim kategorisi sadece gerekli bir koşul durumundadır. Çünkü küreselleşme fikri her zaman için Batı modernitesinin ötekileştirme, modern benliğin evrensel ve ayrıcalıklı kategori olarak tanımlanması ve aynı anda ötekinin aynadaki görüntüsü olarak kurulması süreci ile evrenselleştirilmesini içermektedir³⁸.

Elektronik iletişim küresel imge ve kimliklerin giderek daha çok paylaşılmasına, birbirine yaklaşmasına ve melezleşmesine neden olmaktadır. Doğu, giderek daha fazla batıya

³⁵ Gönül İçli, "Küreselleşme ve Kültür", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:25, No:2, Aralık 2001, s. 164

³⁶ Peter L. Berger, "Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri", *Bir Küre Binbir Küreselleşme Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik*, Ed: Peter L. Berger, Samuel P. Huntington, Çev.Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 10

³⁷ Kongar, a.g.m. , http://www.kongar.org/makaleler/mak_kum.php, 02.02.2008

³⁸ Fuat Keyman, *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, Çev: Simten Coşar, Alfa Yayınevi, Bursa, 2000, s. 66

eklemlenmekte, Afrika'nın uzak bir köşesindeki yerliler bir Amerikan pembe dizisi karakteri ile özdeşim kurabilmektedir³⁹.

Küreselleşme siyasaları “değerler” konusunda en büyük “tahribatı” yapmıştır, yapmaktadır. Bu “tahribatı” Batı kendine, kendi uygarlığının temelini oluşturan “Aydınlanma” değerlerine de yapmıştır, yapmaktadır⁴⁰. Küreselleşme sürecinde gerek ekonomik yapılanmaya, gerek evrensel değerlere, gerekse teknolojik değişimlere ayak uyduramayan toplumlar kültürlerini yitirmeye, tek bir kültüre mahkûm olmaya zorlanmaktadır. Toplumun genel kimlikleri üzerinde bir baskı oluşturulmaktadır.

Kültürel küreselleşme dünyayı hızla aynı yiyecekleri tüketen, aynı markayı giyinen bir kültüre doğru sürüklemektedir. Kültürel küreselleşmenin hızlı bir şekilde yaşanmasındaki temel nedenlerden biri de kitle iletişim araçlarının her geçen gün çoğalıp gelişmesidir.

Gelişen bir küresel kültür gerçekten vardır ve gerek kökeni, gerek içeriği açısından gerçekten Amerika ağırlıklıdır⁴¹. Amerika Birleşik Devletleri, bir gözlemcinin deyişiyle “insan yapımı nesnelere gerçek bir çığ” yaratmış, bunlar dünyanın her yanında yaşamın en doğal parçası haline gelmiştir. ATM, basketbol, hamburger, kaykay, cep telefonu, bilgisayar, bilgisayar korsanı, enerji veren sporcu içeceği, blucin, rap müziği, kredi kartı, gökdelen gibi nesnelere hemen hemen her yere yayılmıştır. Gerçekten de küreselleşme adı altında topladıklarımızın çok büyük bölümü, yadsınamaz biçimde Amerika kökenli ve özelliğindedir. İster McDonald's (bütün dünyada günde 20 milyon insana hizmet veren), ister MTV (yılda yarım milyar insana ulaşan), ister Coca-Cola (bütün dünyada her gün bir milyar insana ulaşan) Hollywood (dünyada en fazla izlenen filmlerin %85'ini sağlayan), ister başlı başına küresel bir simge olan Michael Jordan (yalnızca oyunculuk yaşamı süresince küresel nitelikli çeşitli ticari girişimlere 10 milyar dolardan fazla gelir sağlayan) ve ister başka bir örnek olsun, Amerikanın popüler kültürü, yiyecekleri ve statü simgeleri her yeri kaplamış durumdadır⁴².

³⁹ Hablemitoğlu, a.g.e., s. 119

⁴⁰ Suna Kili (Der), “Cumhuriyet, Atatürkçülük ve Küreselleşme”, **Cumhuriyet ve Küreselleşme**, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002, s.179

⁴¹ Berger, a.g.m., s. 10

⁴² James Davison Hunter ve Joshua Yates, “Küreselleşmeye Öncülük Küreselleştirici Amerikan Dünyası”, **Bir Küre Binbir Küreselleşme Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik**, Ed: Peter L. Berger, Samuel P. Huntington, Çev: Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 328,329

Öte yandan, Hunter ve Yates, neredeyse evrensel düzeyde büyüleyici olan, Amerika'nın yalnızca popüler kültürü olmadığını ifade etmektedir. Hayırseverlik alanında, ABD merkezli vakıflar sağladıkları destekle öne çıkmaktadırlar. Ayrıca dinsel açıdan, dünyanın en büyük toplumsal hareketleri arasında sayılabilecek olan Amerikan Evanjelik Hareketi de bütün dünyadaki Evanjeliklere olağan dışı parasal kaynaklar sağlamaktadır⁴³. Bu ve buna benzer ABD orijinli her türlü küresel faaliyet, küresel birörnekçi sistemi (bunun Batı ve ağırlıklı olarak ABD çıkarlarına hizmet eden bir girişim olduğu ön kabulü altında) tüm dünyada başta kitle iletişim araçları olmak üzere çeşitli vasıtalarla kemikleştirmek amaçlıdır.

Küreselleşme kültürü, büyük ölçekli ekonomileri yaşamın her alanına yaymak eğilimindedir. Büyük üretim merkezleri, büyük tüketim merkezleri ve büyük yerleşim merkezlerinde, yoğun bir faaliyette bulunmaktadır. Büyük alışveriş merkezlerinde tüketicilerin çok daha kolay yönlendirileceği bellidir, gelir düzeyi düşük kesimler bile buralarda taksitle yada krediyle alışveriş teşvik edilerek, alım gücünün çok üstünde tüketmeye özendirilir, uzun dönemde bunu getireceği sonuç ise altından kalkılamayacak borçlanmalar ve kişisel acılar olmaktadır⁴⁴.

Küresel üretim–kitlesel tüketim ilişkisi, dünya toplumlarını tektipleştirmeye götürmektedir. İnsanlığın kültürel zenginliği, çok sesliliğini oluşturan farklılıklar tahrip edilmekte, yerel değerler silikleştirilmekte, insanlık “küreselleşme” söylemi çerçevesinde tek tipli bir toplum haline getirilmektedir. Büyük kitleler, iletişim araçları tarafından yönlendirilmekte, aktif katılımcı değil, pasif alıcılar olarak sistemdeki gerekli rolü oynamaktadırlar. Özellikle televizyon, bu kültürü yaymakta kullanılan en etkili iletişim aracıdır; çünkü en yoksul kitlelere bile ulaşabilen, tüketim kültürünün değerlerini iletir ve güçlendirir. Batı tipi yaşam biçimi, materyalist değerler, savurgan tüketim alışkanlıkları sergilenir. Bu sistem, bencil, acımasız, hırslı, kar amaçlı insanların omuzlarında yükselmektedir⁴⁵.

En güçlü iletişim aracı olan televizyon, derin ve kapsamlı bir eğitim programı geliştirmek yerine, ticari şirketlerin ve reklamcılarının çıkarları doğrultusunda kullanılmakta, gazete, dergi gibi diğer iletişim araçları da değişik ölçülerde bu çabaya katılmaktadır⁴⁶.

⁴³ Hunter ve Yates, a.g.m. , s. 329

⁴⁴ Hablemitoğlu, a.g.e. , s. 120

⁴⁵ Hablemitoğlu, a.g.e. , s. 121

⁴⁶ <http://www.tasam.org>, 02.02.2008

Tek bir kültür oluşturmak, tek bir kültür çatısı altında toplanmak mümkün müdür? İnsanları tek bir kültür çatısı altında toplanmaya zorlayarak bu mümkün kılınmaya çalışılmakta, fakat bu süreçte kendine, ailesine, yaşadığı topluma yabancılaşmış nesiller yaratılıyor, bu da tek bir kültür çatısı altında toplanmanın ne kadar imkansız bir şey olduğunu ve aynı zamanda bu sürecin toplumlara büyük yıkımlar verdiğini göstermektedir⁴⁷. Kültürel küreselleşme karşısında dünyadaki gelişmelere karşı, toplumların kendi iç dinamikleriyle hareket etmesi, öz değerlerini koruyarak yeniliklere cevap vermesi gereklidir. Ayrıca bireysel özgürlüklerin güvence altına alınıp, toplumun etkileşimi güçlendirerek kültürel farklılıkların korunması gerekmektedir.

1.5.4.Yerellik

Küreselleşmenin diğer kültürler üzerindeki homojenleştirici güçlerinin, küreselleşmenin “zaferi” olarak sunulması çeşitli itirazlara yol açmaktadır. Örneğin küyerelleşme (glocalization) ifadesi küreselleşmenin heterojen yönünü vurgulamaktadır. Küreselleşme süreci bu anlamda küresel olan ile yerel alanın iç içe geçmelerinin bir sonucudur. Küreselleşme bu çerçevede dünyanın bir bütün olarak sıkışması, yaklaşması ve yerellikleri birbirine eklemlenmesiyle gerçekleşmektedir. Bu aynı zamanda içinde yerelliğin keşfini taşımaktadır. Yerelliği keşfetme küresel süreçler aracılığıyla gerçekleşmektedir⁴⁸.

Günümüz insanı tekil varoluşunu çerçeveleyen “düz” gerçekliğin yanı sıra, “sanal” gerçeklik olgusuyla da karşı karşıyadır; zira bu yeni durum –özellikle sanal gerçeklik denetimindeki yeni durum- bireyselliği, yerelliği yerinden etmektedir⁴⁹.

Küresel kitle kültürü kültürel üretimin modern araçlarının (görüntü, görsel ve grafik sanatlar, televizyon ve sinema, reklam gibi) egemenliğindedir. Bu tür bir küresel kültür batı merkezlidir ve dili de İngilizce’dir. Batı’nın dışında yaşayanlar için merkezdekiyle özdeşim kurmayı sağlamaktadır. Diğer yandan kendine özgü türdeşleştirmeler yapmaktadır. Farklılıkları özümser, her şeyi kapsayan bir Batı tarzı içine yerleştirir. Fakat yerelliği ihmal edemeyeceğini bildiği için de yerel siyasal ve ekonomik seçkinlerle işbirliğine giderek onlar aracılığıyla işlemektedir. Bu durumda küresel kültürel süreç, çok uluslu merkezsiz bir

⁴⁷ <http://www.tasam.org>, 02.02.2008

⁴⁸ Hablemitoğlu, a.g.e. , s. 118,119

⁴⁹ Çotuksöken, a.g.m., s.166

karakter sergilemektedir ki bu süreç kültürü heterojen bir süreç olarak ele alan yaklaşımlarda belirtildiği gibi Batı ile yarış halinde olan merkezlerin etkisini de gündeme getirmektedir. Robertson'un küre–yerelleşme (glokalleşme) kavramı bu duruma ilişkin bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kavram küreselleşmeyi “yerelliğin yaratılması, sonra da içerilmesi” biçiminde küresel ile yerel olanın ilişkisini anlatmak üzere kullanılmıştır. Bu ilişki, yerelliklerin evrenselleşmesi ve evrenselliklerin yerelleşmesinin çok farklı biçimler alabileceğini ortaya koymaktadır⁵⁰.

Modernleşmeyle tanışmış toplumlar dünyanın her yerinde bazı açılardan birbirine benzemeye başlarken aynı zamanda birbirlerinden farklılaşmaya, farklılıklarını daha fazla ortaya koymaya başlamaktadır⁵¹. Kongar'a göre küreselleşmenin iki ayrı sonucuna işaret eden kültürel boyutunda ikinci sonuç “mikro milliyetçilik” şeklinde ortaya çıkmaktadır. Önemli bir örneğini Yugoslavya olayında görülen “mikro milliyetçilik” akımları, ulusal devleti aşan ve onu daha küçük parçalar halinde algılayan bir yapıya sahiptir. Küreselleşme, en küçük bir kültürel farklılığı bile vurgulayarak, elektronik medya aracılığı ile tüm dünya kamu oyunun dikkatine sunan, ayrıca siyasal açıdan kültürel farklılıkların korunması ilkesini demokratik hak ve özgürlükler alanının ayrılmaz bir parçası olarak gören bir anlayışı yaygınlaştırmaktadır⁵². Bu durum Yugoslavya'da çok dramatik bir şekilde işlemiştir. Sırbistan, Sırp toplulukları içeren veya coğrafya açısından kendi kökenleriyle ilişkili bulunduğu Hırvatistan ve Bosna'daki bölgelerin kontrolünü yerel Sırp militanların yardımıyla ele geçirmiştir. Bu bölgelerdeki Sırp olmayan nüfus ya sürüldü ya katledilmiş, başka bir ifade ile etnik temizlik yapılmıştır⁵³.

Küreselleşme bir yandan küresel kültür ile ilgili iddiaları gündeme getirerek ulus-üstü bir kültürel yapıya işaret etmekte, diğer yandan yerelleşme bağlamında, demokrasi ve insan haklarına dayanarak, etnik grupların azınlık grupların kültürel haklarını gündeme taşımaktadır. Bu süreçte milli kültürler yukarıdan küresel kültür, aşağıdan ise etnik grupların baskısına maruz kalmaktadır⁵⁴. Bu durum, bir yandan tektipleştirici, homojenleştirici küresel

⁵⁰ İçli, a.g.m. , s. 166,167

⁵¹ Süheyla Kırca Schroeder, “Küreselleşme, Kimlik, Ulusal Kültür”, [http://www.radikal.com.tr/ ek_haber.php?ek=r2&haberno=5391](http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=5391),04.02.2008

⁵² Kongar, a.g.m. , http://www.kongar.org/makaleler/mak_kum.php, 02.02.2008

⁵³ Philip Kotler, Somkid Jotusripiak, Suvit Maesincee, **Ulusların Pazarlaması**, çev: Ahmet Buğdaycı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 30'dan aktaran; Bahadır Akın, “21. Yüzyılın Eşiğinde Küreselleşme ve Küresel İşletmeler”, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=262, 02.02.2008

⁵⁴ Abdülkadir Baykal, “**Küreselleşme ve Etnik Kimlik**”, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bilim Dalı Master Tezi, Ankara, 2005, s. 65

kültürün üstten aşındırdığı milli kültürün, diğer yandan da yine küreselleşmenin etkisiyle göz önüne çıkan yerel, etnik kültürler tarafından alttan aşındırılması, altının oyulması şeklinde değerlendirilebilir. Böylece milli kültür çift taraflı bir etkiye maruz kalmaktadır.

Yerele dönüş, genellikle küresele bir tepkidir. İnsanlar, küreselleşme aracılığıyla modernliğin belli biçimleriyle karşı karşıya kaldıklarından genellikle böyle bir tepki vermektedirler. Kenara çekilip, “Artık hiçbir şey bilmiyorum, kontrol edemiyorum, bununla baş edebileceğim türde bir siyaseti bilmiyorum. Çok büyük, çok kapsayıcı, her şey ondan yana. Tüm bunların arasında benim içinde işlemem gereken daha küçük alanlar var.”⁵⁵ demektedirler. Berger bu konuda şöyle bir saptamada bulunmaktadır; Türkiye’de ve İslam Dünyasının her yanında çıkan İslami hareketlerinde hedefi gene alternatif bir modernitedir; bunlar Afganistan’daki Taliban, hatta İran’daki rejimin militan kanatları gibi moderniteyi reddetmek değil, ekonomik ve siyasal olarak küresel sisteme katılan ama enerjisini bilinçli bir İslam kültüründen alan modern bir toplum oluşturmak istemektedirler⁵⁶.

Ortaya çıkan yeni etnik unsurlar bazen çok marjinal yollarla da olsa mücadele ederek kendi adlarına konuşma imkanlarını elde etmişlerdir. Bunlar daha önceleri kültürel temsilin başlıca biçimlerinden dışlanmışlardı; kendilerini merkezsiz ya da alt grup olmak dışında tanımlanamamaktaydılar. Yerelin marjinal özneleri, başka bir yerlerde yazılmış gibi görünen, devasa bir kültürle, ekonomiyle ve tarihlerle yüzleşmektedirler. Bunlar kıtalar arasında da büyük bir hızla aktarmaktadırlar. Bunların arasında, yerelin marjinal özneleri, ancak kendi saklı tarihlerini yeniden keşfederek temsil olanağı bulabilmektedirler. Çünkü küresel postmodern, özgül yerlerin kimliklerini yok etmektedir. Onları bu post-modern çeşitlilikler karmaşasının içine alıvermiştir. Dolayısıyla, insanların bu tür temellerini aradıkları an anlaşılabilir: Bu arayış etnikliktir. Postmodernitenin küresel güçleri, marjinal hareketleri derinden tehdit ettiğinde, bu hareketler de kendi dışlamacı ve savunmacı cephelerine geri çekilebilirler. Bu anda da, yerel etniklikler ulusal etniklikler kadar tehlikeli hale gelmektedirler. Bu duruma örnek olarak “köktendinciliği” kuran bir kimliğe geri dönüş verilebilir⁵⁷.

⁵⁵ Stuart Hall, “The Local and The Global: Globalization and Ethnicity”, **Culture, Globalization and the World System**, Ed. Anthony d. King, New York, Macmillan, 1991, s.19-39; Stuart Hall, “Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik”, Çev:Hakan Tuncel, <http://ilef.ankara.edu.tr/id/yazi.php?vad=798> , 12.12.2007

⁵⁶ Berger, a.g.m. , s. 22

⁵⁷ Hall, a.g.m. , <http://ilef.ankara.edu.tr/id/yazi.php?vad=798> , 12.12.2007

Etnik azınlıklar hala pek çok kişi tarafından “ulusal kültür” için bir tehdit olarak görülmektedir. Ulusal kimliklerin altında alt kimliklerin ortaya çıkması, herkesin etnik ve dini kimlikleri ile hareket etmesine yol açmakta ve bu durum ulusal toplum yapısının çökmesine ve ulus–devletlerin aşınma sürecine ivme kazandırmaktadır⁵⁸. Özellikle içinde farklı kültürleri barındıran toplumlar açısından küreselleşme bölünme veya yok olma tehdidi anlamına gelmektedir⁵⁹. Yugoslavya örneğinde yaşanan da böyle bir özellik arzlemektedir. Yugoslavya’da süreç, ulusal devleti aşan ve onu küçük parçalar halinden algılayan bir şekilde istemiştir.

1.5.5. Sendikalardaki Çözülmenin Etkisi

Burada konuya başka bir perspektiften bakmak uygun olacaktır. Bu bağlamda enformasyon teknolojilerindeki gelişme sonucunda üretim tekniklerinin değişip gelişmesi ve süreç sonunda vasıfsız işgücü ve bağlı oldukları sendikaların etkinliğinin önemli ölçüde azalması ile bir kimlik boşluğunun / aidiyet sorununun ortaya çıktığı ifade edilebilir.

Özellikle 1970' li yıllarda hız kazanan enformasyon teknolojilerinin yükselişi ve kitle üretim ve tüketiminin krize girmesi üretimin yapısında ciddi dönüşümler yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Bilgi ve hizmet işleri ve işçileri yaşanan süreçte önem kazanırken mavi yakalı işçiler ve imalat işleri eski önemlerini kaybetmeye başlamışlardır. Bilgi ve enformasyon sektörlerinin öne çıkması sanayi toplumunun mavi yakalı işçisine olan talebi azaltmış ve belirli sektörler dışında firmalar küçülme yoluna gitmişlerdir. Aynı zamanda bu süreç beyaz yakalı bilgi işçisine olan talebi artırırken milyonlarca mavi yakalı işçi istihdam sürecinin dışında kalmıştır. Yaşanan gelişmeler hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde işsizlik sorununu ortaya çıkarmıştır. Bilgi ve hizmet işlerinde çalışan oldukça vasıflı, eğitimi, yaratıcılığı, mobilitesi yüksek bilgi işçileri bu dönüşümden kazançlı çıkan grubu oluşturmaktadır⁶⁰.

Bilgi ve enformasyon teknolojilerinin gelişmesi, küçük işletmelerin artması, işsizlikte meydana gelen artış, iş piyasasında esnek çalışma şekillerinin uygulamalarının artması, işverenlerin sendikasızlaşma yönündeki tutumları pek çok ülkede sendikal hareketin krize

⁵⁸ Baykal, a.g.e. , s. 65-67

⁵⁹ <http://www.tasam.org>, 02.02.2008

⁶⁰ Memet Zencirkıran, **Küreselleşme: Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, <http://www.isguc.org/memet2.htm> , 06.09.2007

girmesine neden olmuştur. Sanayi toplumunun alamet'i farikası olan dev fabrikaların ve fordist üretimin krizi sendikalarında krizini oluşturmuştur. Endüstri toplumunun geride kalma sürecine paralel olarak bu toplumun en önemli ürünlerinden olan sendikalar işlevsellikten uzaklaşmaya başlamışlardır. İşsizliğin artması ve sendikaların güç kaybetmesi bir çok tehlikeli durumu da beraberinde getirmektedir. Geçmişte binlerce kişiyle aynı safta olan vasıfsız işçi artık yalnız ve tek başına bulunmaktadır. Sendikalar vasıfsız işçiler için aidiyet duygusu sağlamaktaydı. Sendikaların zayıflaması ve işsizlikteki artış işçilerin yeni aidiyet alanları arayışına yol açmıştır. Ayrıca işsiz kalmış ve yakın zamanda iş bulamayacak durumda olan büyük bir kitle için geleceğe yönelik güvensizlik ve belirsizlik artmıştır. Bozkurt küreselleşme sürecinin en çok tartışılan sonuçlarından birisinin gittikçe artan belirsizlik ve güvensizlik olduğunu belirtmektedir. Giderek artan belirsizlik ve güvensizlik kişilere aidiyet ve kimlik sağlama işlevi gören fundamentalist ve milliyetçi akımların güçlenmesini de beraberinde getirmektedir. Zira dünyada milliyetçi hareketlerin güçlenmesi, ırkçılık, dini hareketlerin artışı küreselleşme sürecinin ivme kazandığı gelişmelerdir. Küreselleşme sürecinde işsiz kalan ve ya gelecek belirsizliği ve ümitsizliği bulunan kesimler kendilerine parlak bir gelecek vaat eden büyük hayaller sunan söylemlere yönelebilmektedirler⁶¹.

Eğer küreselleşme modern bir durumsa, küreselleşme fikrinin, yani çeşitlilik içerisinde birliğin altında modern kimliğin evrenselleştirilmesinin ve buna farklılık vasıtasıyla direnmenin yattığı ileri sürülebilir. Diğer bir ifadeyle, modernite, devlet sistemi kapitalist üretim tarzının eklemelenmesinin merkezinde modern kimliğin farklılıkla ilişkili bir şekilde, kendisiyle Batılı olmayan öteki arasında sınır çizerek, evrensel bir kategori olarak kurulması yatmaktadır⁶². Bu kapsamda, küreselleşmenin tektipleştirici çabasının başarılı olmayacağı ifade edilebilir. Modern küreselcilik kültürler arası farklılıkları yadsımakta, insanları uzlaştırmakta başarısız olmaktadır. Tüm kültürlerin yerine alacak evrensel alt kültürler yaratmaya ve kültürlerin içinden boşaltarak tekniklerini yok etmeye hedefleyen küreselcilik bu hedefinden başarısız olmakta, bu açıdan insanın tek örnek haline getirme hedefi mümkün görünmemektedir⁶³. Bu çabalar yukarıda ifade edildiği gibi, etkinliklerin daha da radikalleşerek tehlike unsuru olmalarına neden olabilmektedir.

Netice itibarı ile kabul edilmek durumunda olunan belli başlı gerçekler ile karşı karşı karşıyayız. Bir tarafta bütünsel, kapsayıcı, birörnekçi, daha çok Merkez ülkelerin hegamonik

⁶¹ Zencirkıran, a.g.m., <http://www.isguc.org/memet2.htm> , 06.09.2007

⁶² Keyman, a.g.e. , s. 67

⁶³ Baykal, a.g.e. , s. 67

emellerini temsil eden ideolojinin ürettiği homojenleştirici yapı; diğer tarafta ise bu homojenlik içinde yok olma tehlikesine karşı geliştirilen tepkiler, bu doğrultuda yerelliklerin öne çıkması, bilgi iletişim teknolojilerinin getirdiği yeni üretim modelleri sonucunda sürecin vasıfsız işgücünün aidiyet bağlarıyla bağlı olduğu sendikaların etkisini kaybetmesine kadar uzandığı kapitalist sistemin yeni görünümü, tüm bunlarla birlikte radikalleşen etnik ve yerel oluşumlar. Olanca hızıyla ilerlemeye devam eden süreçte bu karşılıklı etkileşim ve dönüşümlere dayalı ilişkiler ağı giderek daha karmaşık bir hal almaktadır.

1.6.KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK BOYUTU

Tarihçiler Avrupalılar'ın dünya üzerindeki hakimiyetinin sona erdiğini savunmaktadırlar. Avrupa uygarlığının yerini küresel uygarlık çağına bıraktığını ileri sürmektedirler. Bu gelişmenin en önemli nedeninin ise ne kültürel ne de siyasal olmayıp, ekonomik sebeplerden kaynaklandığını ifade etmektedirler⁶⁴.

Yabancı ülkelerde ticaret ve uluslararası ödüncülerin önemli rol oynadığı ekonomilere dışa açık ekonomi adı verilmektedir. Günümüzde alışverişlerin uluslar arasılaşması ve değişimlerin yeni alanlara genişlemesiyle (teknolojik ortaklık, doğrudan yatırımlar) uluslararası değişimlerin uluslararası globalleşmeye yöneldiği görülmektedir. Bir zamanlar çok az bağlantılı olan coğrafi alanların karşılıklı bağımlılığın giderek arttığı söylenebilir⁶⁵. Genelde ekonomik faaliyetlerin küreselleşmesinin ve buna bağlı yönetim sorunlarının özellikle 1960'larda ortaya çıktığı düşünülmektedir. 1960'lardan beri çok uluslu şirket faaliyetlerinin ve buna paralel olarak uluslararası ticaretin hızla büyüdüğü görülmektedir.

Bununla birlikte ticari girişimlerin uluslar arasılaşmasının uzun ve 1960 sonrası dönemle sınırlandırılmayacak bir tarihi olup aslında ticari faaliyetler eski uygarlıklara dayanmaktadır⁶⁶. Ancak Avrupa'da sistematik sınır ötesi ticari faaliyetler ortaçağla birlikte başlamıştır. 17. ve 18. yüzyıllarla birlikte çok uluslu şirketler kurulmaya başlamıştır. Ancak, modern çok uluslu şirketlerin en açık belirtisi, endüstri devrimi ile birlikte uluslararası imalatın gelişmesidir.

⁶⁴ Eşkinat, a.g.e., s. 96

⁶⁵ Ufuk Başoğlu, Nalan Ölmezoğulları, İlker Parasız, **Dünya Ekonomisi Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makro Ekonomi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999, s. 3

⁶⁶ Başoğlu vd., a.g.e., s. 4

Günümüzde yeryüzünün yaklaşık yarısını kaplayan, dünya nüfusunun yarısından fazlasını içeren dünya devletlerinin yarıdan fazlası 50 yıl ve daha genç yaştaadır. Genç devletler bir yandan siyasal bağımsızlıklarını kazanırken, diğer yandan da, diğerleriyle birlikte, ekonomik (ve çoğu kez de toplumsal) olarak bağımlı hale gelmektedirler. Bir Amerikan bankasının “biz tek bir yerde yaşıyoruz” sloganında da olduğu gibi, dünyada birçok faaliyet işletme ölçeğini küreselleşme (ya da globalleşme) denilen sürece uygun olarak bütün dünyayı kapsayacak şekilde genişlemektedir⁶⁷.

1.6.1. Küresel Ekonominin Biçimlenmesi

Uluslararası ticaret binlerce yıldan beri sürdüğü halde, ancak 19. yüzyıl sonlarındaki taşımacılık ve iletişim araçları küresel bir ekonomi yaratmak üzere dünyanın her tarafını birbirine bağlamaya başlamıştır. O zamandan beri uluslararası ticaret, hemen hemen kesintisiz bir şekilde, toplam dünya üretiminden daha hızlı bir oranda artış göstermiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1950–1994 yılları arasında dünyada üretim yılda ortalama %4 oranında artarken, dünya ticaret hacmi %6'nın üzerinde artış göstermişti. Bir başka ifadeyle, 45 yıl içinde dünya mal üretimi 5,5 misli büyürken, ticaret 14 misli büyüme göstermişti⁶⁸. 1990'lardan sonraki rakamlar ise adeta rekorlar kırmaktaydı.

Ekonomik küreselleşmede iki önemli gelişme 19. yüzyıl sonlarında hızlanmıştır. Bunlardan birincisi, ülkeler arası sermaye akışıdır. Doğrudan yabancı yatırımlar (Foreign Direct Investment) olarak da adlandırılan “yabancı sermaye” yabancı sahipleri tarafından tümüyle yabancılara ait fabrikalara yapılan yatırımları ifade etmektedir. Sermaye hareketlerinin serbestleşmeye başlaması 1950'li yıllarda başlamakla birlikte gerçek manada, Bretton Woods sisteminin 1973 yılında çökmesinden sonra olmuştur. 1970'li yıllarda meydana gelen petrol krizi ve beraberinde yaşanan gelişmeler üzerine ABD, İngiltere, Almanya gibi ülkelerin, sermaye hareketleri üzerindeki denetimleri oldukça zayıflamıştır. Bu süreç dünya finansal piyasaların bütünleşmesini doğru ilerlemektedir. Gelişmelerden ikincisi; belirli bazı primer ürünler, gıda maddeleri ve madenler için dünya pazarının ortaya çıkmasıdır. Örneğin 1901'de ilk küresel pazar olan Uluslararası Buğday Pazarı'nın oluşturulmasıyla, ticari buğday üreticileri için dünya artık açıkça “tek bir yer” haline gelmekteydi.

⁶⁷ Erol Tümer Tekin ve Nazmiye Özgüç, **Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme ve Kalkınma**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 35,36

⁶⁸ Tekin ve Özgüç, a.g.e., s. 36,37

Tüm bunlarla beraber, uluslar arası sistemde bir “bloklaşmanın” da varlığı söz konusudur. II. Dünya Savaşı’ndan bu yana uluslar arası ekonomik sistem gerçek bir küresel ekonomiye doğru evrilmiştir. Küresel ekonomi dünyanın hemen hemen tüm bölgelerini birbirine bağlayan ticaret, yatırım ve gelişme açısından karşılıklı bağımlılık sistemi olarak tanımlanmaktadır. Oyunun kuralları şirketler, endüstriler, ülkeler ve bölgeler arasında yapılan anlaşmalar, ikili ve çok taraflı görüşmeler yoluyla oluşturulmakta ve değiştirilmektedir. Bu yeni anlayışta ulusal ve bölgesel ekonomiler birbirine bağlı kalır ancak hiçbir oyuncu kendi isteklerini dünyanın geri kalan kısmına dayatamaz. Fırsat ve tehditlerin katlanarak artması bir yandan işbirliği ve dayanışmadan, diğer yandan çatışmalardan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla küresel karşılıklı bağımlılık giderek artan koşullara özgü ittifaklara yol açmaktadır⁶⁹.

1944 yılında Bretton Woods anlaşması ile II. Dünya Savaşı sonrası dünyanın ekonomik kuralları belirlenmiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB)’nin temelleri de bu dönemde atılmıştır. Bretton Woods sistemine SSCB başta olmak üzere Doğu Bloku dahil olmamış ve IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlarla olan ilişkilerini en alt düzeyde tutmuşlardır⁷⁰.

II. Dünya Savaşı sonrasında dünya sadece politik olarak değil, ekonomik olarak da bloklaşmıştır. Savaş sonrası yeniden yapılanma çalışmaları iki blok için farklı olmuştur. Batı Avrupa, Marshall Planının da yardımıyla yeniden yapılanmaya giderken, Doğu bloku ülkeleri 1949 yılında oluşturdukları Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamışlardır. Doğu Bloku ülkeler arasında işbölümü yaratarak sistemi derinleştirmeyi hedeflerken, Batı Bloku, üyeler arasında ticaretin serbestleşmesini, gümrük vergilerinin düşürülmesini, miktar kısıtlamalarının kaldırılmasını ve dış ticaret rejimlerinin üye ülkeler arasında uyumlaştırılmasını hedefleyen GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) görüşmelerini 1947 yılında başlatmıştır. GATT’a gelişmekte olan ülkeler de zaman içinde dahil olmuş olmakla birlikte, alınan kararlarda etkili olamamışlardır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler, 1954 yılında GATT’a karşı BM Ticaret

⁶⁹ Kotler vd. , a.g.e. , s. 25 ; Akın, a.g.m. , http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=262 , 02.02.2008

⁷⁰ Işıldak, a.g.e. , s. 37

ve Kalkınma Konferansını (UNCTAD) kurmuşlardır. Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) kurulması ise daha 1944'lerde istenmişse de 1995 yılına değin beklenmesi gerekmiştir⁷¹.

Birbirine politik ve ekonomik temelde rakip iki blok, bloklardan birinin çözüldüğü 1989 yılına kadar kendi içlerinde dış ticareti ve ekonomik bütünleşmeyi oldukça ileri aşamalara getirmiş olmakla birlikte, bu bloklarla sınırlı kalmıştır. Küresel ekonominin yaratılması ise ideolojik farklılıklara dayalı kutuplaşmanın çözüldüğü bir döneme rastlamaktadır⁷².

1980'li yıllarda iki kutuplu sistemin sarsılmaya başlaması ve beraberinde gelişen olaylar, II. Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası ekonomik ve politik sistemi dağılma süreciyle karşı karşıya bırakmıştır. Uluslararası siyasi ve ekonomik sistemdeki bu belirsizlik yeni bloklaşma arayışlarını beraberinde getirmiş, iki kutuplu yapının dağılması sonrasında ise bölgesel bloklaşma ve bütünleşme süreci hızlanmıştır. Bölgesel bütünleşme faaliyetlerinde birbirinden farklı 3 ülke grubunun etkili olduğu söylenebilir. Bunlar;

- 1- Yeni uluslararası ekonomik ve politik konjonktür içinde elinde alternatif kozlar bulundurmak isteyen büyük güçler,
- 2- İki kutuplu statik yapının dağılmasından sonra uluslararası ilişkiler içinde konumunu yeniden tanımlamak zorunda kalan bölgesel güçler,
- 3- İç siyasi kültür içinde yaşadığı kimlik krizini yada uluslararası ilişkilerdeki yalnızlığını dünya sistemine entegrasyon ile aşmaya çalışan ülkelerdir⁷³.

1.6.2.Küresel Ekonomide Ticaret

Ekonomik küreselleşmenin ilk ve hala devam eden nedeni ticari faaliyetlerdir. Birbirinden uzak bölgelerde üreticiler ve tüketiciler ticari faaliyetler aracılığı ile ilişki kurmaktadır. Ticari ilişkiler toplumlar arasında karşılıklı bağımlılık ve benzeşme yaratmaktadır⁷⁴. Günümüzde kurulan iletişim ve ulaşım alt yapısı sayesinde hızla artan ticaret bir ülkeye özgü olanı diğerine aktarmaktadır. Ticaret uluslararası ilişkileri artırmakta, bu da ülke içi ilişkileri değişime zorlamaktadır.

⁷¹ Işıldak, a.g.e. , s. 37,38

⁷² Işıldak, a.g.e. , s. 38

⁷³ Akın, a.g.m. , http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=262 , 02.02.2008

⁷⁴ Eşkinat, a.g.e., s. 99

Dış ticaret, ülkeler arasındaki mal ve hizmet değiş tokuşu anlamına gelmektedir. Dış ticaret 18. yüzyıldan beri, sanayileşme ile birlikte sürekli artmaktadır⁷⁵. Burada dikkat çekilmesi gereken bir nokta da, dünya ticaretinin üretimden daha hızlı küreselleştiğidir. Dünya ticaretinde bu küreselleşme içinde mal yanında hizmette küreselleşmektedir. Hizmetler de çok değişik alanlarda artan bir taleple bütünleşmiştir.

Ticari büyüme iki büyük aşamadan geçmiştir. İlkinde İngiliz hegemonyası hakimdir. İkinci aşamada ise Amerikan hegemonyası hakimdir. İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden 30 yıl boyunca ABD serbest ticaret rejimini dünyaya dayatmıştır.

Dünya ticareti emperyalist bir karakter taşımaktadır. Sanayileşmemiş ülkelerin hammaddeleri ve doğal kaynakları, sanayileşmiş ülkelerin sınai malları ile değişilmektedir. Ticaret hadleri sürekli sanayileşmiş ülkeler lehine işlemektedir. Bu anlamda özellikle IMF (Uluslar arası Para Fonu) ve Dünya Bankası'nın büyük fonksiyon gördüğü belirtilmelidir. Gelişmekte olan ülkeler, 1970'lerin sonunda borçlarını ödeyemez duruma gelince iki uluslar arası kurum dikkatlerini bu ülkelere yoğunlaştırmış ve merkez ülkeler bu kurumların verdikleri krediler aracılığıyla kendi politikalarını çevre ülkelere dayatma fırsatı bulmuşlardır⁷⁶. Bu kurumlar aracılığıyla getirilen düzenlemeler öyle bir hal almaktadır ki, hükümetlerin iktisat politikası uygulama iradesini neredeyse ortadan kaldırmaktadır.

Dünya Bankası ve IMF, 27 Aralık 1945'te yeterli sayıda ülkenin her iki kuruluşun anlaşmasını onaylamasıyla ve IMF kotasının %80'ini, Dünya Bankası sermayesinin %65'ini taahhüt etmesiyle kurulmuştur⁷⁷. Küreselleşmeyi liberalleşmeyle birlikte ele alan IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası finans kuruluşları, gelişmekte olan ülkelere sağladıkları mali imkânları, sürece uyum şartına bağlamakta, bu yönde telkin ve tavsiyelerde bulunmaktadırlar (Baker Planı, Bredy Planı). Küreselleşme süreci, bu gibi uluslar arası kuruluşların, özellikle 1980-1990 döneminde çok borçlu ülkelerin borçlarını indirmeleri ya da ertelemeleri konusunda dışa açılma ve ticari-mali serbestleşme şartına bağlamalarıyla süratle yayılmıştır⁷⁸. Gelişmekte olan ülkelerin tümüne aynı standart, bütçe disiplini, devalüasyon, ticaret

⁷⁵ Sadece 20.yüzyılın çatışma ve ekonomik bunalımlara sahne olan ilk yarısı haricinde, pozitif artış seyrini sürdürmektedir.

⁷⁶ Alkan Soyak (der.), **Küreselleşme İktisadi Yönelimler ve Sosyo Politik Karşıtlıklar**, Om yayınevi, İstanbul, 2002, s.27

⁷⁷ Başoğlu vd, a.g.e., s. 134

⁷⁸ Uğur Eser, "**Küreselleşme Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?**", Ekonomik Yaklaşım, C:6, S.17, 1995, s.6

liberalizasyonu ve özelleştirme programı uygulanmakta, bu ülkelerin para ve maliye politikası üzerindeki denetim hakları ellerinden alınmaktadır.

Dünya üzerinde liberal ticareti yaymanın aracı GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) adlı organizasyon olmuştur. GATT kuruluş aşamasından bu yana küresel bir kurum olmuştur. Birleşmiş Milletler bir Uluslar arası Ticaret Örgütü kurulmasını ilk olarak 1947’de önermiş ve 23 ülkenin imzaladığı bir anlaşmayla Gümrük ve Ticaret Üzerine Uluslar arası Anlaşma kurulmuştur. GATT’ın kuralları uygulatacak, baskıdan öte giden gücü olmamış, fakat aldığı kararlar genelde kabul görmüştür⁷⁹. GATT sıklıkla gümrük indirimine giderek serbest ticaret koşullarının yaratılmasında oldukça başarılı olmuştur.

1970’li ve 1980’li yıllarda, dünya ticaretindeki artış seyri yavaşlamıştır. Savaştan sonra hızla yaralarını sararak dünya piyasasında ABD’nin karşısına dikilen Japonya ve Avrupa’nın rekabeti ABD’yi zorlamıştır. Korumacılığa yönelen ABD, Japonya ve Avrupa’nın misillemesine yol açmıştır. Onlarda ABD’nin yöntemlerine benzer yöntemlerle ticareti engellemeye çalışmışlardır. Bu anlamda 1980’li yıllarda dünya ticareti rakip ticari bloklar halinde örgütlenmiştir. ASEAN, AB ve NAFTA olarak adlandırılın bu bloklar üyelerinin birleri arasındaki ticari engelleri kaldırırken diğerlerine korumacı politikalar uygulanmasına sebep olmaktadır⁸⁰. GATT tartışmaları 1995’ten itibaren GATT’ın yerini yeni bir örgüte, Dünya Ticaret Örgütü’ne (World Trade Organization-WTO) bırakılmasını öngörüyordu. Günümüzde Dünya Ticaret Örgütü’nün kendi başına ayrı bir ticaret bloğu olarak görülebileceği ve en azından teorik olarak dünyanın en büyük ve en açık ticaret bloğu olduğu ileri sürülmektedir⁸¹.

Uluslararası ekonomide ticaret “primer ürünler” ve “mamül ürünler” olarak iki gruba ayrılmaktadır. Bu ikili ayrımın dışında, tersiyer sektörü yani hizmetlerdeki ticaret de hızla büyümektedir. Hizmetler uluslar arası yatırımlarda da gittikçe daha büyük paya sahip olmaktadır. Kendi ülkelerinde imalat şirketlerine hizmet sağlayan birçok kuruluş bu faaliyetlerini dünya sahnesine taşımışlardır. Uluslar arası hizmetler mal ticaretindeki eğilimleri aynen ortaya koymaktadırlar.

⁷⁹ Tekin&Özgüç, a.g.e., s.59

⁸⁰ Eşkinat, a.g.e., s. 102,103

⁸¹ Tekin&Özgüç, a.g.e., s. 59,60

Ülkeler bağımsızlıklarını giderek büyüyen bir küresel pazara kaptırmaktadır. İşletme yöneticileri de kâr artışlarının sürekliliğini sağlamanın tek yolunun küreselleşme olduğunun farkındadır. Küresel strateji izlemek zorunludur. ABD'nin fast-food'cusu Mc Donalds ülke içinde kâr artışı olanaklarının giderek azalması sonucunda çareyi dışa açılmakta bulmuştur. Yeni açılan şubelerinin üçte ikisi artık yabancı ülkelerdedir.

1.6.3.Küresel Ekonomide Bağımlılık ve İş Bölümü: Kuzey Güney İlişkileri

Ulus devletler arasındaki ticari faaliyetlerin 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra artması, toplumlar arasındaki iş bölümünü de artırmıştır. Sosyal bilimlerle ilgili yapılan araştırmalar sömürgeci emperyalist dönemde uluslararası iş bölümünün toplumsal iş bölümü olduğunu ortaya koymaktadır. Sanayileşmiş merkez ülkeler sermaye yoğun ve yüksek katma değerli malların üretimde uzmanlaşırken, sanayileşmemiş çevre ülkeler emek yoğun ve düşük katma değerli malların üretiminde uzmanlaşmaktadırlar⁸². Bu şekilde bir iş bölümü, ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılık ve hakimiyet ilişkilerini yaratmıştır. Dünya üzerindeki karşılıklı zıt uçlar yaratılmıştır. Dünya, gelişmiş–az gelişmiş, Kuzey–Güney, yoksul–zengin gibi birbirine zıt terimlerle ifade edilen iki kutba ayrılmıştır. 20. yüzyılın ortalarından itibaren zengin ve yoksul arasındaki uçurum giderek artmaktadır.

1960 yılında dünyanın en zengin %20'si ile en yoksul %20'si arasındaki gelir uçurumu 1/30 iken bu oran 1990 yılında 1/60'a, 2000 yılında ise 1/75'e yükselmiştir. Son 10 yılda sanayileşmiş ülkelerdeki yüksek ücretler grubun gelirlerinde daha da artış yaşanırken, daha fazla aile sosyal güvenceden mahrum kalmış, ücretleri gerilemiş ve daha da yoksullaşmışlardır⁸³.

Böyle bir küreselleşme anlayışı ile birlikte, uluslararası yatırım ve ticaret bağlarıyla ülkelerin ekonomileri karşılıklı birbirine bağımlı hale gelmiştir⁸⁴. Dünya bir taraftan küreselleşirken bir taraftan da bölgeselleşmektedir. Ülkeler arası ekonomik, siyasal, kültürel, teknolojik bağların artması aralarındaki işbirliğini de artırmıştır⁸⁵.

⁸² Eşkinat, a.g.e., s. 105

⁸³ <http://www.tasam.org>, 02.02.2008

⁸⁴ Hablemitoğlu, a.g.e., s. 146

⁸⁵ <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi6/ticaret.htm> , 24.08.2007

Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Uluslararası Para Fonu (IMF), Birleşmiş Milletler (UN), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Uluslararası Ticaret Odası (ICC), Dünya Ekonomik Forumu (WEF), Kuzey Atlantik Paktı (NATO), Dünya Bankası (WB) küresel oluşumlardır. Avrupa Birliği (EU), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (ASEAN), Afrika Birliği bölgesel oluşumlardır. Bu oluşumlar dışında dünya ekonomisine esas yön veren, ekonomisi güçlü devletlerin oluşturdukları özel ülke gruplarıdır. Bu gruplardan bazıları G-7, G-10, G-20'lerdir. Bunların en önemlisi G-7'lerdir. ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, Kanada, İtalya bu grubu oluşturmaktadır. Dünya ekonomisine yoğun bir şekilde yön veren G-7 ülkelerinin ekonomik gelişimi aşağıdaki tabloda incelenmektedir.⁸⁶

Tablo 2: G-7 Ülkelerinin ekonomik gelişimi⁸⁷

	2004	2005 T	2006 T
Büyüme (%)			
ABD	4,2	3,5	3,3
Almanya	1,6	0,8	1,2
Japonya	2,7	2,0	2,0
İngiltere	3,2	1,9	2,2
Fransa	2,0	1,5	1,8
Kanada	2,9	2,9	3,2
İtalya	1,2	0,0	1,4
Enflasyon (TFE; %)			
ABD	2,6	3,1	2,8
Almanya	0,8	1,7	1,7
Japonya	-1,2	-0,4	-0,1
İngiltere	2,0	2,0	1,9
Fransa	1,6	1,9	1,8
Kanada	3,1	2,2	2,5
İtalya	2,6	2,1	2,0
İşsizlik (%)			
ABD	5,5	5,2	5,2
Almanya	9,2	9,5	9,3
Japonya	4,7	4,3	4,1
İngiltere	4,8	4,7	4,8
Fransa	9,7	9,8	9,6
Kanada	7,2	6,8	6,7
İtalya	8,5	8,1	7,8
Bütçe Dengesi / GSYİH (%)			
ABD	-4,0	-3,7	-3,9
Almanya	-3,7	-3,9	-3,7
Japonya	-7,2	-6,7	-6,2

⁸⁶ <http://www.tasam.org>, 02.02.2008

⁸⁷ <http://www.tasam.org>, 02.02.2008

İngiltere	-3,0	-3,2	-3,4
Fransa	-3,7	-3,5	-3,9
Kanada	0,7	0,5	0,3
İtalya	-3,2	-4,3	-5,1
Cari Denge / GSYİH (%)			
ABD	-5,7	-6,1	-6,1
Almanya	3,8	4,3	4,4
Japonya	3,7	3,3	3,0
İngiltere	-2,0	-1,9	-1,8
Fransa	-0,4	-1,3	-1,5

G-7 ülkelerinin dünya ticaretindeki payları %52'dir, dünya GSMH' sının %65'ini üretmektedirler. Buradan da anlaşılacağı gibi G-7'ler dünya ekonomisine yön verirken, daha da gelişmektedirler. Sermaye belirli ellerde birikmeye başlayınca, fakirlik ve sömürü o andan itibaren artmaya başlamaktadır. Küreselleşme sürecinde de zengin ülkeler ile yoksul ülkeler arasındaki uçurum daha da açılmaktadır.

Küreselleşme olgusu, merkez kapitalizmin ürettiği politikalar dizisi olduğundan, bu politikalar çevresel konumlu ekonomilerin genellikle aleyhine çalışmaktadır. Bunu dikkate alarak, çevresel konumlu ekonomiler, küreselleşme içinde eritilmemek ve kendi yörelerindeki potansiyel zenginliklerden en yüksek faydayı sağlayabilmek için gerekli politikaları ve uygulamaları geliştirmek zorundadırlar⁸⁸.

Bu noktada eklenmesi gereken önemli bir husus da; Küresel karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin bu düzeyde, ticari ve finansal ilişkilerin kompleks yapısının, dünya ekonomilerini birbirlerinden kolay etkilenir duruma getirdiğidir. Bu durum ekonomik krizlerin hızla yayılıp gelişmesine neden olmaktadır. Bu anlamda, Asya krizinin sosyal maliyeti birçok ülke için çok ağır olmuştur.

1.6.4.Çok Uluslu Şirketler

Son yıllarda küreselleşme ile birlikte meydana gelen hızlı değişimler örgüt fonksiyonlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Örgütlerin bu hızlı değişimlere ilgisiz kalması mümkün olmamaktadır. Bu hızlı değişim içerisinde küresel pazarlarda rekabet eden çok

⁸⁸ İzzettin Önder, "Küreselleşme, Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomiler", **Cumhuriyet ve Küreselleşme**, Der: Suna Kili, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002, s.237

uluslu işletmelerin anlaşılması daha da önem arz etmektedir. Küreselleşme sürecinin oluşturduğu yeni durumun temelinde, işletmelerin dünyanın bütün bölgelerinde hiçbir kısıtlamaya maruz kalmadan tek bir pazar gibi faaliyet gösterebilmesi çabası yatmaktadır⁸⁹.

Küreselleşme ile ilgili tartışmaların odak noktası çok uluslu şirketlerdir. Kapitalizme karşı olanlar için çok uluslu şirketler, sömürünün tüm dünyaya yayılmasının aracı durumundadırlar. Kapitalizmden yana olanlar için ise bu şirketler yatırımların, teknoloji transferinin ve emek gücünün kalitesindeki artışın en önemli nedenidir. Ayrıca, çok uluslu şirketlere karşı, ulus devletlerin meşruiyetini ve bağımsızlığını tehdit ettiği yönünde de eleştiriler söz konusudur.

Birleşmiş Milletler Sosyal ve Ekonomik Olaylar Departmanı'nın (DESA) yaptığı ve akademik çevreler tarafından genel kabul gören tanıma göre çok uluslu şirketler; "iki ya da daha çok ülkede, varlıkları, fabrikaları, madenleri, satış ofislerini... vb. kontrol eden bütün girişimler" dir⁹⁰. Bir başka ifadeyle çok uluslu şirketler, doğrudan yabancı yatırımlar yapan ve üretim faaliyetlerini birden fazla sayıda ülkede gerçekleştiren şirketler olarak tanımlanabilir. Ancak bu söz konusu tanımların çok genel anlamda oldukları söylenebilir.

Çok Uluslu Şirketleri (ÇUŞ) tarif eden tek bir tanım üzerinde uzlaşamamıştır. Bunun nedenleri arasında; konunun ekonomi kuramında yeni oluşu sebebiyle bu şirket tipinin adı üzerinde bile tartışmaların sürmesiyle birlikte ÇUŞ'ları açıklamaya yönelik değişik yaklaşımların bunların farklı özelliklerine ağırlık vermeleri ve bu tarz şirketlerin yapı ve faaliyetlerinin değişik ve heterojen bir görünüm sergilemeleri gibi öğeler sayılabilir⁹¹. ÇUŞ'lar çeşitli kriterler açısından farklılık gösterebilirler. Bununla beraber, ÇUŞ'ların çeşitli ortak özelliklerinden bahsedebiliriz. Pek çok bilim adamı, ÇUŞ'ların aşağıda belirtilen ortak özelliklerine işaret etmektedir:

- 1- Birden fazla ülkede faaliyet.
- birden fazla ülkede üretim,
- birden fazla ülkede pazarlama ve dağıtım,

⁸⁹ Hasan Tağraf, "Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi" , C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2002, s. 33,34

⁹⁰ Soyak, a.g.e., s.27

⁹¹ Gülen Layika Hocaoğlu, "Küreselleşme Sürecinde Şirketlerin Dünya Pazarlarında Uyguladıkları Stratejiler", T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s.24,25

- 2- Dış ülkelere yatırım, teknoloji, yönetim ve organizasyon transferi.
- 3- Güçlü bir finans ve sermaye yapısı.
- 4- Yüksek araştırma ve geliştirme (AR-GE) harcamaları.
- 5- Global politikalar izlemeleri.
- 6- Yavru şirketlerle (ev sahibi ülkelerdeki) organik ilişki.
- 7- Merkezi denetim⁹².

1980 sonrası küreselleşme eğilimi çerçevesinde artan doğrudan yabancı sermaye yatırımı hareketlerinin nereden kaynaklandığı incelendiğinde, asıl kaynağın çok uluslu şirketler olduğu görülmektedir. Özellikle 1980 sonrası serbestleşme eğilimine paralel olarak Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Uluslar arası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) gibi kuruluşların politikaları çerçevesinde çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisindeki etkileri artmıştır.

Dünya pazarlarında bitmez-tükenmez kârlılık arayışları, dünyanın her tarafında ulusal ekonomilerin radikal bir yeniden yapılanma sürecine girmelerine yol açmıştır. 1945 sonrası dönemin ekonomik ikonografyasına küresel şirket egemen olmuştur⁹³. Fordist üretim tarzından, esnek üretim tarzına geçiş ile üretimin belli bir bölgeye bağlı olarak devam etmesi zorunluluğu ortadan kalkmış, üretimi dünyanın çeşitli alanlarına kaydırma olanağı söz konusu olmuştur.

1980 sonrası süreçte çok uluslu şirketlerin önemli bir rol alması, bu şirketlerin daha önce varolmadıklarını ya da önemsiz bir aktör olduklarını göstermemektedir. Buna rağmen tarihsel açıdan incelendiğinde çok uluslu şirketlerin modern anlamda ortaya çıkışları 19. yüzyılda görülmektedir.

Modern uluslar arası imalat 1865'te, Alman kimya devi Alfred Bayer'in New York Albany'de bir fabrika inşa etmesiyle başlamıştı. İki yıl sonra da Amerikan Singer şirketi Glasgow'da (İskoçya) bir dikiş makinesi fabrikası açtı ve Amerikalı sanayiciler hemen ekonomik enternasyonalizmdeki liderliği ellerine geçirdiler⁹⁴. Bugünkü anlamda ilk modern çok uluslu şirketler 19. yüzyılda Avrupa merkezli olarak Belçika'da (S.A. Cockeril),

⁹² Fethi Gürün, **Globalleşme ve Çokuluslu Şirketlerin İnsan Kaynakları Yönetimine Etkileri**, KAMU-İŞ, Ankara, 2001, s. 25-27

⁹³ Tekin&Özgüç, a.g.e., s.38

⁹⁴ Tekin&Özgüç, a.g.e., s.39

Almanya’da (Bayer), İsviçre’de (Nestle), Fransa’da (Michelin), İngiltere’de (Dunlop ve Lever Brothers) ve ABD’de (Singer, ITT, General Electric ve Westinghouse) ortaya çıkmıştır⁹⁵.

Bu noktada Gürün’ü izleyerek ÇUŞ’ların tarihi gelişimi hakkında 4 dönemden kısaca bahsedilebilir:

-1. Dönem (1915-1944 dönemi)

Bu dönemde çok sayıda ÇUŞ gelişmiştir. Bu süreçte, gerçek anlamda farklılaşmış ÇUŞ’ların ortaya çıkışı, uluslararası ticari faaliyetlerin hızla arttığı 1920’li yıllara tekabül etmektedir.

-2. Dönem (1945-1972 dönemi)

ÇUŞ’lar II.Dünya Savaşı sonrası önemli bir ekonomik güce sahip olmuşlardır. Savaş sonrası, özellikle Batı Avrupa firmaları sahip oldukları teknoloji, sermaye ve tecrübe birikimi gibi avantajlar nedeniyle çokuluslu yatırımlara yönelmişlerdir.

-3. Dönem (1973-1980 dönemi)

Bu dönemde yatırımların artış hızında gerilemeler kaydedilmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri petrol krizidir. Buna rağmen; mevcut yatırımların önemli bir bölümünü Amerikan ÇUŞ’ları gerçekleştirmiş, Batı Avrupa ve Japonya kaynaklı şirketlerin çokuluslu yatırımları da hızla artmaya başlamıştır.

-4. Dönem (1980 ve sonrası dönem)

ÇUŞ’ların faaliyetlerini daha da karmaşık hale getiren pek çok değişikliğe sahne olan 80’li yıllarla birlikte Amerikan şirketlerine karşı, Japonya ve diğer yeni endüstrileşen ülkelerin artan rekabetine tanık olunmuştur⁹⁶.

Günümüzde çok uluslu şirketler için gösterilen klasik örnek “General Motors” dur. Ancak bu şirketin varlıklarının ve satışlarının sadece üçte biri ABD dışındadır. ABD dışındaki faaliyetlerinin çoğu da birinci dünya ülkelerindedir. Swiss-Swedish mühendislik grubu, Asea Brown Boveri ya da Philips gibi şirketler çok uluslular için daha iyi birer örnektir. Bunların her birinin faaliyetlerinin büyük bölümü dış ülkelerdedir.

⁹⁵ Soyak, a.g.e., s. 216

⁹⁶ Gürün, a.g.e.,s.27-31

Çok uluslu şirketlere ait verilerden yararlanılarak yapılmış olan araştırmalara göre bir grup endüstri “küresel endüstri” olarak belirlenmiştir. Bu endüstriler çeşitli ülkelere ait büyük şirketlerin kontrolü altındadır. Bu şirketler dünyanın en büyük ekonomileri için üretim yapmakta ve ürettiklerini pazarlamaktadır. Dünya ihracatında önemli bir gücü elinde bulunduran küresel şirketlerin merkezi birkaç ülkede odaklanmaktadır. Bu anlamda dünyanın en büyük 500 çok uluslu şirketinin dağılımı şöyledir: ABD:162, Avrupa Birliği: 155, Japonya:126, İsviçre:14, Güney Kore:13, Kanada:6, Brezilya:5, Avustralya:5, Çin:3, Diğerleri:11⁹⁷.

Küresel endüstrilerin en önemli örneği petro-kimya endüstrisidir. Bunun yanında otomobil sanayi, elektrikli ev aletleri, lastik tekerlekler, ecza-ilaç, tütün, alkolsüz içki, fast-food, mali danışmanlıklar ve lüks oteller de küresel endüstri niteliğindedir.

Bu şirketlerin kuruluş şekilleri ve amaçları farklılık gösterir; merkez dışındaki ülkelerde doğrudan şube kurulabileceği gibi, bu ülkedeki bir kuruluşu satın alabilir ya da bu kuruluşu sermaye aktarabilir. Yine bu şubelerden bazılarının hedefi, ana şirketin hammadde gereksinimini karşılamak olabileceği gibi, yurtdışındaki ucuz işgücünden yararlanmak suretiyle elde edilen üretimin ana ülke veya üçüncü ülke piyasalarına pazarlama olabilmektedir⁹⁸.

Küreselleşmenin önemli bir aracı olan çok uluslu şirketlerin geçirdiği evrim süreci içerisinde geldiği aşama “küresel kapitalizm”dir. Küresel kapitalist sistem soyut bir kavramdır. Bu onu daha az önemli hale getirmemektedir. Bu sistem bizim yaşamımıza hükmetmektedir. Kapitalist sistem gelmiş geçmiş en büyük imparatorluktur. Bütün bir uygarlığa hükmeder ve diğer imparatorluklarda olduğu gibi, duvarlarının dışında kalanlar barbar olarak nitelendirilir. Bu sistemin gücünün sınırlandığı alanlar bünyesindeki devletlerin egemenliğidir. Bu anlamda gelinen aşamada ABD ve birkaç sanayileşmiş ülkenin diğer tüm ekonomileri kontrol altına almasının sonuna gelindiğini göstermektedir.

Dünyayı tek pazar olarak gören çokuluslu işletmelerin giderek birer uluslar ötesi şirket haline gelecekleri beklenmektedir. En iyi hammadde kaynaklarını bulmak, en düşük maliyetle

⁹⁷ <http://www.isguc.org/printout.php?id:94>, 25.09.2007

⁹⁸ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, Güzem Yayınları, İstanbul, 1996, s. 660

üretim yapmak ve finansal kaynaklara ulaşmak amacıyla olan uluslar ötesi şirketlerin faaliyetleri, ulusal kökenleri göz önüne almadan gerçekleştirilecek ve hatta gerekirse tepe yönetiminin bulunduğu ülke bile firmanın çıkarları doğrultusunda belirlenecektir⁹⁹. Zaten çarpıcı bir şekilde bazı ÇUŞ'ların gelirleri, bazı ulus devletlerin GSMH'sından daha fazladır. Örneğin 1991 yılında Türkiye'nin GSMH'sı 91.742 milyon dolar iken, General Motors'un satış gelirleri 123.780.1 milyon dolardı¹⁰⁰.

Artık farklı uluslara ait firmalar arasında çok çeşitli iş anlaşmaları gerçekleşmektedir. Bugün birçok endüstride küresel birleşmeler yaşanmaktadır. Bilgi teknolojisini, yeni materyallerle ilgili teknolojiyle geliştirebilmek için birbirinin en büyük rakibi iki firma rahatlıkla işbirliğine girebilmektedir. IBM ve Apple arasındaki ortak software yapısı için girilen ortaklık bunun çarpıcı örneğidir. Bugün işbirliği içine girmeyen firmalar saf dışı kalma tehdidi altındadır¹⁰¹.

Küreselleşme bütün dünyada karmaşık duygularla karşılanmaktadır. Ulus-devletler ekonomik bağımsızlıklarının kaçıp gittiğini gördükleri için, çoğu çok uluslu olan bu şirketlere göndermeler yapmaktadırlar. Fakir ülkelerdeki bazı eleştiriler bunların zengin ülkelerin aleti oldukları şeklindedir. Kendi ulusal ekonomilerini bunların kontrol etmelerini protesto etmekte, çok uluslu şirketlerin kazançlarını yurt dışına taşımalarıyla daha da yoksullaştıkları duygusuna kapılmaktadırlar¹⁰². Yakın zamanda bazı çok uluslu şirketlerin, özellikle büyük petrol şirketlerinin, gelişmekte olan ülkelerde insan hakları ihlallerinde rol oynadıkları düşünülmektedir.

Eleştiriler, çok uluslu şirketlerin kendi ülkelerinde de sürdürülmektedir. Genellikle, bir çok uluslu şirket yurtdışında yatırım yaptığı zaman, iş imkanlarının ihraç edildiği ve dışarı mal satımının azalacağı ileri sürülmektedir.

1980 sonrası süreçte, tüm diğer tartışmaların yanında, çok uluslu şirketlerin artan önemiyle birlikte çok uluslu şirketler-Ulus devlet ikilemi büyük önemi arzeder. Ulus devletin artık önemini kaybettiği konusunda tartışmalar hala gündemdedir. Aslında, çok uluslu şirketler zaten herhangi tek bir ülkeyi değil, kâr güdüsünü temsil etmektedirler. Şirketlerin

⁹⁹ Hocaoglu, a.g.e., s. 34

¹⁰⁰ Seyidoğlu, a.g.e., s. 662

¹⁰¹ Eşkinat, a.g.e., s. 117-120

¹⁰² Tekin&Özgüç, a.g.e., s.54

yöneticileri de kendi sorumluluklarını, hissedarlarının koydukları sermayeleri maksimuma çıkarmak olarak tanımlarlar, böylece de sermayeyi en yüksek geliri getireceğine inandıkları yere yatıracaklardır¹⁰³. Bununla birlikte, bir çok çok uluslu şirketin ana merkezi kendi ulusal toprakları içinde yer almaktadır. Şirketlerin kendi ulusal toprakları içinde yer alan merkezlerde araştırma-geliştirme faaliyetleri yürütülmektedir. Sonuç olarak, bütün üretim faktörleri küreselleşse bile teknolojinin küreselleşmesi mümkün görünmemektedir. Bu anlamda ulus devlet-çok uluslu şirketler tartışmaları daha uzun süre devam edeceğe benzemektedir.

1.6.5. Küresel Sermaye

Mal ve hizmette küreselleşme hızlanmış olmakla birlikte, ekonomik küreselleşme asıl olarak finans alanında yoğunluk kazanmıştır. Ekonomik hayatın en fazla küreselleşen boyutu sermaye piyasalarıdır. Burada uluslar arası finansal piyasaların gelişimine değinmek gerekirse üç tarihsel aşamadan bahsedilmesi mümkündür.

a)1870–1914 yılları İngiltere'nin en önemli sermaye ihracatçısı olduğu yıllardır. Bundan dolayı Londra uluslar arası finans merkezidir. Dünya finansal sistemi Londra'dan yönetilmektedir.

b)1920–1930 arası dönemde ise ABD ekonomik güç olarak ortaya çıkmıştır. 1929'a kadar finansal sisteme fon sağlayan ABD, bu tarihte likit fon akımını durdurmuştur. İkinci dünya savaşına kadar piyasaların likiditesi bozulmuştur.

c)1947–1985 yılları arasında ise New York uluslar arası finansal merkez durumuna gelmiştir. ABD'nin finansal yönetimi Dünya Bankası ve Uluslar arası Para Fonu aracılığı ile yürütülmektedir. Uluslar arası devlet yardımı özel sermaye ile birlikte ana finansman kaynağıdır¹⁰⁴.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından küresel finansal sistem kurulmuş ve ortaklaşa mali yönetim benimsenmiştir. Savaş sonrasında anahtar antlaşması 1944 yılında Uluslar arası Para

¹⁰³ Tekin&Özgüç, a.g.e., s.56

¹⁰⁴ Eşkinat, a.g.e., s.128

Fonu'nun kurulması ile sonuçlanan "Bretton Woods" antlaşmasıdır. 25 yıl boyunca IMF, Amerikan ödemeler bilançosu fazlalarını açık veren ülkelere aktarmıştır.

Her ne kadar uluslar arası bir finansal sistem oluşturulmuşsa da bu sistem küresel değildir. Tek bir devlet tarafından yürütülen merkezi bir yönetime sahiptir. Londra sistemi 1930'larda çökmüştür. Benzer bir kriz 1970'li yıllarda yaşanmıştır. Bu kriz Amerikan sınai ve ticari gücündeki azalmadan kaynaklanmaktadır. ABD borçlu bir ülke durumuna gelmiş, bu borcunu finanse edebilmek için dolar basarak dünya piyasalarına sürmüştür. Aynı tarihlerde petrol satan ülkeler kazandıkları dolarları dünya piyasalarına sürmektedir. Tüm bu likit fonlar sanayileşmekte olan ülkelere gitmektedir. Ancak 1980'li yılların başından itibaren çevre ülkelerde baş gösteren dış borç bunalımı karşısında merkez ülkelerin, mali piyasaların ve sermaye hareketlerinin denetiminden bütünüyle arındırılması şeklindeki serbestleşme hareketlerini uygulamaya başladığı görülmektedir¹⁰⁵. Bu oluşumda bankalar uluslar arası fonksiyonlar üstlenmiş ve ardından bankacılıkta uluslar arası işlemler önem kazanmıştır.

Bretton Woods sisteminin çöküşünü gösteren durum doların altına konvertibilitesinin sona ermesidir. Dolar ve altın arasındaki ilişki dolar enflasyonuna bağlı olarak kopmuştur. IMF beş ülkenin para biriminin karışımından olan SDR (Special Drawing Rights)¹⁰⁶ 'yi dolar yerine ikâme etmiştir. Fakat SDR küresel bir para birimi olamamıştır.

New York'un çöküşünden sonra herhangi bir yerin finansal merkez olması söz konusu olmamıştır. Farklı ülkelerin mali kurumları değişik finansal merkezlerde konuşlanmıştır. ABD firmaları Londra ve Tokyo olmak üzere uluslar arası merkezlerde şube açarak genişlemekte, diğer ülkelerin mali kurumları da ABD piyasalarına yönelmektedir¹⁰⁷.

Küreselleşme akımıyla, Birleşmiş Milletlere göre 1990'ların ortalarında yaklaşık 37 000 uluslar arası şirket ve bunların 170 000'in üzerinde de yabancı bağlantısı kurulmuş bulunuyordu. Bu şirketler ve yabancı bağlantıları tarafından gerçekleştirilen yatırımların birikimli toplamı 1992'de 2 trilyon \$'ı geçmiş, dünya çapında satışları da 5.5 trilyon \$'ı aşmıştı. Bu bağlamda, ulusaşırı (transnational) sermaye de; gerek coğrafi bakımdan, gerek sektörel olarak ve gerekse en büyük şirketlerin kontrolündeki yabancı varlıkların payı

¹⁰⁵ Gülten Kazgan, **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2.baskı, 1995, s.79

¹⁰⁶ SDR: ABD Doları, İngiliz Sterlini, Alman Markı, Fransız Frankı, Japon Yeni

¹⁰⁷ Soyak, a.g.e., s.18

bakımından son derece yoğunlaşma göstermiştir¹⁰⁸. Her ne kadar, ABD uzun süre diğer ülkelerdeki yatırımların yalnızca en büyük kaynağı olduysa da, aynı zamanda küresel yabancı yatırımlarında en büyük alıcısı olmuştur. Küreselleşme bu ülke için iki yönlü işlemektedir.

Küresel finansal piyasa şu yönde gelişmiştir; Öncelikle mekân farkının elimine edilmesi zamanın fethedilmesini sağlamıştır. Bilgisayar aracılığı ile yirmi dört saat boyunca arbitraj işlemlerinin gerçekleştirilmesi mümkün olmaktadır. Bu post modern etkinin küreselleşme için önemli olan kısmı finansal sistemin giderek kontrolden çıkmakta oluşudur. 1992 yılında Avrupa Para Sistemi'nin çöküş nedeni zayıf unsurların piyasa saldırılarına karşı duramamış olmasıdır¹⁰⁹.

Devletlerin finansal piyasaları etkileyebilmelerinin yolu piyasaları düzenlemek yerine piyasalara girmekten geçmektedir. Piyasalarla baş edebilmek için bir araya gelip ortak hareket etmeleri gerekmektedir. Bu amaçla sık sık bir araya gelmektedirler. Genellikle sanayileşmiş ülkeler arasındaki bu toplantılar Almanya ve Japonya'ya ticari fazlalıkları eritmeleri için yapılan baskı toplantıları anlamına gelmektedir.

1.6.6.Küresel Emek

Emek, 19.yüzyılda ve 20.yüzyılın ortalarına kadar ülkeler arasında yoğun olarak hareket etmiştir. 1960'lı yıllarda Türkiye'den Almanya başta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesine yoğun emek hareketi olmuştur¹¹⁰. Ancak belirtmelidir ki ekonomik hayatın küresel güçlerine en fazla karşı koyan boyutu emek piyasalarıdır. Dünya üretim faktörleri hızla küreselleşirken emek giderek ülke sınırları içine hapis olmaktadır. Bunun önemli bir nedeni iş olanaklarının ve kamu hizmetlerinin sınırlı olması sebebiyle devletlerin emek göçü olgusuna olumlu bakmamalarıdır. Ancak emek göçü serbest bırakılsa bile insanların çoğu alışageldikleri yerleri, akrabalarını, yakınlarını, kültürel bağlarını kolay terk etmek istememektedir.

Küresel emek göçlerinin en önemli nedeni ekonomik problemlerden kaynaklanmaktadır. 1970'li yılların kriziyle birlikte önceleri kapıları açık olan pek çok ülke çeşitli kısıtlamalar getirmektedir.

¹⁰⁸ Tekin&Özgüç, a.g.e., s.44

¹⁰⁹ Eşkinat, a.g.e., s.131

¹¹⁰ Işıldak, a.g.e., s. 42

Emek üretim faktörlerinin en önemli olanıdır. Emek olmadığı zaman diğer üretim faktörlerinin üretime koşulması düşünülememektedir. Günümüzde üretim maliyetini minimuma indirme kaygısında olan çok uluslu şirketler, dünyanın çeşitli yerlerini bu çok önemli emek bileşeninin en ucuz olduğu yerlerde fabrikalarını kurmaktadır. Emek gücüne daha az ödeyerek maliyetleri düşürmek, satış hasılatı ve maliyetler arasındaki farkı olabildiğince artırarak maksimum kâra ulaşma hedefindedirler. Bu anlamda emeğin çok ucuza mâl olduğu Çin’de yapılan üretim faaliyetlerin örnek gösterilebilir. Kendi ülke sınırlarına hapis olan emek gücüne fabrikalar gitmektedir. Artık sermaye ucuz emeği çağırılmamakta, kendisi ucuz emeğe gitmektedir.

Son yıllarda “beyin gücü” olarak da ifade edilen nitelikli iş gücü, ülkeler arasında hareket etmekle birlikte bu durum emeğin küreselleşmesi ile değil daha fazla yerelleşmesi ile sonuçlanmıştır¹¹¹.

1.6.7. Uluslararası Hukuk Bağlamında Küreselleşmenin Anayasası: MAI

Üç yüz yıllık bir geçmişin ürünü olan ulus devletler bir küresel imparatorluk ardında koşan uluslar arası kapitalist sistemin yarattığı kısıkaç içerisinde boğulmakta ve zamanla yok olma noktasına gelmektedir. Oluşturulmak istenen küresel imparatorluk sürecinde bütün ulus devletler yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bulunmakta ve bu nedenle de ulusal hukuklarını zaman içerisinde yitirmektedirler¹¹². MAI’ de bu bağlamda küreselleşme sürecinin getirdiği, ulusal hukuk sistemlerini deforme eden özellikle bir anlaşma konumundadır.

MAI (Multilateral Agreement on Investment-Yatırımlar Hakkında Çok Taraflı Anlaşma), tek bir ekonomi için ortak anayasadır. MAI, uluslar arası hukukun, uluslar arası kapitalizmin yeni biçimine uyumlu duruma getirilmesidir¹¹³. Bir bakıma çok uluslu şirketlerin faaliyetlerini sürdürmesini garanti altına alan küresel bir sözleşmedir. Bu anlamda MAI’nin önemli maddelerini şöyle özetleyebiliriz:

¹¹¹ Işıldak, a.g.e. , s. 42

¹¹² Anıl Çeçen, “Küreselleşmenin Getirdiği Hukuk Karmaşası”, **Cumhuriyet ve Küreselleşme**, Der: Suna Kili, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002, s.149,150

¹¹³ <http://w3.gazi.edu.tr/web/syaman/kureselleşme3.htm>, 10.10.2007

a) Hükümet politikalarındaki değişiklikler çok uluslu şirketleri zarara uğrattırsa, devlet zararı tazmin edecektir.

b) Devlet, MAI'ye aykırı yasa çıkartamayacak; mevcut yasaları da buna uyumlu hale getirecektir.

c) Yatırımcıların sermayelerini ve üretimlerini bir ülkeden diğerine taşımaları kolaylaşacaktır.

d) Ülkelerin tüm sektörleri çok uluslu şirketlere açılacaktır.

e) Yabancı yatırımcılara hiçbir biçimde yerli yatırımcılardan daha az imkan sağlanmayacaktır.

f) Çok uluslu şirketler devlet aleyhine uluslar arası Tahkim Komisyonuna başvurabilecektir (Ulusal yargı devre dışı kalmaktadır)¹¹⁴.

Görüldüğü gibi MAI çok uluslu şirketlere önemli garantiler sağlayan, dolayısıyla küresel kapitalizme güven ortamı sağlayan bir yapıdadır.

Bütün hukuk sistemleri açısından, hukukun yaratılması süreci son derece önem taşımaktadır. Hukukun ortaya konulmasında kanun koyucunun kim olduğu meselesi işin özünü oluşturmaktadır. Küresel merkezler kendi çıkarlarını uluslar arası hukuk diye ulusal devletlere dayatmaya devam ettikleri sürece, ulusal parlamentolar önemlerini yitirmekte ve ulusal egemenlik ilkesi anlamsız kalmaktadır¹¹⁵.

1.7.KÜRESELLEŞMENİN SİYASAL BOYUTU

Küreselleşme olgusu çalışmanın buraya kadar olan kısmında da yer yer değinildiği üzere; dünya ölçeğinde gerek kültürel, gerek ekonomik, gerek politik düzeyde her noktaya nüfuz etmektedir. Bu da, kavramın çok boyutlu ve birbirinden ayrı düşünülmemeyen süreçsel bir geçişkenliği ifade etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda küreselleşme ile değişim ve dönüşüm sürecine giren ulus-devlet anlayışı da sürecin siyasal yönünü oluşturmaktadır.

Yüzyıllardan bu yana insanlık birikiminin bir nüvesi olarak vücut bulmuş olan ulus-devlet kurgusunun, söz konusu süreçte deformasyona uğraması elbette kaçınılmazdır. Bu durum, kimilerine göre ulus-devletin silikleşmesi ve yok olma sürecine girmesi, kimilerine

¹¹⁴ <http://w3.gazi.edu.tr/web/syaman/küreselleşme3.htm>, 10.10.2007

¹¹⁵ Çeçen, a.g.m., s.152,153

göre de varlığını ve gücünü, küreselleşme süreci ile beraber dönüştürerek, farklı ilişkiler ağı çerçevesinde muhafaza etmesi olarak yorumlanmaktadır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi küreselleşmenin siyasal boyutu, sürecin ulus-devlet üzerine etkilerini ifade etmektedir. Bu husus bizatihi bu çalışma konusunu oluşturduğundan, bu başlık altında incelenmek yerine ayrı bölümler halinde ayrıntılı bir analizi gerektirmektedir. Bu bağlamda ikinci bölümde öncelikle ulus-devlet olgusu çeşitli yönleriyle açıklanmakta ve takip eden bölümde de küreselleşme ile birlikte ulus-devletin içinde bulunduğu değişim ve dönüşüm süreci çeşitli yaklaşım ve görüşlerin ışığında ortaya konmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUS, ULUS-DEVLET

Aşağıda üzerinde durulacak ulus ve ulus-devlet kavramları, farklı sosyal bilim disiplinlerinin inceleme alanına giriyor olması nedeniyle değişik yönlerden ele alınmış konulardır. Bu nedenle söz konusu unsurlara yönelik olan kavramlaştırmalar farklı içerik ve yönelimlere sahip olma durumu arz edebilmektedir. Bu konuda kesinliği tartışılmayacak durumda olunan bir yargı vardır ki o da hiçbir bilim disiplininde bu terimlerin üzerinde uzlaşmış bir içeriği olmadığı hususudur.

Söz konusu alana yönelik bir araştırmada, araştırmacının mensup olduğu bilimsel disiplinin sorunsallarının ve daha belirleyici olarak da araştırmacının bizzat soruna yaklaşım açısının zorunlu kıldığı yöntemler kullanılmakta ve bu yöntemlere bağlı olarak söz konusu kavramlar değişik içeriklere sahip olmaktadır. Farklılıklar asıl olarak araştırmacının temel aldığı bakış açısından kaynaklanmaktadır¹¹⁶.

Evrensel ölçekte yaygınlık gösteren ulus-devlet kurgularını ve buna bağlı olarak da yapılarını üç temel gruba ayırmak mümkündür. Birinci grupta, Avrupa ve Avrupa yakın çevresi merkezli ulus-devletler yer almaktadır. İkinci grup, özellikle Amerika kıtasında gözlenen, yerli halkın soykırımıyla ortadan kaldırılması ve yerine tümüyle göçmen bir nüfusun getirilmesiyle oluşturulan ulus-devletlerden oluşmaktadır. 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan sömürgelemeden sıyrılma hareketleri sonucu oluşan ulus-devletler ise üçüncü gruba oluşturur¹¹⁷.

Bu çalışmada açıklamalar, söz konusu ulus-devlet kurgularından birisi üzerinde şekillenecektir. Bu da Avrupa ve Avrupa yakın çevresi merkezli ulus-devlet kurgusudur. Bunun sebebi, Avrupa merkezli ulus-devlet kurgusunun ilk oluşturulan ve bu bağlamda daha sonrakilere örnek olan kurgu olmasıdır. Şimdi öncelikle ulus kavramı üzerinde açıklamalar yapıp, daha sonra -üzerine bina etmek üzere- ulus-devlet kavramı üzerinde durulacaktır.

¹¹⁶ Ozan Erözden, **Ulus-Devlet**, Dost Kitabevi, Ankara, 1997, s.11–13

¹¹⁷ Erözden, a.g.e. , s.9

2.1. ULUS KAVRAMI

Tanımlamalarda, ağırlık verilen unsura göre farklılıklar arz eden ve bu anlamda çok boyutlu bir özellik taşıyan ulus kavramının Batı’da toplumsal ve siyasal değişim süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Avrupa’da feodalitenin yıkılışı ile sonuçlanan yeni siyasal, ekonomik ve toplumsal ilişkiler ortamında ulusun yaratılması için, insanların ortak aidiyetler çevresinde birleşmesi gerekmiştir. Merkez devletlerin kurulması ve ekonomik bağılıkların gelişmesi ulus olgusunun oluşumunu hızlandırmıştır¹¹⁸. Habermas da, “ulus” teriminin, ulus-devleti modern boyutuyla yansıtan özgün bir ayna olduğunu savunmaktadır¹¹⁹.

Bir kavram olarak ulus, modern devlet düşüncesi sürecinde kendisinin tanımlanmasından çok daha önce kullanılmıştır. Ama o dönemlerdeki kullanımı, bugün kullanılan içeriğine denk düşmemektedir. Modern devlete gelinceye dek, ulus kavramı ile gerçeklik arasındaki mesafe hatırı sayılır ölçüde büyük ve karmaşıktır¹²⁰. Ulus kavramı, günümüzdeki anlamını 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kazanmaya başlamıştır. Hobshawm da kavramın modern anlamı ile 18. yüzyıldan daha eskiye dayanamayacağını ifade etmektedir. Ona göre, modern ulus kavramının temel karakteri modern olmaktır¹²¹. Ulusal temel karakteristiğın modernlik üzerine kurgulandığı hususunda tam bir konsensus mevcuttur. Bu nedenle “ulus” nosyonunun etimolojik analizini ve farklı çağrışımlarını, modernleşmenin evrelerine paralel bir süreçte izlemek kaçınılmazdır¹²².

Romalılara göre ulus (nation) kavramının kökünü oluşturan *natio*, “doğumun ve ilk oluşumun tanrıçası”dır (*goddess of birth and origin*). *Natio*, Romalılardaki *gen* (en küçük aile) ve *populus* (küçük topluluk) kavramlarına benzer olarak, henüz politik kurumlaşma sürecine girmemiş halklar ve kabilelere karşılık gelir. Gerçekten de Romalılar *natio* adını, sıklıkla “vahşi” ve “barbar” halklara vermiştir. Bundan dolayı, bu klasik kullanımın bir uzantısı olarak, ulusları; aynı soydan gelen, coğrafi olarak bütünleşmiş, yerleşik hayat tarzını benimsemiş, ortak dil, adet ve geleneğe sahip olan ama devlet şeklinde politik bir hüviyet kazanmamış insan toplulukları olarak tanımlamışlardır.

¹¹⁸ Furkan Şen, “Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik ve Ulus-Devletin Konumu”, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s.6

¹¹⁹ Hüsamettin İnaç, **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, Adres Yayınları, Ankara, 2005, s.44

¹²⁰ Rukiye Akkaya, **Küreselleşme Olgusu Karşısında Ulus Sorunu**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2004. s.145

¹²¹ Eric Hobshawm, **Millîyetler ve Milliyetçilik**, Çev. Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s.17-29

¹²² İnaç, a.g.e., s.44

Bu anlam, Ortaçağ boyunca geçerlidir. Hatta Kant bile, ortak bir soy etrafında birleşen toplumun “ulus” olarak adlandırılması gerektiği konusunda ısrarlıdır. Bu bağlamda “ulus” kavramının ilk anlamı köken ve soydur. Nitekim filologların bulguları da bu argümanı desteklemektedir. Eski bir Fransız sözlüğünde “ulus” kavramı doğuş, soy ve statü anlamında kullanılmaktadır. Aşağı ve Yukarı Almanya’ da volk (halk) kelimesi de, ulus kavramının kökeni olan “natio”yu çağrıştırmaktadır. Alman jargonunda “natie” kelimesi halk anlamına gelmez ama doğuş ya da soy manasına gelmektedir. Ulus, Ortaçağ’da gündelik kullanımda, volk (henüz politize olmamış topluluk), ordo (sosyal tabakalaşmada bir kesim) ve gessellschaft (aileden büyük, kabileden küçük, doğuştan gelen benzerlikler üzerine kurgulan ve özgün bir etniklik kimliği taşıyan insanlar topluluğu) kavramlarıyla iç içe bulunmaktaydı¹²³.

“Ulus” konsept ve düşüncesi, 18. Yüzyıldan önce kullanılmamıştır. İspanya Kraliyet Akademisi, 1884’te ilk defa, hazırladığı bir sözlükte modern anlamda ulus kavramını kullanmıştır. Bu sözlükte “Lengua Nacional” şu şekilde tanımlanmıştır: “Bir ülkenin resmi ve edebi dili ya da diğer uluslardan farklı olarak kullanılan dildir”. Bu tarihten önce “nacion” kelimesi, çok yakın anlamıyla, bir krallıkta, bir ülkede ya da eyalette ikamet eden insanlar demektir. Diğer anlamlarına ilaveten, bu sözlükte özgün olan en yüksek/ortak idari merkezi tanıyan “politik birim”, devletin üzerinde kurulduğu topraklar ve bu toprakta hayat süren insanlar hep, “nacion” kavramına atfedilmiştir¹²⁴.

Ünlü Fransız ansiklopedistleri Diderot ve d’Alemberte “ulus”u; sınırları çizilmiş belirli bir toprak parçası üzerinde oturan ve aynı kurallara tabi olan insan grubu olarak tanımlamaktadırlar. Alman ansiklopedist Zedler, çok özel ve gerçek anlamıyla ulusun, 1740’larda ortak gelenekleri, ahlaki değerleri ve hukuku paylaşan, birleşik kentliler (Burger) grubuna tekabül ettiğini söylemektedir. Halbuki volk, daha kapsayıcı bir entité olarak, aynı eyalet ya da devlette ikamet eden farklı uluslara ait insanları ihtiva etmektedir. Bu demektir ki, farklı uluslardan insanlar aynı bölgede, hatta aynı devletin sınırları içinde yaşayabilmektedirler. Buradan ulusla toprak arasında birebir bağ olmadığı sonucuna ulaşılabilir¹²⁵.

¹²³ İnaç, a.g.e., s.44-47

¹²⁴ Hobshawm, a.g.e., s.29,30

¹²⁵ İnaç, a.g.e., s.46

Demek ki ulus kavramı, aynı kökenden gelme, aynı toprak üzerinde yaşama, aynı dili konuşma gibi değişik ölçütler kullanılarak ele alınacağı gibi, belli bir ülkede aynı yasalara ve kurumlara boyun eğen bir halk topluluğu olarak da tanımlanabilmektedir. Ulusu tarihten gelen bir toprak parçasını, topluluğun ortak mitlerini ve tarihsel belleğini, kitlesel bir kamu kültürü, ortak bir iktisadi düzeni, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğu olarak tanımlayan Smith, ulusal kimliğin zayıf da olsa bir siyasal topluluğu gerektirdiğini vurgulamaktadır; siyasal topluluğun, topluluğun bütün bireyleri için en azından belli ortak kurumların, hak ve görevlere ilişkin tek bir yasanın varlığından söz etmekte ve bu topluluk üyelerinin kendilerini özdeşleştirecekleri, aidiyet duygusu duyacakları belli bir toplumsal mekanın, az çok sınırları kesin bir toprak parçasını akla getirdiğini ifade etmektedir¹²⁶.

Fransız İhtilali'yle birlikte ulus, devlet egemenliğinin kaynağı haline geldi. 19. Yüzyılda Alman Tarih Okulu'nun muhafazakâr temsilcileri de ulusallık ilkesiyle “devrimin ilkelerini” eşdeğer görmeye başlamıştı¹²⁷. Fransız İhtilali, toplumun kuruluşu, işleyişi ve bunları çevreleyen bakış açısı bakımından bir dönüm noktası ifade etmektedir. Egemenliğin kaynağı, toplumun laikleşmesini vurgulayan bir kavram olarak ulusa dayandırılmış, onun kullanımı ise pozitif yasalarla sınırlandırılmıştır.

XIX. Yüzyıl Avrupa'sında ulus, o tarihe kadar birbirlerine yabancı olan kişiler arasında yeni bir dayanışmalı bağ kurmuştur. Bir zamanlar köy ve aile, toprak ve hanedanlığa karşı gösterilen bağlılıkların evrensel ölçekli bir bağlılığa dönüşmesi, oldukça zor kazanılmış, en azından Batı'nın klâsik devlet uluslarında dahi XX. Yüzyıldan önce tüm halkın içine işleyememiş uzun vadeli bir süreci ifade eder. Diğer yandan anavatanın düşmanlarına karşı seferber edilmiş askerlerin savaşıma ve canlarını feda etmeye hazır oluşlarıyla kendini gösteren bu soyut bütünleşme biçimi de bir tesadüf olmasa gerektir. Devlet vatandaşlarının dayanışması, önemli durumlarda halkı ve anavatanı için hayatını riske atma biçiminde kendini göstermekteydi. Varoluşunu ve kendine özgü biçimini diğer uluslarla savaşarak kanıtlamış, romantik esinlik halk kavramı içerisinde, doğal olarak kendini bulan sanal dil ve soy topluluğuyla kuşaktan kuşağa aktarılan hikâyeler etrafında yapılmış ortak yazgıya sahip topluluk kaynaşmıştır¹²⁸.

¹²⁶ Anthony D. Smith, **National Identity**, Penguin Books, London, 1991, s.14,15; ‘den aktaran Şen, a.g.e., s.6,7

¹²⁷ İnaç, a.g.e., s.45

¹²⁸ Jürgen Habermas, **Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak**, Çev. İ. Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s.39' den aktaran Aygün Attar, “Ulus Devlete Geçiş Süreci ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Üniter Yapısı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı:60, Cilt:20, Kasım 2004, <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=108>, 23.04.2008

İnsan toplumsal varlık olarak tarihin bilinen en eski çağlarından başlayarak toplu halde yaşıyor olmasına karşılık, topluluğun ulus kimliğini alması Yakınçağın bir ürünüdür. Toplumlar, siyasal gelişim evreleri içinde aşiret örgütünden ulusal örgütlenme düzeyine ulaşarak ulus haline gelmişlerdir. Yüzyıllar süren bir tarihsel süreç içinde, toplumsal ve kültürel oluşum içinde meydana gelen bu ürün “ulus” adıyla anılmaktadır¹²⁹.

Ulus kavramını tanımlamak ve onu diğer topluluklardan ayırt edebilmek için değişik görüş ve kuramlar ortaya atılmıştır. Bu farklı yaklaşımlar objektif ve sübjektif anlayışlar çerçevesinde ikili bir kategorizasyona tabi tutulabilir.

Bu kategorilerden biri olan objektif anlayışta, adından da anlaşılacağı gibi, ulus kavramını daha çok nesnel unsurların bir araya gelmesi meydana getirmektedir¹³⁰. Objektif (nesnel) görüşe göre insan topluluğunun ulus aşamasına gelebilmesi için aynı etnik özelliklere sahip olması, aynı dili konuşması ve aynı dine inanması gerekmektedir. Bu görüşü benimseyenlerden bazıları dil birliğini, bazıları din birliğini, bazıları yurt birliğini veya soy birliğini temel olarak almışlardır¹³¹. Bu konu üzerinde ileride daha ayrıntılı açıklamalara gidilmektedir.

Diğer yandan objektif benzerliklere (dil, din, ırk ve kültür benzerliği) sahip olduğu halde ulus özelliği arz etmeyen, buna bağlı olarak toplumsal veya siyasal organizasyon oluşturamayan çok sayıda topluluk bulunmaktadır. Bu sebeple ulusun oluşumunu objektif benzerliklere dayandıran görüşlerin her zaman geçerli olmadığı, yani birkaç benzer olgunun bir toplumsal grup tarafından paylaşılmasının ulus oluşumunda yeterli olmayacağı sonucuna varmak mümkündür¹³².

Bir diğer kategori olan sübjektif görüşe göre ise daha çok soyut kavramlar belirleyicidir. Bir topluluğun ulus özelliği kazanmasında sübjektif (öznel) unsurların da önemli olduğunu ilk kez ortaya atan Ernest Renan’a göre, ulus olmanın temel unsurları

¹²⁹ Yusuf Sarımay, **Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı**, MEB Yayınları, İstanbul, 1999, s.9

¹³⁰ Batılı olmayan, Doğu Avrupa ve Asya kaynaklı ulus kavramı içerik itibarı ile etnik özelliklerin daha ön plana çıktığı bir kavramı anlatır. Bu kavram “doğuştan” bir topluluk düşüncesini öne çıkarmaktadır. Batılı ulus kavramı bireyin kendi seçebileceği bir ulusa aidiyet bağıyla bağlanması şartını ararken, söz konusu Batılı olmayan kavramlaştırma böyle bir anlayış içinde bulunmamaktadır. Yani görülmektedir ki burada daha çok nesnel (objektif) unsurlar ulus kavramının yapısını oluşturmaktadır.

¹³¹ Sarımay, a.g.e., s.9,10

¹³² Şen, a.g.e., s.8

arasında, ortak bir duygusal birliğe, birlikte yaşamak istek ve arzusuna sahip olma ve topluluk içinde var olan dayanışma olgusunun varlığına dayanmaktadır. Ülkemiz anayasasının 66. maddesinde yer alan Türk vatandaşlığı anlayışı da benzer subjektif millet anlayışını ortaya koymaktadır. Söz konusu maddede ifade edilen “Türk Devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türktür”¹³³ ifadesi manevi, soyut bir bağa göre millet olma vasfını ortaya koymaktadır. Dil, din, ırk gibi objektif unsurlardan ziyade ortak tarih, ortak kültür, ortak hatıra mirası, ortak gelecek arzusu gibi Atatürk milliyetçiliği anlayışı doğrultusunda bir dayanak benimsenmiştir¹³⁴.

Bu konu üzerinde gerçekleşen ve çeşitlilik arz eden yaklaşımlardan biri de iletişim kuramları arasında en bütüncül olanını ortaya atan araştırmacı Gellner’e aittir. Gellner ulusların oluşumunu açıklarken “önceden var olan ayırt edici özellikler” unsuruna yer vermiştir. Gellner ulusu “ kişilerin inançları, dayanışma ve sadakat duyguları tarafından yaratılan, insan yapımı bir olgu”¹³⁵ şeklinde tarif etmiştir. Gellner ulusçuluğun da hammadde olarak eskinin kültürel, tarihsel ve benzeri mirasını kullanan bir yapı olarak yeni koşullara uygun yeni birikimlerin kristalleşmesi olduğu görüşündedir¹³⁶. Gellner, yapı ve kültür ayırımından hareket ederek topluluk aidiyetlerini kan bağıının belirlediği noktada toplumun yapısal yönü, aidiyetlerin geçerli değerler dokusunun elde edilmesiyle belirlendiği noktada ise toplumun kültürel yönü ortaya çıkmaktadır demektedir. Modern toplumlarda kültürel yapının öne çıktığını, kültürün edinilmesi için de “ayı dili konuşuyor olma” olgusu bir zorunluluk haline gelmektedir. Dolayısıyla ulusun tam haklara sahip bir üyesi olabilmek için dilini bilmek gereklidir. Bu da yaygın bir eğitim ile olur demektedir. Gellner’e göre modern toplumda devlet de meşru eğitim tekeli elinde tutan iktidardır.

Görüldüğü gibi, ulusun tanımında kültürel aidiyet ve iradi katılımı yeterli görmeyen Gellner, siyasi yönetimin bu ikisine eklemlenmesi ile belli koşullarda ulusun tanımlanabileceğini ileri sürmektedir. Ayrıca ulusçuluğun da, ulusu dayandırdığı kültür ve gelenekleri icat ettiği görüşündedir¹³⁷. Gellner’in görüşleri objektif unsurların en az subjektif unsurlar kadar ulus olgusunda önem arz ettiği üzerine şekillenmektedir.

¹³³ T.C. Anayasa, **Kanun Metinleri Dizisi 01**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2005, s.67

¹³⁴ Nitekim Atatürk’ün –ne mutlu Türk olana değil de- “ne mutlu Türk’üm diyene” ifadesi de bu anlayışın benimsenmiş olduğunun derin bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira ulusun bir parçası olmak için objektif bazı nitelikler değil, duygusal bir aidiyet ve bağlı olma arzusunun varlığının arandığı ortaya çıkmaktadır.

¹³⁵ Ernest Gellner, **Nations et Nationalisme**, Payot, Paris, 1989, s.19; ‘dan aktaran Erözden, a.g.e., s.17

¹³⁶ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev. Büşra Ersanlı Bahar& Günay Göksu Özdoğan, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992, s.94

¹³⁷ Gellner, a.g.e., s. 104-109

Anderson'a göre ise, ulus, birbirini tanımayan üyelerin zihninde toplumların hayali olarak yaşayan, hayal edilmiş bir topluluktur. Bu yaklaşımın Gellner'den farkı, ulusun uydurulmuş olduğunu değil, hayal gücü ile oluşturulmuş olduğunu ileri sürmesidir¹³⁸.

Wallerstein ise ırk, ulus ve etnik grup olarak belirlediği 3 toplumsal kategoriden ulusu; “bir devletin gerçek ya da kurgusal sınırlarına bağlı olan sosyo-politik bir kategori” şeklinde tanımlayarak ulus kategorisinin, tarihsel siyasi üst yapı kurumu olan devleti belirlediğini savunmaktadır. Devletlerarası sistemin de bu siyasi yapı üzerinde kurumsallaştığını ifade etmektedir¹³⁹.

Deutsch ise, birbirine kültürel özelliklerle bağlı benzer davranış biçimleri ve iletişim kanalları ile bağlanmış belirgin sayıda bir insan topluluğunu halk olarak nitelendirir ve ulus da, iletişim kanallarının belli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmasından sonra mümkün olan ve halk aşamasından daha üst düzeydeki bir aşamadır.¹⁴⁰ Bu bağlamda Deutsch, bir ulusal topluluğun, üyeleri arasındaki karşılıklı ilişkinin yoğunluğuna dayandığını ileri sürme ve söz konusu etkileşimin sanayi toplumunun ürünü; sekülerleşme, gazete-kitap okuma, nüfusun sektörel dağılımı gibi olgulara dayalı olduğunu ifade etmektedir¹⁴¹.

Ulus kavramı üzerinde böylesi farklı yaklaşımlar sonucunda, bu kavramın tanımlanması noktasında, farklılık gösteren ve bir o kadar da zor bir olgu olduğu sonucuna varılmaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi bu ve bu gibi olguların tek ve genel geçer bir tanımına ulaşma arayışı sonuç vermeyecektir. Bu anlamda bu ve bunun gibi kavramlara hangi bilimsel disiplin perspektifinden yaklaşıyorsa, o perspektife göre şekillenecek farklı tanımlara ulaşılabileceği ifade edilebilir.

Söz konusu farklı yaklaşımların varlığı dolayısıyla genel geçer bir ulus tanımının yapılamayacağı bu ortamda, ancak objektif (nesnel) ve sübjektif (öznel) unsurların belli ölçülerde birbirini tamamlamaları ile ulus olgusunun anlam kazanacağı ifade edilebilir. Ortak kültür, tarihsel bir geçmiş, birlikte yaşamak arzu ve rızasının gerçekleşmesi ve bunun

¹³⁸ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler Milliyetiliğin Yayılması ve Kökenleri**, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 1995, s.26

¹³⁹ Erözden, a.g.e., s.21,22

¹⁴⁰ Erözden, a.g.e., s.14

¹⁴¹ Cristophe Jeffelot, “Bazı Ulus Teorileri”, **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Der: Jean Leca, Çev.: Siren İdeman, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s.56

süreklilik kazanabilmesi için *objektif* unsurlar arasında sayılan; söz konusu topluluğun bir coğrafi alan üzerinde yaşaması, ortak etnik özelliklere sahip olması ile dilsel/dinsel birliği gibi özellikleri *sübjektif* duygusal özelliklere temel oluşturmaktadır. Sübjektif ve objektif unsurların birbirini tamamlamaları ulus olgusunu ortaya çıkarmıştır¹⁴².

Ulus, iktidarın kaynağı ve bir siyasi örgütlenme biçimi olarak, modern devletle birlikte, belirli bir zaman ve mekân gerçekliğinin kavranması ve denetim altına alınması ile doğmaktadır. Modern teritoryal devlet, üzerinde var olduğu toprakları bir kez kurumsallaştırdıktan sonra söz konusu topraklar üzerinde yaşayan insan gruplarının siyasi ve hukuki biçimlendirilmesinde temel rolü oynayacaktır. Tarihin geniş vadisindeki bu biçimlenme 18.Yüzyılda egemenliğin ulusa atfedilmesi ile siyasi ve hukuki formatına oturmaktadır¹⁴³.

2.2. ULUS-DEVLET

Ulus-devletin toplumsal temeli olarak kabul edilen ulus, çeşitli yazarlar tarafından çeşitli biçimlerde tanımlanmış ve bu tanımlarda yer alan unsurlara göre içeriği belirlenmeye çalışılmıştır. Ancak bu tanımların bazılarında objektif bir biçimde ulusun içeriğini belirleme kaygısından çok, belirli bir siyasi amaca hizmet etme düşüncesiyle yapıldığı dikkat çekmektedir. Örneğin Sovyetler Birliği'nde Lenin tarafından Milliyetler Komiserliği görevine atanan Joseph Stalin “Marksizm ve Ulusal Sorun” adlı makalesinde ulusu şöyle tanımlamaktadır: “yerleşik halde bulunan, tarihsel bir süreç içinde dil, ülke, ekonomik yaşam birliği ile kültür birliği biçiminde ortaya çıkan psikolojik etkenle oluşmuş bir insan topluluğu”. Bu tanım yazıldığı tarihte süre giden bir siyasi polemikte taraf olmaktan başka bir amaç güdülmeksizin yapılmıştır. Çünkü söz konusu tanım, 1913 yılında Yahudi sosyalist hareketi Bund ile Bolşevikler arasında cereyan eden bir polemik arasında ortaya atılmıştır. Stalin’ in ulusu belirleyen ölçütler arasına tarihsel bağ ve din unsurlarını katmamış olmasının nedeni, Musevilerin bir ulus oluşturamayacaklarını kanıtlama kaygısıdır¹⁴⁴.

Dolayısıyla ulus-devlet ve onun toplumsal temeli olarak kabul edilen ulus kavramlarının içeriğini saptamak üzere girişilecek bir araştırmada belli bir tanımdan yola

¹⁴² Şen, a.g.e., s.10

¹⁴³ Akkaya, a.g.e., s.145

¹⁴⁴ Erözden, a.g.e., s.104,105

çıkma yanıtıcı olabilmektedir. Ancak, yine de, ulus-devlet ve ulus kavramlarının içeriğinin tamamen keyfi bir biçimde doldurulduğunu ileri sürmek mümkün görünmemektedir. Bu kavramlar, her ne kadar somut olgulara indirgediklerinde bir örnekten diğerine önemli farklılıklar gösteren biçimde şekillenmekteyseler de, temelde belirgin bir ideal gözetilerek tanımlanırlar. Söz konusu bu ideal, modern çağların siyasi iktidar biçimi olan ulus-devlet ile onun meşruluk temeli olan ulus arasındaki kurgusal bağlantıyı sağlayabilmektedir. Bu ideal çerçevesinde, gerek ulus-devlet, gerekse ulus, türdeş bir bütün oluşturur biçimde kurgulanmaya çalışılmaktadır¹⁴⁵.

Kavramsal açıdan devlet, barbarlıktan uygarlığa geçiş sürecindeki toplumlar arası farklılaşmaların ortaya çıkışı, toplumların karşılıklı çatışması ve ilişkisi içinde toplum olarak karşılaştıkları sorunlara getirdikleri çözümün bilinç düzeyinde siyasi ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır. Devlet insanlığın doğal ilişkileri içinde çözülmeyen sorunlara çözümün getirilmesi ve bu çözümün kurumlaştırılarak sürekli kılınması amacıyla geliştirilmiş bir örgütlenme şeklidir. Çözümün süreklilik kazanması, çözümü getiren örgütün süreklilik kazanması ile olmaktadır. Bu ise söz konusu örgütün kendisine verdiği toplum üstünlük ile siyasi düzeyde, “devlet”e dönüşmesiyle mümkündür. Sonuç olarak, devlet, tarihi süreç içinde toplumsal sorunlar önünde kendiliğinden oluşmamış ve kendiliğinden yenilenemeyen çözümün sürekliliğini temin ihtiyacının ihyası gerekçesiyle ortaya çıkmaktadır.

Uygarlığın gösterdiği gelişme ve zenginleşme içinde toplumların birbirleri ile olan ilişkileri, çatışmaları çerçevesinde, devlet de zenginleşmiş ve çeşitli devlet tipleri ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, devlet, toplumun en üst düzeyde çözümünü ve en yaygın bilincini eyleme dönük bir şekilde örgütleyen ve düzenleyen toplumsal bir kurum şeklinde tanımlanabilir¹⁴⁶.

Ulus devlet, üzerinde egemenlik kurduğu belirli bir toprak parçası üzerinde vatandaşlarına kendi geleceklerini kendi iradeleri doğrultusunda belirleme şansını veren bir siyasal yapı olarak tanımlanabilir. Sosyolojik bir yapı olan ulus-devlet, tarihi süreç içerisinde feodal yapıya sahip bir toplumdan merkezîyetçi özellikleri ağır basan bir siyasi yapıya geçişi simgelemektedir¹⁴⁷.

¹⁴⁵ Erözden, a.g.e., s.105

¹⁴⁶ İsmail Coşkun, **Modern Devletin Doğuşu**, Der Yayınları, İstanbul, 1997, s.95

¹⁴⁷ Baykal, a.g.e., s. 89

2.2.1. Ulus-Devletin Tarihsel Gelişimi

Devletin en eski tasvirlerinden biri; başlangıçta hayvanlar gibi dağınmış yaşayan insanların, sayılarının artması sonucu bir araya gelmeleri ve en güçlü olana baş eğerek onun buyruğu altında birleşmeleri ile doğduğu şeklindedir. Machiavelli'nin de ifade ettiği bu tanım, eski Yunan'dan beri bilinen bir devlet açıklamasıdır¹⁴⁸.

İnsanlık tarihi; avcılık-toplayıcılık, tarım, sanayi ve bilgi toplumu dönemlerinden oluşan dört temel aşamaya sahip bir süreç olarak nitelendirilebilmektedir¹⁴⁹. Bu aşamaların ilkinde, devleti oluşturacak bir siyasal işbölümü mümkün görünmemektedir. Tarım toplumu aşamasında devletlerin kurulmuş olduğu ve çoğu tarım toplumunun devletinin var olduğu bilinmektedir. Sanayi toplumlarında ise; devletin yokluğu değil, varlığı kaçınılmaz görülmektedir¹⁵⁰. Tarım toplumu döneminin devlet yapılanmasının istisnası olan eski Yunan kent devletleri (polis), yönetime bütün vatandaşların katıldığı bir siyasi yönetim biçimini ortaya koymaktadır. Söz konusu kent devletlerin nüfusunun fazla olmaması “doğrudan demokrasi” adını verdiğimiz böyle bir idare tarzını mümkün kılmaktadır¹⁵¹. Polis’ler Aristoteles tarafından, ortak iyiliğin en büyük görünümü olarak, ahlaki değerlerin cisimleşmesi olarak kabul edilmiştir.

Aristoteles’e göre “iyi” ile devletin arasında şöyle bir bağlantı bulunmaktadır; Kendi gözlemlerimiz bize her devletin iyi bir amaçla kurulmuş bir topluluk olduğunu söylemektedir. Bütün topluluklar iyi olanı amaçladıklarına göre, toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayanı da en yüksek iyiyi amaç edinecektir. Bu topluluğa devlet ya da siyasi toplum denmektedir¹⁵².

Devlet vatandaşların toplamı olduğundan, vatandaşların tanımlanması büyük önem kazanır: Vatandaş, yargıya ve otoriteye katılan, yasaya dayalı, siyasi ve yönetime ait görevler alan ya da almaya hak kazanan kişidir. Vatandaşların birleşmesiyle oluşan polis, bu anlamda bir birliktir. Ancak bu birliğin, bütün vatandaşları tek boyuta indirgeyen mutlak bir nitelik

¹⁴⁸ Mehmet Ali Ağaoğulları&Levent Köker, **Tanrı Devletinden Kral Devlete Siyasal Düşünceler**, Ankara, 1997, s.182

¹⁴⁹ Tarım toplumunda genel olarak imparatorluklar ve krallıklar devlet modeli iken, sanayi toplumu dönemi ile beraber modern ulus-devletler ortaya çıkmıştır. Bilgi toplumu aşamasında ise, ulus-devlet aşınmaya başlamış, ama yeni bir devlet modeli henüz ortaya çıkmamıştır.

¹⁵⁰ Gellner, a.g.e., s.25

¹⁵¹ Bu noktada, “vatandaş” teriminin, o dönemde köleleri ve kadınları kapsamıyor olması, günümüzdeki anlamıyla vatandaş teriminden çok uzak olduğunu ortaya koyar.

¹⁵² Berna Türkdöğen Uysal, **Batı Haçlı Seferlerinden Avrupa Birliğine**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.22

almaması gerekir: “Besbelli ailede olduğu gibi, devlette de bir miktar birlik olması gerekir, fakat her şeyi kapsayan toptan bir birlik olmamalıdır. Öyle bir nokta gelir ki, birliğin artmasının sonucunda devlet ya büsbütün ortadan kalkar, ya da yok oluşuna iki adım kalan aşağı bir siyasi toplum haline iner”¹⁵³.

Kent devleti olarak bilinen *polis*, Yunan Yarımadasını, Anadolu'nun batı kıyılarını, Ege adalarını ve Güney İtalya ve Sicilya'yı kapsayan eski Yunan dünyasının en parlak döneminin toplumsal ve siyasi örgütleniş biçimi olmuştur¹⁵⁴. Yunan “polis”lerin varlıklarını uzun süre sürdürebilmelerinde rol oynamış temel etmen olarak, polislin “yetkin siyasi toplum” mitosu ile donanmış-donatılmış olması ve *polisleri* kendi içinde eritecek merkezi bir siyasi iktidarın çeşitli koşullar nedeniyle ortaya çıkamamış olması gösterilebilir. Polis benzerleri yüzyıllar sonra modern devletlerde belirecek olan demokrasiye¹⁵⁵ de beşiklik yapmıştır¹⁵⁶.

Ulus-devlet, 13. ve 17. yüzyıllar arasında Kuzeybatı Avrupa'da yaşayan ve toplumsal hayatı kökünden değiştiren kapsamlı değişim sürecinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır¹⁵⁷. Bu süreçte Reform ve Rönesans hareketleri, uzun din savaşları ve karışıklıklar ile aydınlanma gibi pek çok önemli olay yaşanmıştır. Ortaçağın sonuna gelindiğinde ise kent devletten çıkılmış ve kral devletin hâkim olduğu bir çağ başlamıştır. Kilise'nin üstünlüğünü kırmak, Papa'yı, iktidardan uzaklaştırmak düşüncesi hâkim olmuştur. Reform hareketleri ile devlet iktidarı güçlenmiş ve Roma Kilisesi'nin etkisinden kurtulmaya başlamıştır¹⁵⁸. Şimdi de bu süreç irdelenerek tarihsel süreç içerisinde modern devletin şekillenmesi incelenecektir.

Devlet, ulus-devletlerin siyasi gelişmeler sonucu ilk olarak ortaya çıktığı yer olan Avrupa'da, ortaçağda, “birlik içinde çoğulluk, bütünlük içinde çeşitlilik” şeklinde tanımlanmaktaydı. Bunun sebebi, Ortaçağ feodal düzeninde bulunmaktadır. Ortaçağ Avrupa ası'ndaki bireyin iki temel ortak kimliği bulunmaktadır¹⁵⁹:

¹⁵³ Ağaoğulları, a.g.e., s.322

¹⁵⁴ Mehmet Ali Ağaoğulları, **Kent Devletten İmparatorluğa**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s.11

¹⁵⁵ Söz konusu dönemin demokrasi uygulaması sözünü ettiğimiz koşulların varlığı dolayısıyla “doğrudan demokrasi”ye olanak vermekte idi. Bu idare biçimi modern devletlerdeki demokrasi sistematüğinde yerini, vatandaş teriminin kapsamının genişlemesi ve ülke nüfuslarının böyle bir uygulamaya olanak vermeyecek şekilde artmış olması nedeniyle “dolaylı demokrasi” adını verdiğimiz “temsilciler” eliyle yönetime katılma sonucunu doğuran uygulamaya bırakmıştır.

¹⁵⁶ Coşkun, a.g.e., s.12

¹⁵⁷ Gencay Şaylan, **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s.16

¹⁵⁸ Uysal, a.g.e., s.23

¹⁵⁹ Uysal, a.g.e., s.23

- 1- Prens, lord, baron gibi yerel otorite birimleri ve
- 2- Papa ve İmparator şeklindeki evrensel otorite birimleridir.

XIII. yüzyılda papalıkta zirvesine ulaşan kilise, hükümet-ordu işbirliği ve üniversite çevresi gibi tehlikelerle karşı karşıya kalmış ve bu tehlikeler dönemin diğer dinamikleri ile birleşerek papalık ve dolayısıyla kilisenin zayıflamasına, otoritesini ve zenginliğini yitirmesine yol açmıştır. Yeni milli monarşiler ve ticari sınıf güçlenmiştir. Papa ve imparator arasındaki rekabet ortaçağda sürekli tekrar eden bir durum oluşturmaktaydı¹⁶⁰. Papalığın çöküşüne yol açan önemli bir kırılma noktası da yine bu rekabet içerisinde cereyan etmiştir. Fransa ve İngiltere krallarının sorunlarıyla uğraşan Papa Boniface VIII. döneminde bu iki kral savaşmak için paraya ihtiyaç duymuş ve rahiplerinden vergi istemiştir. Çünkü rahipler söz konusu krallıklardaki toprakların sahipleriydi. Boniface sivil yöneticinin rahiplerinden vergi almasını yasaklamış ve bununla birlikte Papalığın kutsal olduğunu ve Roma Kilisesi dışında bir kurtuluşun olmadığını ve her insanın buna tabi olduğunu ilan etmiştir. Çıkarlarına ters düşen bu durum karşısında Fransa kralı bir askeri müdahale ile Papalığın ve kilisenin o etkin ve yetkin günlerine nokta koymuştur. Daha sonraları Papalık Fransız denetimi altında kalmış ve evrenselliğini yitirmiştir. Bu durum ne denli prestij ve güç kaybı söz konusu olduğunu göstermektedir¹⁶¹.

Devlette tüm diğer yapılar ve kavramlar gibi belli bir ihtiyacın sonucunda belli bazı sorulara cevap alma iddiasıyla oluşmuş ve şekillenmiş bir yapıdır. Devler her şeyden önce yaratıcısının da itaat ettiği bir üst otorite durumundadır. İnsan sayısındaki artış, yaşamda gün be gün ortaya konan yenilikler, gelişen ticaret, kültür alışverişi ve diğerleri karmaşık bir hal almaya başlayınca bunları düzenleyecek, koyacağı normlarla adaleti sağlayacak bir organizasyoncuya ihtiyaç duyulmuştur. Devletin başat olması şarttır. Aksi halde düzeni sağlamak mümkün olmayacaktır. Bu nedenle devletin meşruiyetini dayandıracığı “şey” son derece önemlidir. Bunun anlamı insanın kendi yarattığına boyun eğmesi olduğundan ilk önce, insanların bildiği ve çekindiği bir şeye “dine” dayandırılmıştır. Tanrı adına iktidarı elinde bulundurmak ve tanrı adına tanrının istekleri doğrultusunda hareket etmenin iki önemli avantajı bulunmaktadır. İlki, kimse tanrıya karşı gelmek istemediğinden iktidara karşı gelmeyecek, iktidarın düşürülmesi düşünülmecektir; ikincisi, iktidar tanrının sözcüsü

¹⁶⁰ Kutsal Roma İmparatorluğu’ da bu güçler arası karmaşanın bir parçasıydı.

¹⁶¹ Uysal, a.g.e., s.24

olduğundan söyledikleri ve yaptıkları mutlak doğru kabul edilecektir. İnsanlar taparak, çatışarak, severek ya da karşı çıkararak hep gücü yaratmış ve ona boyun eğmiştir. Bu nedenle uzun uğraşlara tanrıdan alınan yeni güç kaynağı daha cismani fakat gücün sahibi krala verilmiştir. Bundan sonrada yeni güce, krala tapınma başlamıştır. Burada yalnızca iktidarın kaynağı cismanileşmemiş aynı zamanda kral da ruhanileşmiştir. Gerek tanrı devletinde gerekse kral devletinde devlet, ulus temeline dayanmamaktadır¹⁶². Ulus-devletin yükselişi ile birlikte bu ilişkiler düzlemi yavaş yavaş son bulmuş ve yerine ulus-devletlerden oluşan Avrupa devletler sistemi vücut bulmuştur.

Bu sistemin kurulmasında Fransa'nın rolü büyüktür. Fransa ulus olmadan çok önce devlet olma sürecini tamamlamıştır. Uzun bir fetih ve istila dönemi sonrasında sınırlarını oldukça genişletmiş olan Fransa, yarı feodal bir düzende, coğrafi ve dini olarak farklı, dini ve sosyal savaşlarla yarılmış bir durumdaydı. XVII. ve XVIII. yüzyıllar mutlak monarşinin yaşandığı dönemlerdi. Merkezileşmiş bir kraliyet bürokrasisi ve düzenli ordu ile ulusal inşa süreci başlamıştır¹⁶³. Süreç bir de, öncesi ve sonrası itibarı ile çok önemli değişimleri beraberinde getiren, Westphalia Barışı süreci perspektifinde incelenebilir.

2.2.1.1. Westphalia Barışı ve Sonrası

Ortaçağ Avrupa'sında 1648' e kadar olan dönem mezhep mücadeleleri dönemi olarak tanımlanabilir. Kilisenin her şeye egemen olduğu bu dönemde, amaç artık Protestanlığı ortadan kaldırmaktır. 30 yıl savaşları olarak adlandırılan bu dönem bir Katolik- Protestan çatışmasına dönüşmüştür. Savaşların sonuna doğru tahribatlar arttıkça savaşı bir an önce bitirme arzusu kuvvetlenmiştir. Barış müzakerelerinin sonunda taraflar 24 Kasım 1648 tarihinde Westphalia Barış Antlaşmasını imzalamışlardır. Böylece savaş Protestanlar'ın zaferiyle sonuçlanan Westphalia Barışı ile sona ermiştir. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun her bakımdan bağımsızlığını yitirmesiyle de imparatorluklar devri sona ermiş, tarih sahnesine yeni devletler çıkmıştır. Bu devre imzasını atan fenomen ise Westphalia Barışı'dır¹⁶⁴.

¹⁶² Işıldak, a.g.e., s.94,95

¹⁶³ Uysal, a.g.e., s.23,24

¹⁶⁴ Uysal, a.g.e., s.26-29

Westphalia Anlaşması (1648) Avrupa tarihinde dönüm noktası olmuştur. Bu anlaşma, Avrupa haritasının yeniden düzenlenmesi olarak görülmektedir. Bu anlaşmanın en önemli sonuçları şunlardır:

- 1- Batı ve Orta Avrupa'da, Ortaçağ'dan Modern çağa geçilmiştir,
- 2- Kutsal Roma İmparatorluğu'nun yetkileri zayıflatılmıştır,
- 3- İspanya'nın üstün gücü yok edilmiş ve Katolik etkisi sona erdirilmiştir,
- 4- Protestanlık yerleşmiş, özellikle Almanya'da Roma Kilisesi'nin ve Papa'nın hâkimiyeti sona ermiştir.

Görüldüğü gibi, savaş sonunda Avrupa güç dengesi tamamen değişmiştir. Artık Avrupa kendi yasalarına göre davranan, kendi ekonomik ve siyasal çıkarlarını gözeten, istediği tarafta yer alan, ittifaklar kuran ve bozan modern bağımsız devletlerden oluşacaktır. Bugün anladığımız anlamda devletlerin oluşturduğu uluslar arası sistem, Westphalia Barışı ile kurulmuştur¹⁶⁵.

Bu anlaşma ile devletler karşılıklı olarak birbirlerinin iç işlerine karışmama taahhüdünü yapmaktaydı. Her devlet iç işlerinde müstakil, bağımsız, özerk, otonomdur. Büyük veya küçük herhangi bir devlet bir diğerine o devletin yurttaşlarına ilişkin meselelerde karışmamaktadır. Buna karşılık devletler, aralarındaki ilişkilerin sürdürülmesi amacıyla belirlenmiş bir hukuk sistemi geliştirecekler, bu devletlerarası hukuk özne olarak devletlerin tüzel kişiliğini kabul edecektir. Westphalia'nın önemi devleti kendi tebaası üzerinde tek yetkili kılması, dışarıdakiler tarafından, bütün bireyleri temsilen sadece devletin muhatap olarak kabul edilmesidir¹⁶⁶.

Erken devlet sistemi, Westphalia Anlaşması'nın 30 yıl savaşlarını sona erdirmesiyle olgunluğa ulaşmıştır. Anlaşma ile toprak sahipleri olan halk, egemenliğine kavuşmuştur. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nda, kanun yapmak, vergi düzenlemek, savaş ve barış kararları almak, aforoz yetkisi Reichstag ile birlikte imparatora bırakılırken imparatorluk içindeki prenslikler egemenlik haklarına kavuşmuşlardır. Protestanlığın kaldırılması için girişilen çabalar tam karşı sonuç vermiş ve Protestanlığın eşit haklar kazanmasıyla

¹⁶⁵ Uysal, a.g.e., s.29,30

¹⁶⁶ Çağlar Keyder, "Globalleşme ve Devlet", <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale6.htm>, 20.02.2008

sonuçlanmıştır. Roma Kilisesi ve papanın etkinliğinin önemli ölçüde zayıflamasıyla fikir hayatı da gelişme imkânı bulmuş, laik öğretim kurumları ilk kez açılmaya başlamıştır¹⁶⁷.

Aslında bu yolla sekülerizmin de önü açılmıştır. Artık dini aidiyet gibi unsurlar bahane edilerek bir devlet başka bir devletin egemen olduğu topraklarda yaşayan insanlar üzerinde hak iddia edemez hale gelmiştir. Aynı şekilde, belli bir toprak parçasında yaşayan insanlar üzerinde egemenlik savında bulunan merkezi devlet de artık, dini aidiyetinden bağımsız biçimde, herkesin devleti olmayı kabul etmiş bulunmaktaydı¹⁶⁸. Görüldüğü gibi, tarihsel süreç içerisinde meydana gelen söz konusu olaylar dizisi bizi adım adım ulus-devletlerin oluşum sürecine götürmektedir.

Yukarıda da çeşitli süreçler itibarı ile anlatıldığı gibi ulus-devlet ilk olarak Batı Avrupa'da feodal düzenin çözülmesi, merkezi devletlerin kurulması ile ortaya çıkmıştır. Feodal toprak beyleri ve kilise işbirliği karşısında zengin burjuvalar ve kral mücadeleyi kazanmıştır. Böylece merkezi devlet yapıları oluşmuş ve süreç içerisinde ulusun oluşumu sağlanmış ve ulus-devletlerin oluşumu gerçekleşmiştir.

Modern devletin ortaya çıkışındaki önemli aşamalardan birisi feodal yapının çözülmesidir. Skolâstik dönem iktidar anlayışının meşruiyet sağlayıcı unsuru din ve kilise iken, sekülerleşme sonucu bu unsur meşruiyet sağlayıcı niteliğini yitirmiştir. Boşluk kabul etmeyen iktidar, kendine yeni bir meşruiyet zemini oluşturma sürecinde, millet unsurunu, dinin yerine ikame etmiş ve bu unsurun bağlayıcılığını mevcut sistemin manevi boşluğunu doldurmada kendine temel dayanak noktası olarak seçmiştir¹⁶⁹.

Ulus kavramı ortaya çıktığı süreye kadar toplumun içinde bulunduğu soyut anlayışlara karşı bir diğer soyut anlayış oluşturarak gündemdeki yerini almıştır. Din, Tanrı devleti ve onun günahlarından arınmak isteyen ve ruhlarını özgür kılmak isteğinde olan vatandaşları yerine; dil, soy gibi insanın kendi kimliğine daha yakın temasta bulunduğu soyut düşünce getirilmiştir. Burada ikincisinin kalıpları, ilkinde nazaran daha görünürdedir. Her şeyden önce, ulusla pekişen insani devamlılık dünyayla yakın bir ilişki içindedir. Oysa ötekinde süreklilik ahiretten yana sağlanmaya çalışılmaktaydı. Bir diğeri ise ulusla, insanların arasındaki daha

¹⁶⁷ Uysal, a.g.e., s.30,31

¹⁶⁸ Haldun Guralp, “Ulusal Devlet, Global Demokrasi”, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale8.htm>, 20.02.2008, (Bu yazı ilk olarak Türk-İş 1999 Araştırma Yıllığı'nda yayımlanmıştır).

¹⁶⁹ Jürgen Habermas, **Küreselleşme ve Milli Devletin Akıbeti, Bakış Yayınları**, 2.Baskı, Çev. Medeni Beyaztaş, İstanbul, 2002, s. 8

sıcak ortak özellikler birliğe bağlanmış, Hıristiyan toplumu anlayışında ise insan sürekli günah mitiyle oyalandığından dünyalı kimliğinin dışına çıkarılmıştı. İlki dışsal, ikincisi ise içseldi¹⁷⁰. Temelleri itibariyle ‘aşkın’ olan iktidarın ayaklarının yere basması ve ‘akla içkinleşmesi’ söz konusu olmuş, dini otoritenin dünyevileşmesi süreci yaşanmıştır.

Aristoteles’e göre, insan toplumsal bir yaratık olduğundan, toplum da doğaldır. Toplum yapay değildir, örneğin; herhangi bir sözleşmenin ürünü olarak ortaya çıkmamıştır. İnsanlarda ortak olarak bulunan toplumsallaşma içgüdüsünün yol açtığı toplum, belli gelişim aşamalarından geçerek son durumunu alır, yetkin niteliğini kazanmaktadır¹⁷¹. Toplumun belli başlı yasalara göre düzenlenmesi, belli başlı koşullara göre yönetilmesi, devlet denen daha üstün, karmaşık birimi ortaya çıkarmaktadır.

Milli devlet en temel felsefi alt yapısını 19.yy.da Hegel sayesinde kazanmıştır. Bir milletin duygu ve bilincinin ancak “devlet şuurunda” birleşmesiyle anlam kazanacağı ve devletle oluşabileceğini ifade eden Hegel aksi bir durumda millet unsurunun bir anlam içermeyeceğini belirterek, devlet merkezli bir millet söylemini geliştirmiştir¹⁷².

Demokratik olsun ya da olmasın, ulus-devlet modelinin temel ilkesi şu olmuştur: Her teritoryal devlet, kendi sınırları içinde yaşayan insanlardan sorumludur ve onlar üzerinde egemenlik hakları taşımaktadır. O insanlar o devletin vatandaşları olarak, beğenseler de beğenmeseler de o devletin kanunlarına göre yaşamaktadırlar. Bu bağlamda, geleneksel uluslararası hukuk da egemen devletler arasındaki ilişkileri düzenlemekle sınırlıdır. Bu hukuka göre, devletler birbirlerinin işlerine karışmazlar ve ancak birbirlerini muhatap almaktadırlar¹⁷³.

Yine de demokrasinin önemli bir öncülü ulus-devletin kurulmasında ortaya çıkmaktadır. Ulus-devlet insanları modern-öncesi toplumun barındırdığı kişisel bağımlılık ilişkilerinden arındırarak, aşiret, cemaat ve benzeri ataerkil yapılardan çıkartıp, birer birey olarak özgürleştirmeyi fakat buna karşılık o bireyleri vatandaşlık bağları ile kendine bağlamayı vaat etmekteydi. Bu yolla yeni bir komünite oluşturulmaktaydı. Yeni bir komünite oluşturulması yeni bir meşruiyet biçiminin kurulması anlamına da gelmekteydi. Çünkü eğer

¹⁷⁰ C.B. Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, Dost Yayınları, Ankara, 1998, s.101,102;’ den aktaran Attar, a.g.m., <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergiler&IcerikNo=108>, 23.04.2008

¹⁷¹ Ağaoğulları, a.g.e., s.316

¹⁷² Habermas, a.g.e., s. 9

¹⁷³ Guralp, a.g.m., <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale8.htm>, 20.02.2008

devlet, vatandaşlık alanını oluşturuyor ve vatandaşlık da bireylerin karşılıklı hak ve yükümlülükler taşıdığı bir topluluğa bağlı olmaları anlamını taşıyorduyorsa, devlet bireyler üzerinde egemen olduğu kadar onlara karşı sorumluluk da taşınmalıydı¹⁷⁴.

Bu bağlamda ulus kavramı da, Erdost'un tanımıyla; bireylerin, belirli sınırlar içerisinde, boy gibi, kabile ve aşiret gibi birliğe kan bağıyla bağlı olmaktan; köleciler ve feodal birliğe bedensel bağlılıktan (bağımlılıktan); tarikat, mezhep, din gibi bir birliğe inançsal bağlarla bağımlı bulunmaktan, toplumsal ölçekte kurtulmalarının, yani özgür bireyler haline gelmelerinin maddi temelini oluşturan ekonomik bütünleşme üzerinde, siyasal örgütlü bir birlik¹⁷⁵ olarak ifade edilebilir.

Ulus-devletlerin ortaya çıkmasından önceki dönemlerde geleneksel devletler belirli sınırlara dayanmamaktadır. Genellikle idari veya askeri hükümet etme kapasitesine sahip değildirler. Sistematiik bir vergilendirme yapıları da bulunmamaktadır.

Ulus-devlet kavramının ilk olarak ortaya çıkışı, çoğu geleneksel devletin son derece belirsiz bir hudut (frontier) özelliğinden çok kesin sınır (border) olgusuna sahip olmalarının bir sonucudur. Sınırlar bir ulusun egemenlik alanını belirleyen bir harita üzerinde çizilmiş kesin hatlardır ve bu sınırlar üzerinde yaşanacak herhangi bir şiddet olayı, söz konusu ulusun bütünlüğüne yapılmış bir saldırı olarak algılanmaktadır. Devletler geçmiştekinden farklı sebepler ileri sürerek yeniden, sınır hattından çok hudutlara sahip olmaya başlamışlardır. Günümüzde devletlerin sınırları diğer bölgelerle aralarında kurulan bağlar ve her çeşit uluslar üstü yapılanmalara iştirak etmeleri nedeniyle hudut haline gelmektedir¹⁷⁶. Bu husus çalışmanın ilerleyen kısımlarında daha ayrıntılı olarak nedenleri ve sonuçlarıyla ortaya konacaktır.

Ulus-devlet ya da onun öncülü olan mutlak monarşiler dönemindeki teritoryal devletin getirdiği siyasal yapılanmadan farklı olarak, Orta Çağ siyasal yapılanmalarında tek bir iktidar odağı bulunmamaktaydı. İnsanlar çeşitli katlarda ifade bulan güç merkezlerine tabi olarak, birden çok kurallar dizisinin egemenliğinde ve bu egemenliklerin bir rekabet hatta bazen çelişkiler içinde olabileceği, çok merkezli, yani parçalanmış, iktidarlar altında yaşamaktaydılar. Herkes aynı yasalara tabi bulunmamaktaydı. Aynı insan farklı yasalara

¹⁷⁴ Güralp, a.g.m., <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale8.htm>, 20.02.2008

¹⁷⁵ Muzaffer İlhan Erdost, **Ulus, Uluslaşma, Demokratikleşme**, Onur Yayınları, Ankara, 1991, s.18

¹⁷⁶ Uysal, a.g.e., s.34

uymaya zorlanabilirdi. Bu durum, 1648 yılında imzalanan ünlü Westphalia Antlaşması ile yerini teritoryal egemenlik ilkesine bırakmıştır. Avrupa’da feodalizmin yıkılmaya yüz tutması ile oluşmakta olan merkeziyetçi monarşiler bu anlaşma ile birbirlerinin toprak egemenliğini tanımışlardır¹⁷⁷.

16.yy. Avrupa’sı küçük devletlerden oluşmaktaydı ve bunların aralarındaki gerek ittifaklar, gerek çatışmalardan ibaret bir devlet sistemi söz konusu idi ve bu açıdan bunların ulus devlet olması durumundan söz edilemezdi. Giddens ulus devlet kavramına, meşru güç kullanımı açısından bakmaktaydı ve ulus devlet, bir toplumun yöneticilerinin şiddet araçlarının, yani asker ve polisin yönetimini tek ele almalarını sağlayan siyasal yönetim kurumlarından bir devlet olarak tanımlanabilmektedir. Bu denetim gücü, yöneticilerin, sınırları kesinlikle belirlenmiş topraklar üzerinde hâkimiyetini destekleyen başlıca yaptırımdır. 16.yüzyıl Avrupa devletleri bu anlamda ulus-devlet değillerdi. Çünkü çoğu kez sınırları nispeten değişkendi ve sonraları yavaş yavaş oluşmuş olan merkezi devlet mekanizmasından yoksundular. Avrupa’da 500 kadar az çok özerk devlet ve prenslik bulunmaktaydı. 20.yüzyıla girilirken bu sayı 25’e düşmüştür¹⁷⁸.

Bu bilgiler ışığında, görüldüğü gibi mutlakçı monarşi, modern devletin ilk formu olarak kabul edilmektedir. Bu yönetim biçiminin ayırt edici özelliği, kural koyan ve bu kuralları uygulayan tekelci bir güç olmasıdır. Merkezi iktidardan doğrudan doğruya en ufak birime kadar uzanan bir yönetim ağının oluşturduğu denetim mekanizması ortaya çıkmıştır. Bu dönem ulus devlet’in “devlet” kısmının inşa edildiği dönemdir. Temelleri 16.yüzyılda, Avrupa’da monarşilerin güçlenmesine dayanan ulus devlet, bugünkü kullandığımız anlamda gelişimini 18.yüzyılda tamamlamıştır.18.yüzyılın sonuna gelindiğinde artık pek çok Avrupa devleti, sınırları belirli bir bölgede merkezileşmişti ve idari örgütler geliştirebilme olanağına sahip bulunmaktadır.

Avrupa’da milliyetçiliğin gelişmesi, ulus-devletin gelişmesi ile aşağı yukarı aynı şey demektir. Onun için bu, Avrupa devlet sisteminin ilk gelişme aşamalarında rastlanan dağınık cemaat duygularının keskinleşmesiyle, ulus devletin doğuşunun gerektirdiği merkezileşme süreci sonucunda yerel cemaat bağlarının, bireyler arasındaki yakın ilişkilerin yok olması arasında ilişki bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte, ulus devlet ile milliyetçiliğin

¹⁷⁷ Guralp, a.g.m., <http://www.stratejik.vildiz.edu.tr/makale8.htm>, 20.02.2008

¹⁷⁸ Giddens (1994), a.g.e., s.153

yalnızca madalyonun iki yüzü gibi düşünülmemesi gerektiği aynı derecede açıktır¹⁷⁹. Bu durum, yukarıda ifade ettiğimiz, ulus devletin “devlet” kısmının inşa edilmesi ile birlikte düşünüldüğünde anlamsal bir bütünlük kazanmaktadır. Ayrıca Giddens, ulus devletin ortaya çıkışını ve yayılmasını, kapitalist dünya ekonomisinin varlığına bağlamakta ve tüm kapitalist devletlerin istinasız ulus-devlet formuna sahip oluşunun kapitalizm ve ulus-devlet birliğinin tesadüf olmadığına işaret etmektedir.

Ulus-devlet, tüccar yazıhanesinin kılıçtan daha keskin olduğu¹⁸⁰, güç ilişkilerinin tüccar lehine değiştiği bir dönemde oluşmuştur. Anderson da ulusun ve dolayısıyla ulus-devletin ortaya çıkmasında en önemli rolü kapitalizmin oynadığı düşüncesindedir. Kitap basımında ve halk dillerinin yaygınlaşmasındaki olumlu etkisi, yeni devlet tipinin oluşumunda kapitalizme en önemli rolü vermek açısından yeterlidir¹⁸¹.

2.2.2. Ulus-Devletin Yapısı ve Nitelikleri

16.yüzyılda başlayan ve 18. yüzyılda ortaya çıkan ulus-devlet, egemenliğin cisimleşmesi ile her türlü topluluğu egemenliği altına alarak kendisine sadakat isteyen en büyük kurumdur. Şimdi devletin niteliklerini inceleyeceğiz;

Bir devletin kurulabilmesi için nelere ihtiyaç vardır? Devlet denen şey, bir insan topluluğu olduğuna göre, her şeyden önce bir devletin kurulabilmesi için insanlara ihtiyaç bulunmaktadır. İnsan topluluğu devletin ilk unsurudur. İkinci olarak bir devlet kurmak isteyen insanlar bu devleti havada ve denizde kurulamayacağına göre, toprağa ihtiyaçları bulunmaktadır. Toprak parçası devletin ikinci unsurudur. Ancak yeryüzünde sahipsiz toprak bulunmamaktadır. Bütün topraklar bir devlete ait bulunmaktadır. O halde mevcut bir devlete ait toprak parçasını o devletten koparmaları gerekmektedir. Ancak devletler genellikle buna izin vermezler ve buna teşebbüs edenleri şiddetle cezalandırırlar. Bu sebeple bir devlet kurmak isteyen insanlar, bunu her halükarda gerçekleştirmek istiyorlarsa, mevcut devlete karşı şiddet yoluyla cevap vermeleri, mevcut devleti şiddet yoluyla yenmeleri ve o toprak parçası üzerinde egemen olmaları gerekir. İşte devletin üçüncü unsuru egemenliktir¹⁸².

¹⁷⁹ Giddens (1994), a.g.e., s.154

¹⁸⁰ Gellner, a.g.e., s.158

¹⁸¹ Anderson, a.g.e., s.52-54

¹⁸² Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş Türk Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2001, s.42,43

Devletin varlığının vazgeçilmez öğeleri olarak ülke, nüfus, hükümet ve egemenlik dikkate alınmalıdır. Bunlar devletin formel (birincil) nitelikleridir. Bu nitelikler bütün devletler için geçerlidir. Formel nitelikler bütün devlet şekillerinin varlığını sürdürmesi ve işlevlerini yerine getirmesi için gerekli olan asgari şartlar olarak değerlendirilir. Ulus-devlet açık şekilde belirlenmiş sınırlarla, iktidarı altındaki alanları diğer bir devletin iktidarı altındakilerden ayırmaktadır. Böyle bir “ülke”, “egemen” sayılmaktadır. Yine devlet, ülkesinde yasa tekeline ve zamanlama gücüne sahiptir. Devletlerin otoritesi ülkede bulunan herkesi kapsamaktadır. Ve devlet, vatandaşlarını veya tebaasını¹⁸³ doğrudan yönetir, aracı otoriteler kullanmaz. Bu da ulus-devleti feodal toplumlardan ayıran bir özelliktir. Federatif devletlerde, federe devletler, merkezi hükümetin yerini alamazlar ancak tamamlarlar. Merkezi devletin yasaları her düzeyde geçerlidir ve diğerlerinin üstünde yer alır. Ulus-devletin vatandaşlarını bu şekilde doğrudan yönetmesi, belli ölçüde standartlaştırıcı hatta homojenleştirici bir özellik göstermektedir¹⁸⁴. Bu bağlamda genel anlamda devlet belli bir toprak parçası üzerinde egemenlik sağlamış insan topluluğu olarak ifade edilebilir.

Şimdi, daha önce de değinilen, devletin yapısını oluşturan nitelikleri daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

2.2.2.1. İnsan Topluluğu: Millet

Bir devletin kurulabilmesi için gerekli olan ilk şey “insan topluluğu (population)” dur. İnsanlar olmaksızın bir devletin kurulabilmesi mümkün değildir. Ancak insan topluluğunun büyüklüğünün bir önemi yoktur. Bir taraftan on-on beş bin nüfuslu Andora, Saint-Marin, Kiribatu, Nairu Tivalu gibi küçük devletler, diğer tarafta nüfusu yüz milyonlarla ifade edilen Çin, Hindistan, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya gibi devletler de bulunmaktadır. Mühim olan belli bir toprak parçası üzerinde belli bir insan topluluğunun egemen olmasıdır. İnsan topluluğunun niceliği önemli değildir; ama niteliği önemlidir. Her insan topluluğu devlet kuramamaktadır. Bir arada yaşayan insanların bir devlet kurabilmeleri için birtakım bağlarla birbirlerine bağlanmış olmaları gerekir. İşte biz *birbirlerine birtakım bağlarla bağlanmış insanlardan oluşmuş topluluğa “millet(nation)” denmektedir*. Peki, insanları birbirine bağlayan ve milleti meydana getiren bu “bağlar” ne tür bağlardır? Bu bağların niteliğine göre

¹⁸³ Bu demokratik olmayan bir devletse ve keyfi güç kullanımı söz konusuysa vatandaş yerine tebaa kavramını kullanabiliriz.

¹⁸⁴ Hasanoğlu, a.g.e., s. 73,74

iki değişik millet anlayışı söz konusudur¹⁸⁵. Bunlar daha önce de üzerinde durulan objektif millet anlayışı ve sübjektif millet anlayışıdır.

2.2.2.1.1. Objektif Millet Anlayışı

Objektif anlayışa göre, millet bir takım objektif bağlara birbirine bağlanmış insanların oluşturduğu bir topluluktur. Bu bağlar maddidir, beş duyuyla hissedilebilir niteliktedir. Örneğin “ırk birliği” esasına dayanan görüşe göre, insan topluluğunu millet haline getiren şey, bu insanlar arasındaki ırk birliğidir. İnsanların bir “millet” oluşturabilmesi ve dolayısıyla bir devlet kurabilmesi için aynı ırktan olmaları gerekir. Bu görüşe göre, “ damarlarında geçmiş zamanların karanlıklarına gömülmüş müşterek ataların kanı dolaşan ve aynı soy kökünden gelen insanlar, nerede doğarsa doğsun ve yaşarsa yaşasın aynı bir milleti meydana getirirler”¹⁸⁶.

Ulusun varlığıyla, onun oluşturduğu varsayılan soy arasında bir bağlantı kurma girişimi, gerçekte her türlü milliyetçilikte vardır. Çünkü daha baştan ulusalcı hareketlerin adlandırılmasıyla bir soya atıf yapılmakta, ulusun varlığı, gerekçeleri, meşruiyeti o soyun varlığıyla açıklanmaktadır. Ancak tüm ulusalcı hareketlerin soy üyeliğini aynı kriterlerle açıkladıklarını, soya yüklenen anlamın her yerde aynı olduğunu söylemek mümkün değildir. Her şeyden önce soyun ya da ırkın ne olup olmadığı konusunda bir görüş birliğine rastlanmamaktadır¹⁸⁷. Ayrıca bu görüş, devletlerin önemli bir kısmında belli ölçülerde ırk birliği olması dolayısıyla kısmen de olsa bir doğruluk arz etmekle beraber, günümüzde ırk birliğine sahip olmayan birçok devlet varolması dolayısıyla yetersiz kalmaktadır ki günümüzde saf ırkların varlığı da ayrı bir tartışma konusu yapılabilir.

Objektif millet anlayışını yansıtan bir diğer görüş olan, “dil birliğini” esas alan görüşe göre ise de, insan topluluğunu bir araya getiren faktör, insanların aynı ortak dili konuşmasıdır. Millet aynı dili konuşan insanların oluşturduğu bir topluluktur¹⁸⁸.

Dil unsuru ile ulus kavramı arasında her zaman güçlü bir ilişki olduğu kabul edilmektedir. Dil ulusun en önemli unsurlarındandır. Anderson Amerika kıtasında ortaya

¹⁸⁵ Gözler, a.g.e., s.43,44

¹⁸⁶ Gözler, a.g.e., s.44

¹⁸⁷ Levi Strauss, **İrk, Tarih ve Kültür**, Çev: Haldun Boyder, Metis Yayınları, İstanbul, 1997, s.65

¹⁸⁸ Gözler, a.g.e., s.44

çıkan milliyetçilik hareketlerini Avrupalı benzerlerinden ayıran en önemli özelliğın, Avrupa'daki milliyetçilik akımlarında dil birliğı unsurunun ağırlıklı bir yer kazanması olduğunu savunmaktadır¹⁸⁹.

Dilin kendisi, verili kategori değildir. Tarih içinde oluşur, değişir, yeni sembol ve kavramlarla zenginleşir. Dilin evrimi kendiliğinden olabileceğı gibi sivil bürokratik müdahalelerden ve teknolojik gelişmelerden de etkilenir. Dildeki bu değişimin varlığı bile ulus ile dil arasında kurulmaya çalışılan birliğın çok kolay oluşturulamayacağını ortaya koymaktadır. Hâlihazırda ulus-devlet modelinde yaşayan siyasi toplumların dil coğrafyasında bile bölgesel, kültürel, sınıfsal farklılıklar söz konusudur ve mevcut dil, ulusu oluşturan bireylerce kullanılırken hoşgörü sınırları zorlanır ve homojenlik bir ölçüde zedelenir. Dilin bir unsuru tamamlayan öge sayılması daha baştan otantik halinde tamamlanmış izlenimini vermektedir: Bu değişim değildir. Dil daha çok ulusalcı hareketler ulus-devletlerini kurduktan sonra bir siyasi mekanizma aracılığıyla bir ulusa ait ve onu tanımlayan bir unsur haline getirilir¹⁹⁰.

Dil birliğini esas alan görüşte de doğruluk payı olmasına rağmen yüzde yüz bir kesinlikten söz edilemez. Dil birliğı, gerek ulus-devlet olmadan önce homojen dil kullanan topluluklar gerekse ulus-devlet inşa etme çabası içinde olan topluluklar için çok önemlidir. Fakat bir ulus-devlet yapısı içindeki tüm bireylerin aynı dili konuştuğı yargısı da objektif değildir. Zira İsviçre, Belçika, Kanada gibi birden fazla dilin resmi dil olduğu devletler de bulunmaktadır. Ayrıca, bazı devletlerde de tek bir resmi dil olmasına rağmen, birden fazla dil ana dil olarak konuşulmaktadır. Objektif anlayışı yansıtan bir diğer görüş olan "din birliğı" teorisine göre ise bir arada yaşayan insanların bir millet oluşturabilmesi ve dolayısıyla bir devlet kurulabilmesi için aynı dine mensup olmaları gerekir. Millet aynı dine mensup olanların oluşturduğu bir topluluktur¹⁹¹.

İlke olarak din kurumu, ulus düşüncesiyle doğrudan ilişkili olmayan bir kurumdur. Düşünsel açıdan ulus, tikelci bir kavramdır. Buna karşılık, din kurumu ve özellikle büyük dinler evrenselci kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu iki kavram arasında temel bir çelişki bulunmaktadır. Bu temel çelişkinin ötesinde din kurumlarıyla ulus kavramını bağdaştırmayı güç kılan bir diğer olgu da, modernleşme süreci içinde ortaya çıkan ve

¹⁸⁹ Anderson, a.g.e., s.62

¹⁹⁰ Naci Bostancı, **Bir Kolektif Bilinç Olarak Milliyetçilik**, Doğan Kitapları, İstanbul, 1999, s.64

¹⁹¹ Gözler, a.g.e., s.45

modernleşme sürecinin dinamiklerinden bir diğeri olan laikliktir¹⁹². Din ile ulus kavramının bir arada düşünülmesi söz konusu unsurlar yönünden güç gibi görünmesine rağmen, ulus olarak tanımlanmaya çalışılan bir insan topluluğunun din unsuruna da atıf yapılarak kurgulandığı gözlemlenmektedir.

Din birliğini esas alan görüşte de bir gerçeklik payı vardır. Siyasi sınırlar içindeki türdeşliğin aynı sınırlar içinde tek bir dinsel inancın egemen olmasıyla gerçekleşeceği düşüncesinin, daha sonraki aşamalarda ortaya çıkan siyasi yapılanmalarda ve bu siyasi yapılanmanın toplumsal temelini oluşturan insan grubunun çerçevesinin belirlenmesinde belli ölçüde etkili olduğu söylenebilir. Zira, farklı dinlerden insanların yaşadığı bölgelerde ve özellikle üzerinde yaşadığımız Ortadoğu ve Balkanlarda din birliği ve ayrılığı millet kavramı bakımından çok önemli bir faktördür. Bunun en tipik örneği Boşnak, Hırvat ve Sırp milletleri arasındaki ayrımdır. Boşnak, Hırvat ve Sırlar aynı ırktan olmaları ve aynı ortak dili konuşmalarına rağmen üç ayrı millet oluşturmaktadırlar. Bunların ayrı birer millet oluşturmalarına yol açan faktör kuşkusuz dindir. Ancak yeryüzünde yüzlerce millet olmasına karşılık birkaç tane din vardır. Bu nedenle, kaçınılmaz olarak birkaç devlet aynı dinden ve aynı mezheptendir. Örneğin Türkler ve Araplar aynı dinden olmalarına rağmen kendilerini aynı millete mensup olarak görmemişler ve farklı devletler kurmuşlardır¹⁹³.

Görüldüğü gibi bir “millet” tasvirine gidilirken objektif unsurlar tam olarak yeterli olmayıp başka dinamiklerin varlığına da ihtiyaç duyulmaktadır. Millet tanımı, objektif unsurlardan hangi esasa göre yapılmaya çalışılırsa çalışılın eksik ifade edilmiş olur. İşte bu noktada subjektif millet anlayışından söz etmemiz ve parçaları birleştirmemiz gerekmektedir.

2.2.2.1.2. Subjektif Millet Anlayışı

Subjektif millet anlayışına göre, milleti oluşturan insanlar birbirine subjektif, manevi bağlarla da bağlanabilir. Bu bağlar birtakım duygu ve düşüncelerden oluşmaktadır. Söz konusu anlayış, genel olarak, “ulusal” olarak nitelendirilen bir toplumsal grubun hafızasında yer etmek suretiyle türdeşlik bilinci yaratması şeklinde tanımlanabilir. Subjektif millet anlayışı, daha önce de ifade edildiği gibi ilk defa Fransız düşünür Ernest Renan tarafından

¹⁹² Erözden, a.g.e., s.112

¹⁹³ Gözler, a.g.e., s.45

ortaya konmuştur¹⁹⁴. Bu anlayışa göre milleti oluşturan insanları birbirine bağlayan sübjektif bağlar arasında mazi, hatıra, amaç, ideal, istikbal, ülkü birliği gibi hususlar yer almaktadır. Geçmişte yaşanan ortak acılar veya birlikte kazanılan başarılar, ortak amaç için yapılan çabalar gibi faktörler insanları birbirine bağlar ve milleti meydana getirmektedir¹⁹⁵.

Hâlihazırda dünyanın kültürel haritasına bakıldığında farklı kültür alanlarının varlığı görülecektir. Söz konusu kültür alanları, ulusları birbirinden farklı kılan özellikler barındırmaktadır. Bu anlamda bir ulusa ait anlam, değer ve sembollerin oluşturduğu, salt o ulusa ait olduğu söylenebilecek bir kültürün varlığı aşikârdır. İngiliz, Fransız, Alman ya da Türk kültürü dendiğinde, kökeni ulus-devlet endoktrinasyonları, özgür bir topluluk olarak hayal edilen milliyetçiliğin geçmişten yeniden türettiği değer, miras ve efsaneler bulunsa bile temel bir kültürel zeminin varlığı yadsınmamaktadır. Ayrıca hayal edilme ve inşa kavramları doğrudan kültürün kendisine denk düşen, onu tanımlayan en temel dinamiktir. Çünkü kültürün kendisi doğal değil, yapaydır¹⁹⁶.

Günümüzde pek çok ülkede, aralarında din birliği, ırk birliği, dil birliği olmayan toplulukların bir araya gelerek bir ulus oluşturduklarını ve devlet kurdukları görülmektedir. Bu nedenle bir objektif millet anlayışının her halükarda doğru olmadığını, aralarında ırksal, dinsel ve dilsel farklılıklar olmasına rağmen insanların kendilerini aynı milletten hissedebilecekleri söylenebilir. Bu anlamda anayasamızda da yer alan ve Atatürk'ün millet anlayışı olarak da bilinen sübjektif millet anlayışının oldukça güçlü ve gerçekçi bir temel derinliği olduğunu ve son derece geçerli bir anlayış olduğunu belirtmek gerekir.

Bu bağlamda daha önce de ifade ettiğimiz gibi objektif ve sübjektif görüşler belli bir bütünsel yapının parçaları olarak görüldüğünde, bir başka ifade ile her iki görüşün belli noktalarda birbirini tamamlaması ve desteklemesi bağlamında optimal bir millet tanımının içi gerçekçi bir biçimde doldurulabilir.

Erözden tüm bu unsurların yanında bir de “öteki imajı”ndan bahsetmektedir. Ulusun bizatihi kendisini tanımlamaya yönelik olan diğer unsurlardan farklı olarak, “öteki imajı” unsurunda ulusun türdeşliği, üyeler arasında bir öteki imajı yaratılarak sağlanmaya

¹⁹⁴ Renan (1823-1892), sübjektif millet anlayışı görüşünü 1882 yılında yayınlanan *Qu'est-ce qu'une nation (Millet Nedir)* isimli eserinde ortaya atmış ve savunmuştur.

¹⁹⁵ Gözler, a.g.e., s.45

¹⁹⁶ Bostancı, a.g.e., s.69

çalışılmaktadır. Öteki imajının oluşumu kendiliğinden gerçekleşmektedir. Bu oluşumda başlıca etken ise, ulus-devletlerin büyük çoğunluğunun bir bağımsızlık mücadelesi vermek ya da kurulmalarının ertesinde bir işgale karşı durmak zorunda kalmasıdır. Bu mücadelede karşı durulan yabancı güç, doğrudan öteki imajını oluşturur¹⁹⁷.

Sarıbay da politik bağın dinamizmasının öteki unsuru olduğunu ortaya koymaktadır. Sarıbay'a göre insanlar itaat etmek için bir araya gelmezler; itaat bir araya geldikten sonra ve bu biraradılığı sürdürmek üzere oluşur. İnsanlar niçin politik olarak bir araya gelmektedirler sorusuna cevap vermek üzere Carl Schmitt'in görüşleri önemlidir. Schmitt'e göre politikadan söz etmek, son tahlilde, bir şeye taraf veya karşı olmaktan değil, bir kişiye/gruba taraf veya karşı olmaktan söz etmektir. Dost (taraf) ve düşman (karşı) konumlar ve değerler ancak politikayı anlamamızı sağlayabilir. O kadar ki Schmitt politikayı dost ve düşman kategorilerine eş görmektedir. Politika da dostun düşmana karşı sürekli savaş durumunu ifade etmektedir¹⁹⁸. O halde, politik bağın dinamizması "öteki" kavramıdır. Her topluluk kendi değerlerini ve normlarını belli eden sembolik bir sınırla kendisini öteki topluluklardan ayırmakta; her topluluğun üyesini birbirine son tahlilde bu ayırım bağlamış olmaktadır¹⁹⁹.

2.2.2.2. Toprak Unsuru: Ülke

Devletin ikinci unsuru "ülke (territory, territoire) unsurudur. Bir devletin kurulabilmesi için, insan topluluğundan sonra, ülke gerekmektedir. Millet teşkil eden insan topluluğunun belli bir toprak parçasına hakim olmaksızın devlet kurması mümkün değildir. Keza mevcut olan bir devlet, ülkesini kaybederse, devlet olma vasfını da yitirmektedir. Üzerinde devamlı olarak yaşanabilir ve egemenlik kurulabilir nitelikte olmak şartıyla ülkenin büyüklüğünün/küçüklüğünün hiçbir önemi yoktur. Yeryüzünde ülkesi çok küçük olan devletler de bulunmaktadır²⁰⁰. Ülke, devletin egemenliğine tabi olan ve üzerinde milletin yerleşmiş bulunduğu "üç boyutlu maddi çevredir. Bu boyutlar;

a- Kara sahası,

b- Su sahası,

¹⁹⁷ Erözden, a.g.e., s.115

¹⁹⁸ Schmitt'in bu düşünceleri Nazi Almanya'sı koşullarında ileri sürdüğü düşünülürse, kendisini hangi duyguların yönlendirdiği anlaşılabilir. Nazi Almanya'sında hemen her şey 'tek halk (ırk)' ve 'tek devlet' düşüncesi etrafında 'dost' ve 'düşman' olarak kategorize edilmekteydi. Schmitt bunu formüle etmiştir.

¹⁹⁹ Ali Yaşar Sarıbay & Süleyman Seyfi Ögün, **Politikbilim**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999 s.34-36

²⁰⁰ Günümüzde Vatikan devleti 44 hektarlık (440 dönüm) yüzölçümü ile ülkesi en küçük olan devlettir. Ülkemizde sadece Uludağ Üniversitesi kampüsünün yaklaşık 16000 dönümlük bir arazi üzerine kurulduğu düşünülürse Vatikan'ın ne kadar küçük bir ülkeye sahip olan bir devlet olduğu daha iyi anlaşılabilir.

c- Hava sahasıdır.

Ülkenin temel kısmı olan kara sahası, devletin egemenliği altındaki toprak parçasıdır. Bir devlet muhakkak suretle bir kara sahasına sahip olmak zorundadır. Zira kara sahası olmaksızın deniz veya hava bir devletin ülke unsurunu oluşturamamaktadır. Ülkenin bir diğer unsuru olan ve denize kıyısı olan ülkeler için geçerli olan su sahasıdır. Ülkenin bir diğer unsuru olan hava sahası ise, devletin kara sahası ve su sahası üzerinde kalan tüm hava sahasını kapsamaktadır. Buna “ulusal hava sahası” da denir. Bunun üst sınırı uzayın başladığı çizgidir²⁰¹.

Ulus-devletin kurgulanışında ülke, oldukça değer yüklü bir kavram olan “vatan” la eşanlamlıdır. Burada ifade edilen, vatanın değer yüklü bir kavram haline gelerek bir ölçüde kutsallaştırılmasından ziyade, türdeş bir insan topluluğunu barındıran türdeş bir coğrafi bütün olarak kurgulanması sürecidir. Bu süreç aynı zamanda, ulus-devlet kurgusu içinde yer alan ülke unsurunun, “ulus” kurgusuyla doğrudan doğruya bağlantı kurması anlamına gelmektedir. Ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, sınır kavramının içeriğinde de bir değişiklik meydana gelmiştir. Bu yeni sınır kavrayışı ile birlikte, sınırların çevrelediği toprak parçasının türdeş bir bütün olduğu düşüncesi de yerleşmektedir. Örneğin ülkemizde “Misak-ı Milli” ile ulusal sınırlar olarak kabul edilmiş ve ulusal devletin kuruluşunda ideolojik bir içeriğe büründürülmüştür²⁰².

2.2.2.3. İktidar Unsuru: Egemenlik

İnsan topluluğu ve ülke unsurları tek başlarına devlet oluşturamamaktadırlar. Devletin oluşması için, insan topluluğunun bu ülke üzerinde egemen olması gerekmektedir. Egemenlik kelimesi Latince “en üst iktidar” anlamına gelmektedir. Egemenlik kavramını ilk defa tanımlayan ve sistemleştiren düşünür Jean Bodin, *Les six livres de la Republique* (Devletin altı kitabı)(1576) adlı eserinde, egemenliği, “yurttaşlar ve uyruklar üstündeki en yüksek, mutlak ve en sürekli güç”²⁰³ olarak ifade etmiştir. Egemenlik de “dış egemenlik” ve “iç egemenlik” olmak üzere iki ayrı açıdan ele alınabilir. Dış egemenlik; devletlerin egemen

²⁰¹ Gözler, a.g.e., s.46-48

²⁰² Erözden, a.g.e., s.116,117

²⁰³ 16. Yüzyılın sonuna doğru Bodin’in, sonunda böyle bir tanımlamaya ulaştığı çalışmaya yönelten de, söz konusu dönemde yaşanan mezhep savaşlarının yarattığı yıkım dolayısıyla bir sivil barış arayışıdır. Bodin bunun ancak güçlü bir kral ile elde edilebileceğini ortaya koymuştur. Bodin ve kendisini izleyen Hobbes gibi düşünürlerin de katkısıyla mutlak monarşilerin varlığı zuhur etmeye başlamıştır.

eşitliği ve içişlerine karışmama ilkesini yansıtırken, iç egemenlik devletin kendi ülkesi içinde egemenliği ifade etmektedir²⁰⁴.

Tarihsel süreçteki yeri irdelendiğinde, “en üstün güç” anlamına gelen Latince kökenli “souverainete” kavramının, egemenlik karşılığı olarak 16. Yüzyılda, feodal düzenin çöküşü ve merkezileşmeye doğru gidişle ortaya çıktığı gözlemlenmektedir²⁰⁵.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız formel nitelikler, demokratik bir devlet için zorunlu olmasına karşın yeterli değildir. Formel nitelikler bütün yönetim şekilleri için geçerlidir. Demokratik devletlerin özgürlüğünü yansıtmamaktadır. Demokratik bir devletin varlığından söz edebilmemiz için bazı tamamlayıcı (ikincil) niteliklere de ihtiyaç bulunmaktadır. Bunlar;

- 1-Serbest ve canlı bir sivil toplumun gelişmesi,
- 2-Nispeten otonom bir siyasal toplumun varlığı,
- 3-Vatandaşların özgürlüklerini garanti altına alacak hukuki yapının varlığı,
- 4-Demokratik hükümet tarafından kullanılacak devlet bürokrasisinin varlığı,
- 5-Kurumsallaşmış bir ekonomik toplumun varlığıdır²⁰⁶.

Sonuç olarak “ulus” ve “ulus-devlet” kavramları uzun bir toplumsal devinim sürecinin sonucunda oluşmuş ve günümüzdeki anlamını kazanmışlardır. En nihayetinde ulus ve devlet kavramları, birbirinden ayrı düşünülemez bir biçimde birleşerek bugünkü yönetim formu olan ulus-devleti meydana getirmişlerdir. Antik Yunan kent devletleri olan polislerden ortaçağ feodal yani parçalı egemenlik anlayışına, bu anlayışın yerini tarihsel olaylar dizisi sonucu merkeziyetçi mutlak krallıklara bırakmasına, Westphalia Barışı ve Fransız İhtilali gibi çağ atlatan olayların yaşanmasına giden süreçte şekillenen ve konumunu sağlamlaştıran ulus-devlet kurgusu günümüzde ise küreselleşme ve beraberinde getirdiği etkilerle aşınma ve yıpranma sürecine girmiştir. Bir sonraki bölümde bu yeni süreç ayrıntılarıyla incelenecektir.

²⁰⁴ Gözler, a.g.e., s.48-50

²⁰⁵ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 1997, s.118

²⁰⁶ Hasanoğlu, a.g.e., s. 74,75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN ULUS-DEVLET ÜZERİNE ETKİLERİ

Küreselleşme süreci içinde ulusal devletler açısından çelişkiler, sorunlar büyümekte ve ulusal politikaların uygulanması açısından yetersizlikler ortaya çıkmaktadır. Ancak bu konuda farklı yaklaşımlar söz konusudur.

3.1. KÜRESELLEŞME ULUS-DEVLET İLİŞKİSİNDE OLUMLU VE OLUMSUZ YAKLAŞIMLAR

Küreselleşme ve ulus-devlet ilişkisinde olumlu yaklaşıma göre devletin öneminin kalmadığı, işlevlerini yitirdiği ya da devletlerin yerini alacak yeni aktörlerin ortaya çıktığı gibi bir durum söz konusu değildir. Onlara göre devlet hem içeride otoritenin, egemenlik alanının, meşruiyetin ve düzenin kaynağı, hem de dış ilişkilerde ancak öteki devletlerle eşitlenen bir güç kaynağıdır. Bugün aslında devletin önemi azalmamakta, yalnızca işlevlerinde değişiklik ortaya çıkmaktadır. Örneğin asıl görevleri olan ulusal güvenliğin sağlanması yerine giderek daha çok ekonomik meseleler ve bilişim sorunlarıyla uğraşmaları gerekmektedir. Ayrıca artan uluslararası ilişkiler, ulusal bir devlete ihtiyacı arttırmakta ve dolayısıyla küreselleşmenin hız kazandığı günümüzde etkisi azalmayıp çoğalmaktadır. Kısaca devletler değişen şartlara uyum sağlayarak küresel bir dünyada da merkezi rollerini sürdürecektir en önemli güç ve otorite kaynağı olarak varlıklarını korumaktadırlar²⁰⁷.

Egemen devletler sisteminin artık bir anlam ifade etmediği şeklindeki görüşlerin karşısında teorik düzeyde Hirst ve Thompson da durmaktadır. Onlara göre, küresel ekonomiye yönelik güçlü bir eğilim bulunmamakta ve önemli gelişmiş ülkeler baskın konumlarını sürdürmektedir. Küreselleşme dünya ekonomisinin uluslar arasılaştırmasının yerini almayacaktır. Uluslar arasılaştırılmış ekonomide, ulus-devlet ve ulus-devlet tarafından yaratılan

²⁰⁷ Meryem Koray, “Küreselleşme Süreci ve Ulus-Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları”,

<http://stratejik.yildiz.edu.tr/makale1.htm> , 15.02.2008

ve desteklenen uluslar arası düzen formları ekonomi yönetimini sağlamada önemli role sahiptir. Bu demektir ki, uluslar arasılaşma süreci ulus-devletin önemini artırmaktadır²⁰⁸.

Drucker'e göre ise, ulus-devlet çağımızda toparlanma dönemindedir. Makalesinde iyi işleyen ulus-devletler kategorisinde Türkiye'yi de gösteren Drucker; bu görüşüne bir kanıt olarak da Hindistan'ı göstermiştir. İşgal dönemleri dışında tarihin hiçbir döneminde bir birlik oluşturamayan Hindistan; bugün bir ulus-devlet kimliğiyle güçlü bir birlik oluşturmuştur. Ancak Drucker'e göre ulus-devletin yaşaması küreselleşmeye uyum sağlamasına bağlıdır. Bu demek oluyor ki, ona göre küreselleşme sürecinde ulus-devlet ancak dönüşerek; mali ve para politikalarını, dış ekonomi politikasını vb. küreselleşme dinamikleriyle uyumlu hale getirerek yaşayacaktır²⁰⁹.

Cangızbay ise ulus-devletin varlığının önemini koruduğunu farklı bir perspektifte değerlendirmektedir. Cangızbay yapmış olduğu tahlilde bazı sonuçlara ulaşmıştır. İlk çıkardığı sonuç, globalleşmenin her şeyin pazar içinleşmesi şeklinde gerçekleşmekle birlikte, dinamiğini de yine pazarın içinde bulan bir süreç olmadığıdır. İkinci sonuç ise, pazardaki arz öznesinin birey olduğu yolundaki teorik bireyin de ancak pazar ortamında özne olabileceği yolundaki doktriner iddiaların aksine, pazar-içinleşme küresel bir nitelik kazandığı ölçüde, mübadelenin de, bireyi aşan, yok sayan/eden partnerler arasında gerçekleşebilir hale geleceğidir. Tabii bu durum şöyle de ifade edilebilir: pazar-içinleşmenin gerçekten global bir nitelik kazanabilmesi, gerçek/yaşayan insan bireylerini ancak aşan, yok sayan/eden aktörlerin pazara müdahil olmalarıyla mümkün olmaktadır²¹⁰.

Kısacası, globalleşme, insan canı temelinde mübadelenin olanaksızlığı engelini aşıp insan canını da pazar-içinleştiremediği ölçüde tam olarak gerçekleşmesi olanaksız, işte bu yüzden de insan canını pazara süren güçlerin varlığına muhtaç ve ancak onların desteğiyle varlığını sürdürebilecek/sürdüren bir olgu durumundadır: globalleşen dünyada insan canı da pazar-içinleşmekte, ancak, mübadeleye konu olan meta, doğrudan insan canı veya insanın

²⁰⁸ Paul Q. Hirst&Grahame Thompson, **Globalisation in Question: The International Economy and Possibilities of Governance**, Cambridge, Blackwell, 1996, s.17; 'den aktaran Utku Yapıcı, **Küresel Süreç ve Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004, s.23

²⁰⁹ Peter Drucker, "The Global Economy And The Nation State", **Foreign Affairs**, Cilt:76, Sayı:5-6, 1997, s.159,160; 'dan aktaran Yapıcı, a.g.e., s.23,24

²¹⁰ Kadir Cangızbay, "İnsanın Can Düşmanı Globalleşme", **Küreselleşme Ekseninde Türkiye İçin Stratejik Öngörüler**, Ed: Bilal Karabulut, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003, s.56,57

fiziksel varlığıyla doğrudan ilişkili olduğu ölçüde, değişim değerini tahsil eden, ister istemez, bireyin kendisi değil, onun dışındaki birileri olmaktadır²¹¹.

Küreselleşme çağında, küresel güçlerin ulus-devletlere olan ihtiyaçları hiçbir zaman olmadığı kadar acil ve zorunludur. Şöyle ki, pazarda belki her şey bulunabilir ama can kesinlikle bulunmaz; daha doğrusu hiç kimse canını pazara sürmez; yani mübadele konusu yapmaz/yapamaz. Can üzerinden bir mübadele hiçbir zaman gerçekleşemez; çünkü kişi verdiği canının karşılığında kendisine verilecek olanı hiçbir zaman kendisi tahsil edemeyecektir/kullanamayacaktır; zira, canını verdiği anda, kendisi artık hayatta/bu dünyada bulunuyor olmayacaktır. Bu durumda can yani insan hayatı artık global değildir. İşte, tam da tamına bu noktada devlet, özellikle de –demografik temelini vatandaş/yurttaş statüsü çerçevesinde hukuksal açıdan homojenleşiyor olması bakımından- ulus-devlet, globalizmin ve globalleştirici güçlerin imdadına yetişmektedir: askere alma/ savaşa sokma/ cepheye gönderme ve idam etme, kısacası ‘vatandaş’ının canı üzerinde sınırsız tasarrufta bulunma güç/yetki/tekeli sayesinde, başkalarının verdiği canın karşılığını tahsil edecek, dolayısıyla canın da mübadele konusu dilmesini, dolayısıyla pazar-içinleşip değişim değeri üzerinden global hesap defterine belirli bir nicelik olarak sokulmasını mümkün kılacaktır. Globalleşme, ulus-devletin değil zayıflamasına/ ortadan kalkmasına yol açmak, tam tersine, canına can katacaktır. Zira teker teker insanların canı üzerinden yapılan bu mübadeleyi meşru kılabilmek üzere, milli/ulusal menfaatler/güvelik teması, belki de hiçbir zaman olmadığı kadar öne çıkartılacaktır²¹².

Bu durumda ulus-devlet, globalleşen dünyanın kurbanı değil, tam tersine, en has ajanı olarak iş görmekte, vazgeçilmez aracı/aracısı niteliğini kazanmaktadır. Başka bir ifadeyle, globalleşmenin, ister insan hayatı ve sağlığı, isterse Dünya’nın geleceği söz konusu olsun, değişim değeri taşıyamıyorsa hiçbir şeyi hesaba katmayan/her şeyi ancak taşıdığı değişim değeri kadar hesaba katan dünyasında, ulus-devletler, globalleşmeye rağmen değil, globalleştirmek üzere varlıklarını sürdüreceklerdir. Söz konusu görüşlerini ifade eden Cangızbay, globalleşen bir Dünya’dan veya Dünya’nın globalleşmesinden söz etmenin de aslında dil düzeyinde ortaya çıkan ideolojik bir çarpıtmadan başka bir şey olmadığını ifade etmektedir. Zira globalleşme, mevsimlerin gelip geçmesi türünden herkese eşit mesafedeki nötr bir süreç/akış olmayıp, birilerinin, insanları her şeyi pazar için yapar, her şeyi/şeylerini pazara sürer hale

²¹¹ Cangızbay, a.g.e., s.57

²¹² Cangızbay, a.g.m., s.57,58

gelmeye mecbur etmeleri, insanlara ancak böyle yaparlarsa hayatlarını idame ettirebilecekleri koşulları dayatmaları şeklinde gerçekleşen bir olgudur. Bu ise globalization'ın Türkçe' deki doğru karşılığının küreleşme tabii ki değil ama globalleşme de değil, globalleştirme olması gerektiğinin göstergesidir²¹³.

Ekonomik merkezli bir yaklaşım dışında, 'kültürcü' bir yaklaşım benimsendiğinde küreselleşmenin ulus devleti zayıflatmak yerine güçlendirebileceğini iddia etmek mümkündür. Kültürel yaklaşım ulus devleti temelde kültürel bir topluluk olarak görür ki, bu yaklaşıma göre matbaa ve eğitimin yayılması ile birlikte devletlerin ortak bir dil ve kültür geliştirmeleri mümkün olmaktadır. Buna bağlı olarak benzeşik bir toplumsal yapıyı esas alan ulus devletlerin kurulması ve ulusal bilincin kabile ve alt etnik kimliklerin üzerine çıkması mümkün olmuştur. Ancak bu yapılanma, sürecin tamamlandığı anlamına gelmemektedir. Bu yeni süreçte, demokratikleşmeyle birlikte, kendi varlıklarının farkında olan kültürel (veya etnik) grupların siyasi özerklik taleplerine sıcak bakılması da gündeme gelmektedir. Soğuk Savaş döneminde sosyalist ve liberal blok politika belirleyicileri, müttefiklerini kaybetmek adına, onların etnik yapılarına ilişkin problemleri görmezden gelmişti ve etnik talepleri dondurmıştı. Bu durum ulus devletlerin güçlü kalmasına yaramıştır²¹⁴.

Bir iddiaya göre de küreselleşmeye yapılan aşırı vurgu sebebiyle kişilerin ulusal kimliklerine olan sahiplikleri artmaktadır. İnsanlar 'vatansız' ve 'köksüz' olmayı kabullenememektedir. Dahası, ulus devletler farklılık ve bu farklılıklarından oluşturdukları sentezlerle kendi özgün kültürlerini yaratmakta yetkin olan birimlerdir²¹⁵.

Küreselleşme sürecinin ulus-devlete olan etkisine olumsuz bakarlara göre ise, kimileri, küreselleşmenin ulus-devleti ortadan kaldırmak yerine, daha da güçlendirebileceğini ileri sürebilirler ki, geçmiş dönemlerdeki küreselleşme girişimlerinin parçalanmayı körüklediği gerçeği ve yerkürenin içinde bulunduğu durum düşünüldüğü takdirde, bu görüşün kendi içerisinde çelişkiler barındırmakta olduğu görülebilir. Devletlerin yerini çok uluslu dev şirketlerin şubelerinin alacağı öngörüsü ile çok uluslu şirketlerin ulus devletlerce yapılan

²¹³ Cangızbay, a.g.m., s.58-62

²¹⁴ Recai Coşkun, **Küreselleşme Türkiye Eksenli Analizler**, Beta Yayınları, İstanbul, 2002, s.56

²¹⁵ Recai Coşkun, **Küreselleşme Türkiye Eksenli Analizler**, a.g.e., s.57

ulusal anayasaları büyük bir engel olarak gördüğü gerçeği göz önüne getirildiği takdirde, sürecin ulus-devletlerin aleyhine işlemekte olduğu anlaşılmaktadır²¹⁶.

Sürece olumsuz yaklaşanların görüşleri, devletin dünyanın değişen koşullarına yanıt verme kabiliyetini yitirdiği konusunda odaklaşmaktadır. Bu görüşü benimseyenler, hegamonik yapıyı sorgulayarak, bireyin ve toplumsal grupların önemli bir bölümünün devlete olan bağlılığının ve devletten beklentilerinin azaldığına dikkat çekerek daha geniş bir devlet tartışması yapmaktadırlar. Sonuç olarak devletin bugün ortaya çıkan birçok önemli işlevi yerine getiremediği veya denetleyemediği üzerinde durmaktadırlar. Bu görüş açısından devletin bugün küreselleşen ve farklılaşan dünyada gelişen ve büyüyen duyarlılıklara yanıt verme kabiliyetinden söz etmek zordur²¹⁷.

Hem modernleşme kuramcıları hem de neo-Marksistler devletin varlık sebebini, birincil olarak onun ticaret ve sanayileşmenin gerçekleşmesinde üstleneceği rolle özdeşleştirmektedirler. Elbette bunun dışında da devletin fonksiyonlarına dair bir dizi iddia bulunmaktadır. Ancak bu noktada temel iddia, 17. yüzyılın başından bu yana sanayileşme sürecinin talep ettiği ve kırsal kesimde bulunan temel üretim girdilerinin (emeğin ve doğal kaynakların) şehirlerde yeniden yatırıma dönüştürülmesi ve artık değer yaratacak faaliyetlerde kullanılabilmesi için ulus devletin bir ‘araç’ olarak tasarımı olduğu şeklindedir. Bu bakımdan ulus devlet hem kapitalizmin ön şartı, hem de onunla birlikte büyüyen bir olgu olarak değerlendirilebilmektedir²¹⁸.

Küreselleşme taraftarlarının iddialarına göre, ticaretin ve finansmanın küreselleşmesiyle birlikte ekonomik faaliyet ve kaynakların devletin denetiminden uzaklaşması söz konusu olacaktır. Bu tespite bağlı olarak, kapitalizmin ilk aşamasında gerekli görülen ulus devletin, kapitalizmin en son aşaması olan küreselleşme ile birlikte işlevlerinin ortadan kalktığı (kalkacağı) ve böylece gereksiz bir aygıtla dönüştüğü (dönüşeceği) ifade edilmektedir. Ulus devletlerin bölgesel ve küresel ekonomik ağlar içerisinde birbirlerine eklenmelerini ulusal farklılıklara dayalı kimliklerinden ulus üstü kimliklere bürünmeye

²¹⁶ Mehmet Aça, “ Küreselleşmecilerin “Ulus-Devlet”lere Son Verme ve Ulusal Kimlikleri Yok Etme Girişimleri: Türkiye Örneği”, **Küreselleşen Dünya ve Türk Kimliği**, Der: Mehmet Aça, Hüseyin Durgut, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004, s.64

²¹⁷ Koray, a.g.m., <http://stratejik.yildiz.edu.tr/makale1.htm> , 15.02.2008

²¹⁸ Recai Coşkun, **Küreselleşme Türkiye Eksenli Analizler**, a.g.e., s.51

başlamaları, ulus devletin gücünün zayıfladığına dair imaları içinde barındıran bir saptamadır. Zira, bu düşünceye göre milli ekonomi kavramı giderek önemini yitirmektedir²¹⁹.

Ülman'a göre, küreselleşmenin birbirinden bağımsız olarak ele alınamayacak sekiz farklı boyutu bulunmaktadır. Bunlar²²⁰;

- 1- Ekonomik küreselleşme: Çok uluslu firmaların dünyanın her yerinden sermaye ve emek kullanan yeni küresel üretim sistemlerine geçmesi.
- 2- Sosyal küreselleşme: Dünya toplumu fikirlerinin yaygınlaşması, ulus aşırı sivil toplum hareketlerinin yaygınlaştığının düşünülmesi.
- 3- Siyasal küreselleşme: Serbest pazar ekonomisi, kamu harcamalarının kısılması, özelleştirmeyi öngören neo-liberal politikaların tüm dünyaya yayılması.
- 4- Teknolojik küreselleşme: Başta internet olmak üzere bilişim teknolojilerinin yaygınlaşması.
- 5- Finansal küreselleşme: Dünya sermaye piyasalarının artan karşılıklı bağımlılıkları ve ortaklıklar kurmaları.
- 6- Coğrafi küreselleşme: Artan iletişim ve ulaşım imkânlarıyla oluşan sınırsız dünya fikri.
- 7- Kültürel küreselleşme: Başta Amerikan olmak üzere Batılı kültürel değerlerin egemenliğinde tek boyutlu bir dünya kültürünün oluşması ve küresel ürünlerin tüketilmesi.
- 8- Ekolojik küreselleşme: Sınır tanımayan küresel ekolojik sorunların ortaya çıkışı ve ortak eylem planı gerektirmeleridir.

Küreselleşmeye ait söz konusu boyutların ortaya koyduğu üzere, küreselleşmecilerin en büyük hedefi “ulus devlet”tir. Başını küresel sermaye finans sisteminin çektiği 21. yüzyıl küreselleşmesinin ulusal kimlikleri ve buna bağlı olarak ulus-devletleri ortadan kaldırmak istemesi söz konusudur. Fakat bunu çeşitli kademelerden oluşan bir süreç olarak algılandığı ifade edilebilir. Ulus-devletten IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü'nün kontrolündeki bir şirketleşmeye geçiş, elbette, birdenbire olmayacaktır. Ayrıca, bölgesel

²¹⁹ Recai Coşkun, **Küreselleşme Türkiye Eksenli Analizler**, a.g.e., s.52

²²⁰ Burak Ülman, “Uzun Süreçte Küreselleşme: Bir Sihirli Kavramı Tarihteki Yerine Koyma Meselesi”, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale4.htm>, 15.02.2008

yapılanmalarda “üs” olarak kullanılması planlanan ulus-devletlerin yumuşak bir geçiş süreci yaşamaları gerçeği de hiçbir zaman unutulmamalıdır²²¹.

3.2.ULUS-DEVLET KURGUSUNUN AŞINMASINA YOL AÇAN KÜRESEL ETMENLER VE YARATTIĞI EŞİTSİZLİKLER

Ulus devletleri bağımsız kalkınma politikaları izlemekten alıkoyan nedenlerden biri, uluslar arası finansal piyasalarda yaşanan gelişmelerdir. Küreselleşme dalgasının en önemli özelliği, teknolojik gelişmelerin büyük etkisiyle mali sermayenin uluslararası ekonomide belirleyici konuma gelmesidir. Günümüzde finansal hareketliliğin dünyadaki reel mal ticaretini finanse etmekten çok; küresel rantiyerlerin refahını artırdığı bir gerçektir²²².

Teknolojideki gelişmeler globalleşme sürecinde çok önemli bir araçtır. Nedeni sermaye birikim mantığına hizmet etmesidir. Büyük sermayenin kârının maksimizasyonunda önemli işlevler üstlenirler ve bu doğrultuda teknoloji sermayenin dünya ölçeğinde genişlemesinde bir araç halini almaktadır. Teknoloji sermaye birikim mantığı doğrultusunda global ölçekte sermayenin serbest dolaşımı için gerekli zemini hazırlar. Amacı da sermayenin gelişmesine önemli bir engel görülen ulus-devletlerin egemenlik alanını hem ulusal hem de uluslararası ölçüde daraltmaktır²²³.

Kısa vadeli sermaye hareketleri çevre ülkelerde mali ve onu izleyen reel kesim krizlerine yol açmaktadır. Peki buna rağmen hükümetler bunu önlemek amacıyla politikaları niçin devreye sokmamaktadır? Bunun bir nedeni, Çevre ülkelerin artık resmi dış yardımlardan, uluslar arası banka kredilerinden eskiden olduğu gibi yararlanamaması; bu nedenle uluslararası fonları çekerek bol dış kaynağa ulaşmak olanağı bulmaya çalışmasıdır. Bir diğer nedeni de, ülkeye bol dış kaynak girişi sürerken ekonominin rahatlamasıdır²²⁴.

²²¹ Aça, a.g.e., s.65-69

²²² Kerem Gökten, “Küreselleşme, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye Üzerine Etkileri”, T.C. Gazi üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, s.103

²²³ Şen, a.g.e., s.138

²²⁴ Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, s.189,190

Hızlı küreselleşme süreci içinde, ulusal bağlılığını yitirmeye başlayan sermaye, ekonomik avantajlar nerede bulunuyorsa oraya yerleşir duruma gelmiştir. Uluslararası şirketler, giderek belirli bir devlete yerleşik çok uluslu şirketlerden, hiçbir devlete bağlılık duymayan ulus ötesi şirketlere dönüşmektedir. Bir süreden beri, uluslararası sermayenin çıkarları ile ulus devletlerin politikaları çatışmaya başlamıştır. Bu çatışmanın yanı sıra, ulus devletler, kendi ülkelerinde yerleşik uluslararası ekonomik güçlerin çıkarlarını savunma olanakları bakımından her geçen gün dezavantajlı konuma gelmektedirler. Günümüzde sömürgecilik, emperyalizm, askeri işgal geçerli yöntemler olmaktan çıktığından, uluslararası şirketler, çıkarlarını uluslararası hukuk aracılığıyla korumaya çalışmaktadırlar²²⁵.

Uluslararası hukukun ulus-devletlerin yanında bireyleri ve devlet dışı örgütleri (Non Governmental Organizations-NGO) özne olarak kabul etmesi, devlet egemenliğini sınırlamakta olan bir başka etkidir. Bunun en tipik örneği ise daha önce üzerinde durulan MAI (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması)'dır. Öyle ki MAI'ye "küresel sermayenin anayasası" denmektedir. Bu bağlamda küreselleşme, ulus devleti tanımlayan temel unsurlardan birisi olan klasik egemenlik anlayışını sarsmaktadır. Artık hemen hemen bütün devletler kurallarını kendileri koymadıkları uluslararası hukuka göre taahhütler üstlenmek zorunda kalmaktadırlar.

"Dünya toplumu" kavramı içerisinde düşünülen ve ortak dil, tarih, din, ülkü, vatan gibi kavramlar üzerine oturtulan ulus bilincinin yerine geçirilmek istenen sermaye tabanlı "sivil toplum örgütleri"nin çoğunun ABD ve AB ülkeleri tarafından çeşitli alanlarda desteklendiği, adı geçen örgütlenmelerin ekseriyetle ulus-devlet kavramını aşındıracak etkinlikler içerisinde buldukları da bir gerçektir²²⁶.

Küreselleşme süreci ile at başı giden ekonomik bütünleşme politikalarının gelişmiş ya da gelişmemiş olsun tüm devletleri belirli düzenlemeler yapmaya ve ödünler vermeye zorlamaktadır. Birçok hükümet artık eskisi gibi geniş hareket alanına sahip değildir. Bu durum özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke hükümetleri için geçerlidir. Küreselleşmenin sanıldığı kadar kesintisiz ve insanlığın genel yararına dönük bir süreç olmadığı somut biçimiyle ortaya çıktığı nokta burasıdır²²⁷.

²²⁵Oktay Uygun, "Ulusüstü Siyasal Birlikler ve Küreselleşme", <http://www.yildiz.edu.tr/makale7.htm#ftnref2>, 10.12.2007

²²⁶ Aça, a.g.e., s.68

²²⁷ Alparslan Işık, **Küresel Saldırı, Ulusal Devlet ve Sendikalar**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001,s.17

Ulusal devlet kategorisinin sona ermekte olduğuna dair tezler, ağırlıklı olarak gelişmekte olan ve aynı zamanda dünya kapitalizmi açısından yaşamsal önemdeki pazarlara sahip ülkeleri zor durumda bırakır tarzda kullanılmaktadır. Bir diğer ifade ile merkez ülkeler kendi ulusal devlet yapılarına kıskançlıkla sahip çıkmakta ancak çevre ülkelere bunun tersini empoze etmektedirler. Bu çifte standart, küreselci siyasetlerin eleştirilmesine neden olmakta ve gelişmekte olan ülkelerdeki ulusal devlet yanlılarının direncine neden olmaktadır. Ulusal devletin ortadan kaldırılmasının, uluslararası düzeyde işleyen demokrasiye değil, uluslararası totalitarizme, diğer ifadeyle yenedünya imparatorluğuna yol açacağı görüşleri gelişmiş ülke iktisatçıları tarafından bile ifade edilmeye başlamıştır²²⁸.

Küreselleşme elbette tarafsız bir şekilde gelişmemektedir ve sonuçları bakımından tamamen olumlu bir olay değildir. Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın dışında yaşayan birçok insanın gözünde, rahatsız edici derecede Batılılaştırma (belki şimdi tek süper güç, küresel düzende ekonomik, kültürel ve askeri konumuyla sağladığı hâkimiyetten dolayı ABD olduğu için, Amerikalılaştırma da diyebiliriz) damgasını taşımaktadır. Küreselleşmenin en göze çarpan kültürel ifadelerinden bazıları (Coca-cola, Mc Donald's, CNN) tamamen Amerikandır. Dev çok uluslu şirketlerin çoğunun merkezi ABD'dedir. Merkezi ABD olmayanlar da dünyanın yoksul bölgelerinin değil, zengin ülkelerinin şirketleridir. Küreselleşmeye kötümse bir bakış, bu olguyu büyük ölçüde, Güney'in gelişmekte olan toplumlarının ya çok az rol oynadığı ya da hiç oynamadığı sanayi Kuzey'in bir meselesi gibi değerlendirecek; yerel kültürlerin yok edilmesi, dünyadaki eşitsizliklerin yayılması ve yoksulların durumunun daha da kötüleşmesinden başka bir sonuç vermediğini düşünecektir. Bazılarına göre, küreselleşme, bir avuç kişinin refah yolunda hızla ilerlediği, çoğunluğunun ise sefalet ve umutsuzluk içinde yaşamaya mahkûm olduğu bir kazananlar ve kaybedenler dünyası yaratmıştır²²⁹.

Dündar da bu hegamonik yapının varlığına işaret etmektedir; Gana'nın sömürgecilikten kurtulmasında büyük pay sahibi olan eski devlet başkanı Kwame Nkrumah'ın (1909–1972) 35 yıl önce “teorik olarak bağımsız ve egemenlik öğelerinin tümüne sahip bir devletin, aslında dışarıdan yönlendirilmesi” şeklinde tanımladığı yeni sömürgecilikte ona göre; küresel güçler “*dış yardım*” gibi araçlar kullanarak daha önceleri askeri-siyasi

²²⁸ Işıklı, a.g.e., s.17

²²⁹ Anthony Giddens, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya, Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Şekillendiriyor?**, Çev: Osman Akınhay, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.26,27

varlıklarıyla elde ettikleri ayrıcalıkları artık Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kuruluşların görünmeyen yönetimleri sayesinde ele geçirmektedirler²³⁰.

Elbette Batılı ülkeler ve daha genelde sanayi ülkeleri, yoksul ülkelere kıyasla dünyadaki gelişmeleri hala çok daha fazla etkileyebilecek güce sahip bulunmaktadırlar. Ama küreselleşmenin başka bir boyutu, beraberinde giderek merkezileşmeyi; belli bir ülkeler grubunun denetiminin ortadan kalkmasını, büyük kuruluşların denetim gücünün iyice azalmasını da getirmesidir²³¹.

Ulus devleti etkileyen diğer bir olguda insanların zaman ve mekan algılayışının değişmiş olmasıdır. “Zaman ve mekânın sıkışması” bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişimin de etkisiyle insanları, ulusun sınırlarıyla kayıtlı olarak düşünmemeye ve davranmamaya yönlendirmiştir. İnsanlar artık yerlerinden kıpırdamadan dünyanın diğer bir köşesinden mal sipariş edebilmekte, üniversite kütüphanelerinden araştırma yapabilmektedir. İnsanlarla ilişki kurmak için mahalle, köy veya şehir gibi bir mekâna ait olmak gerekmemektedir. Bu da mekâna aidiyet duygusunu ortadan kaldırmaktadır²³².

Yeni küresel elektronik ekonomide, fon yöneticileri, bankalar, büyük şirketler ve onların yanı sıra milyonlarca bireysel yatırımcı, büyük miktarlarda sermayeyi tek tuşu tıklayarak dünyanın bir ucundan öbür ucuna aktarabilmektedirler. Ve bu hareketleriyle, Asya’daki olaylarda seyrettiğimiz gibi, kaya gibi sağlam görünen ekonomilerin tüm istikrarını bozmaktadırlar²³³.

Giddens, Bilgi İletişim Teknolojileri ile meydana gelen değişim ve dönüşümü şu şekilde ifade etmektedir; “Dünya çapındaki finansal işlemlerin hacmi genellikle ABD dolarıyla hesaplanıyor. Bir milyon dolar çoğu insanı gözünde büyük para. Yüz dolarlık banknotları üst üste koyarak baktığımızda, bir milyon doların yüksekliği iki metreyi bulur. Bir milyar dolar, yani bin tane milyon dolar St. Paul katedralini bile geçer. Bir trilyon doların (milyon adet milyon dolar) yüksekliği ise iki yüz kilometreye yaklaşır, yani Everest Tepesi’nden yirmi kat daha yüksek olur. Oysa şimdilerde, küresel döviz pazarlarında her gün bir trilyon dolardan çok daha fazlası alınıp satılıyor ve el değiştiriyor. Bırakın daha uzak

²³⁰ Can Dündar, “Kaça Gireriz Savaşa?”, **Milliyet Gazetesi**, 4 Ocak 2003, s.11

²³¹ Giddens (2000), a.g.e., s.28

²³² Baykal, a.g.e., s. 97

²³³ Giddens (2000), a.g.e., s.22

geçmiş, 1980'lerin sonlarıyla kıyaslandığında bile muazzam bir artış var ortada. Ceplerimizde ya da banka hesaplarımızda sahip olduğumuz paranın değeri, bu pazarlardaki dalgalanmalara göre anında değişebiliyor”²³⁴.

Küreselleşme, devlet egemenliğinin artık bölünmez olmadığını ve uluslar arası organlarla paylaşılabilceğini savunmaktadır. Egemenlik kavramı yeniden yapılandırılırken, egemenliğin yalnız bağımsız bir devletteki merkezi otoriteye ait olduğu yaklaşımı terk ediliyor ve monolitik egemenlik kavramının altı oyulmaktadır²³⁵. Aslında bu süreç iki yönlü bir şekilde işlemektedir. Bir yandan küresel düzeyde siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda bir üst yapı tarafından, diğer yandan da yerel düzeyde, mikro milliyetçilikler bağlamında parçalanma ve ayrışma yoluyla aşağıdan aşındırılmaktadır.

3.3.ULUS ÜSTÜCÜLÜK VE ULUS ALTICILIK HAREKETLERİ

Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren bir yoğunluğa erişen ve iki farklı yöne meyleden politik eğilimler hakkında yapılacak dikkatli bir analiz, bir ölçüde spekülative nitelikte olan “ulus-devletin geleceği ne olabilir?” sorusuna ihtiyari bir yanıt verilmesini kolaylaştıracaktır. Söz konusu iki güncel politik eğilim, ulus-üstücülük (supra-nationalism) ve ulus-altıcılık (infra-nationalism) hareketleridir²³⁶.

3.3.1. Ulus Üstücülük

Ulus üstücülük yorumlarında ulus-devlet tamamen çağdışı kalmış, işlevini tamamlamış bir olgu olarak görülmekte ve gelecekte ulus-üstü yapılanmaların söz sahibi olacağı ileri sürülmektedir. Bu durumu, toplumsal ve ekonomik gelişmenin zorunlu bir sonucu olarak görme eğilimi söz konusudur. Yakın gelecekte uluslar arası ilişkilere egemen olacağı düşünülen ulus üstü siyasal birlikler federal, konfederal ya da üniter siyasal yapılar olarak örgütlenebilir. Bu bağlamda konfederasyon en kolay ve hızlı, üniter yapı ise nispeten daha zor ve yavaş gerçekleşebilecektir.

²³⁴ Giddens (2000), a.g.e., s.22

²³⁵ Yasemin Özdek, “Globalizmin İdeolojik Hegemonyası : Yanılsamalar”, **Amme İdaresi Dergisi**,32(3), 1999, s.37

²³⁶ Erözden, a.g.e., s.126

Ulus-devlet nasıl geçmişteki bazı ekonomik ve sosyal şartların sonucu olarak ortaya çıkmışsa, günümüzdeki teknolojik gelişmelerin tahrik ettiği evrenselleşme süreci karşısında yetersiz kalan bu yapı yerini, daha evrensel ölçekli olan bir başkasına bırakacaktır²³⁷.

Dünya sistemini oluşturan ulus-devletlerin egemenlik haklarının sınırlanması, aslında bu devletlerin üstünde yeni bir egemenlik düzeyinin varlığı ile mümkün olmaktadır. Nitekim küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin bazı temel alanlarda siyasa belirleme kapasitelerinin zayıflaması, devlet üstü organizasyonların iktidarının güçlenmesine paralel olarak gelişmektedir²³⁸. Adı geçen siyasi yapılanmaların en somut örneği Avrupa Birliği'dir. Avrupa Birliği bugünkü yapısıyla, federalleşme süreci içinde olan bir konfederasyon konumundadır. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı sonrası geliştirilen Dünya Bankası, IMF, OECD ve GATT gibi örgütler, burada başat rolü oynamaya başladılar: bu sonuncusu Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) dönüşerek (1994) denetim ve yargılama erkine de kavuşmuştur²³⁹.

Gerçekten de, özellikle 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması'yla siyasi bütünleşme hedefini oldukça belirginleştiren Avrupa Birliği, konumunu doğrudan ilgilendiren ulusal egemenlik ilkesini ortadan kaldıracak ve yerine ulusal-üstü ölçekte yeni bir meşruiyet ilkesi getirebilecek nitelikte bir yapılanma olarak görülebilir. Ancak Avrupa Birliği'nin, mutlak anlamda ulusal-üstü yeni bir yapılanma yaratacağını savunanlar yanında, bu görüşe karşı duranlar da olmaktadır. Avrupa Birliği bünyesinde gerçekleştirilecek olası bir siyasi bütünleşme sonucunda, "ulus" kavramının yerine geçecek başka bir meşruiyet kaynağının ortaya çıkması mümkün müdür? Bu soruyu olumlu bir biçimde yanıtlama olanağı bulunuyorsa, Avrupa Birliği yapılanması, ulus-devletler için çanların çalmaya başladığını gösteren bir dönüşüm olarak kabul edilecektir. Aksi olasılıkta ise, Avrupa Birliği'nin bir siyasi bütünleşme ile sonuçlanıp sonuçlanmayacağını herhangi bir önemi kalmayacaktır. Çünkü bu olasılıkta, Avrupa Birliği bir siyasi bütünleşmeye ulaşsa bile, ortaya çıkacak olan, bünyesine aldığı ulus devletlerin toplamı kadar bir büyüklüğe ulaşan yeni bir ulus-devletten başka bir şey olmayacaktır²⁴⁰.

Avrupa Birliği bünyesindeki bir siyasi bütünleşmenin, ulusal-üstü düzeyde yeni bir meşruiyet odağı yaratma potansiyeli pek bulunmamaktadır. Buna yönelik çabalardaki tüm

²³⁷ Erözden, a.g.e., s.127

²³⁸ Ali Farazmand, "**Küreselleşme ve Kamu Yönetimi**", Çev: Sevilay Kaygalak, Mülkiye, Cilt.25, Sayı.229, 2001, s.258

²³⁹ Kazgan (2000), a.g.e., s. 34

²⁴⁰ Erözden, a.g.e., s.126-128

artışa rağmen, Topluluğu oluşturan ulus-devletlerin bu bütünleşmenin gerçekleşmesine yönelik dirençleri de kolay kolay kırılmamaktadır. Üstelik bu ulus-devletler halen, başta eğitim tekeli olmak üzere, tüm uluslaştırma araçlarını ellerinde tutmakta olup bunları etkin bir şekilde çalıştırmaktadırlar. Sonuçta Avrupa Birliği bu yapılanmanın hedeflemekte olduğu siyasi bütünlüğe erişmekten henüz uzaktadır. Üstelik Avrupa'nın siyasi bütünlüğü gerçekleştirilebilse bile, evrensel ölçekli bir siyasi bütünleşme süreci içinde bulunmayan böylesi bir birliğin, yeni bir “süper” ulus-devlet yaratmak ve bir “Avrupa ulusçuluğu” doğurmak dışında bir sonucu olmayacaktır. Dolayısıyla, Avrupa Birliği yapılanmasıyla, ulus-devlet kurgusunun aşılabileceğini düşünmek yerinde değildir²⁴¹.

İnsanlığın etkinliği mekânı aşır, insanların ve ekonominin hareketliliği coğrafi bölünmeyi geçersiz kılınca, mekân bir yönetim ölçeği olma özelliğini yitirmektedir. Ulus-devlet ölçeği de, mekânın bu aşınmasından pay almaktadır. “Ülke topraklarına dayanan zorunluluk” ortadan kalkmaktadır²⁴². Kongar’a göre de küreselleşme, yukarıdan egemenlik haklarının uluslara arası kuruluşlara, örneğin Avrupa Birliği’ne devrederek, aşağıdan ise mikro milliyetçilik ve mikro dincilik aracılığıyla, yerel farklı kültürlerin bağımsızlaşması ve özerkleşmesi aracılığıyla ulus-devlet modelini erozyona uğratmaktadır. Küreselleşmenin bu eğilimi evrensel ve sürekli olarak bu çizgide giderse gerçekten laik, demokratik, sosyal hukuk devletine dayalı ulus devlet-modellerini zayıflatacak ve tabi ortadan kaldıracak gibi görünmektedir²⁴³.

Küreselleşmenin mevcut ulus-devlet yapıları üzerinde bir baskı oluşturduğu çoğu akademisyen tarafından kabul edilmektedir. Ancak bu gidişatın ulus-devletin uluslar arası bir devlette yenilenmesi mi yoksa ulus-devlete olan ihtiyacı pekiştiren bir türde mi olduğu tartışma konusudur. Global sermayenin giderek artan egemenliği sonucu ulus-üstü bir devletin ortaya çıkması uzak bir ihtimal olarak görünmektedir. Fakat içinde ulus-devletin egemenliklerini devam ettirdiği bir uluslar arası devletin ortaya çıkması mümkündür. Bu anlamda, uluslar arasılaşma; devletler sisteminin yeniden örgütlenme süreci olarak kabul edilebilmektedir²⁴⁴.

²⁴¹ Erözden, a.g.e., s.127-129

²⁴² Jean-Marie Guehenno, **Demokrasinin Sonu**, Çev: M. Emin Özcan, Dost Kitabevi, Ankara, 1998, s.29

²⁴³ Emre Kongar, **Küresel Terör ve Türkiye- Küreselleşme, Huntington, 11 Eylül**, Remzi Kitabevi, 3. baskı, 2002, s.147

²⁴⁴ Menderes Çınar, “Küresel Sermaye ve Ulus-Devlet Üzerine Etkileri”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı.56, 1993, s.86,87

3.3.2. Ulus Altıcılık

Ulus-devlet kurgusunu aşındırma ve tasfiye etme potansiyelini barındıran bir diğer hareket de ulus-altıcılık hareketidir. Ulus-altıcılık hareketi bölgeselcilik ve mikro-ulusçuluk olmak üzere kendi içinde ayrılmaktadır. Dünya ölçeğinde yaşanan bir değişim olgusu olan küreselleşmenin ulus-devlet yapısı üzerindeki etkisi görüldüğü gibi iki yönlüdür. Buna göre dünyanın geleceği, devletler üstü kuruluşlar ve devletler altı kuruluşlar tarafından belirlenecektir. Bu bağlamda küreselleşme, ulus-devleti hem yukarıdan hem aşağıdan aşındıran sonuçlar yaratmaktadır. Yerelleşme ve bunu bir boyutu olan bölgeselleşme olgusu, bu etkilerin bir bölümünü göstermektedir.

3.3.2.1. Bölgeselleşme

Bölgeselleşmenin bağlamını bölgesel anlaşmalarla kurulan, eski imparatorluklara alan genişliği ve nüfus büyüklüğü itibariyle benzese de, yapısı farklı olan bölgesel işbirliği anlaşmaları oluşturmaktadır. Ulus devletin karar alma, uygulama ve denetleme gücünü aşındıran iki boyutlu ulus-üstü (küresel örgütler ve bölgesel anlaşmalar) oluşum ortaya çıkmıştır.²⁴⁵ Küresel rekabetinde körüklediği bölgeselleşme eğilimlerine Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) gibi oluşumlar örnek olarak verilebilir.

Bölgecilik; Ortak etnik, kültürel ve tarihsel özelliklere sahip bir bölge ve bölgede yaşayan nüfusun, merkezi yönetimin egemenliğine karşı bağımsızlık çabaları şeklinde tanımlanabilir²⁴⁶. Uluslar arası hukuk açısından bölgesel örgütlenmeler devletlerarası bir araya gelişleri ifade etmektedir. Bölgecilik bir devletin sınırları dâhilinde, bazı siyasal haklara sahip olmak isteyen toplulukların çabalarını ifade ettiği gibi, uluslar arası arenada kimi devletlerin ekonomik ya da askeri açıdan işbirliği amacıyla bir araya gelmelerini de ifade etmektedir.

²⁴⁵ Kazgan (2000), a.g.e., s. 34

²⁴⁶ Ayşegül Mengi, **Avrupa Birliği'nde Bölgeler Karşısında Yerel Yönetimler**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1998, s.44

Söz konusu olgu küreselleşmenin etkileri ile geliştiği gibi, yerel ögelerden gelen hareketlerle de beslenmektedir. Bu çerçevede, bölgecilik hareketlerini üç kümede değerlendirmek mümkündür. Bunlar²⁴⁷:

1- Bölgeciliğin ilk şekli, uygarlık süreci içerisinde modern toplumun ihtiyaçları ve getirdikleri sonucunda oluşan yabancılaşmaya karşı kültürel ve siyasal kimliği koruma ve geliştirme çabalarıdır. Aynı dili ve kültürü paylaşan topluluklar, etnik gruplar ve halklar kimlikleri üzerinde bir tehlikenin varlığı gerekçesiyle merkezi yönetimden kimi düzenlemeler yapılmasını istemektedir.

2- İkinci tür bölgecilikte, sözü edilen grupların isteklerinin anayasal düzlemlere dönüştürme çabaları söz konusudur.

3- Sonucunda ise yerel ve bölgesel birimlerin sınır ötesi işbirliği çerçevesinde oluşturdukları birlikler söz konusudur.

Bu bağlamda bölgeselleşme; adem-i merkezileşme yönünde, merkezi yönetim karşısında yerel ve bölgesel birimlerin idari açıdan güçlendirilmesini anlatan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülke içinde bölgeler arası ekonomik büyümenin orantısızlığı, bölgeselleşmenin en önemli gerekçesi durumundadır. Bu açıdan temel sorun, ekonomik büyüme nosyonunun getirilerini ülke düzeyinde en uygun bir biçimde dağıtmaktır. Bölgeselleşme, temel olarak ekonomik olarak geri kalmış bölgelerin ihtiyacı olan gelişmeyi ve ilerlemeyi sağlamak güdüsü ile zuhur etmektedir²⁴⁸.

Merkezi devlet yapısının, siyasal bir yetersizlik durumu ile karşı karşıya kalması ise siyasal açıdan bölgeselleşmenin temel nedenini oluşturmaktadır. Merkezi devlette görülen tıkanma ve etkinsizleşme olgusu, siyasal iktidarın kullanımına daha geniş bir katılımı gerektiren özerklik prensibini doğurmaktadır. Bu husus yerel erklerin ulusal planlamaya daha etkin müdahalelerini mümkün kılmaktadır²⁴⁹. Bu durumun ulus-devlet anlayışını ne denli zayıflattığı ortadadır.

²⁴⁷ Mengi, a.g.e., s.44,45

²⁴⁸ Atilla Nalbant, “Bölgesel Devlet: Yeni Bir Devlet Biçimi mi? (I) Kuramsal Temeller”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt.29, 1996, s.227

²⁴⁹ Nalbant, a.g.e., s.228

Bölgeselleşme olgusu, halk egemenliğini daha anlamlı kılacağı, yerel halkın ve azınlıkların kendilerini ifade etme konusunda daha işlevsel bir platform olduğu gerekçeleriyle olumlu karşılanabilmektedir. Ayrıca, yerel idarelerin yetersiz kaldığı mevzularda bölgesel örgütlenmelerin daha etkin olacağı görüşü de bu tarz yapılanmalara olumlu bakış açısını doğurmaktadır. Diğer yandan, yerel idareler yanında bir de bölgesel yapılanmanın varlığının masrafların artmasına yol açacağı ve bazı bürokratik sorunları artıtacağı düşüncesi dolayısıyla tepki ile karşılanmaktadır. Ancak asıl olarak bu tip örgütlenmelerin eleştirilmesinde odak noktayı, ulusal bütünlüğü tehlikeye düşürme potansiyellerinin yüksek oluşu oluşturmaktadır.

Bölgeselleşme diğer bir ifadeyle “kutuplaşma”, “bloklaşma”, ya da “bölgesel birleşme (entegrasyon)”, yukarıda da değindiğimiz gibi ekonomik, politik, askeri ve sosyal nitelik taşıyabilmektedir. Bölgesel entegrasyon, genel olarak büyüme, ekonomik etkinlik, yatırım ve ticaretin zenginleştirilmesinde temel potansiyel bir kaynaktır. Diğer yandan artan küresel rekabet bölgeselleşmeye katkı yapmaktadır. Böylece NAFTA, AB, ASEAN gibi pek çok bölgesel birlikler ortaya çıkmaktadır²⁵⁰.

Dünya ticaretinin küresel bir biçim alması için geliştirilen mekanizmaların etkin sonuçlar üretememesi bölgesel olarak kutuplaşmaları daha kolay, cazip hale getirmiştir. Buna karşılık dünya ticaretinin bölgesel boyuta odaklanması, gerek üretim sürecinin etkinliği gerekse toplum refahı açısından kısıtlayıcı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. İktisadi entegrasyon süreci içerisinde gümrüklerin tüm ülkelere karşı aynı oranda uygulanmaması, gümrüklerin kısmi uygulanmasından daha iyi sonuçlar doğuracağı düşüncesi, ABD’yi bile GATT sürecinden NAFTA’ yı oluşturma sürecine götürmüştür. Bu gibi uluslar arası kuruluşlar, küreselleşmenin yeni aktörü konumuna gelmişlerdir²⁵¹.

ABD ile Kanada arasında başlayan Serbest Ticaret Anlaşmasının Meksika’yı da içerecek uygulamaya geçmesi ile birlikte oluşturulan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) ile Japonya ve çevresindeki Güneydoğu Asya ülkelerinin oluşturdukları ekonomik entegrasyon hareketi olan Güneydoğu Asya Uluslar Birliği gibi güç merkezleri dünyadaki bölgeselleşme eğiliminin odağı olmuşlardır²⁵².

²⁵⁰ İsmail Cem, Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Eğilimlerin Dinamikleri”, **Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyo Politik Karşıtlıklar**, Der: Alkan Soyak, Om Yayınevi, İstanbul, 2002, s.55

²⁵¹ Bozkurt, a.g.e., s.29

²⁵² Cem, a.g.m., s.56

3.3.2.2.Yerellik

Klasik anlamda yerelleşme (desantralizasyon), ulus devlet bütünü içinde merkezi yönetimden yerel yönetimlere doğru yetki, görev ve kaynak aktarımını ifade etmektedir; bu anlamda yerelleştirme, yerel yönetimlerin ulus devlet bütünü içinde merkezi yönetime oranla güçlendirilmesidir. Günümüzde ise yerelleştirme, merkezi yönetin elindeki planlama, karar verme, kaynak oluşturma ve bunları yürütme gibi idari yetkilerin taşra kuruluşlarına, yerel yönetimlere, yarı özerk kurumlara, meslek kuruluşlarına, gönüllü örgütlere ve şirketlere aktarılması olarak kabul edilmektedir. Yetki genişliği, özelleştirme ve sivilleşme kavramları, modern anlamdaki yerelleştirme teriminin çeşitli uygulamalarıdır²⁵³. Ulus-devlet erkinin aşılmasında yerel yönetimlerin giderek güçlendirilmesi, merkezi devletin olanaklarının, yetkilerinin ve sorumluluklarının kendi içindeki alt birimlere devredilmesi olmaktadır. Yani, yerel yönetimlerin giderek mali, idari, ekonomik düzlemde özerkleşmesi merkezi devlete bağlılığın azaltılması amaçlanmaktadır²⁵⁴.

Küreselleşme yerel toplulukları, alt kültür ve kimlikleri ve hatta tek tek bireyleri güçlendiren, onları etkili aktörler konumuna iten bir işlev taşımaktadır. Çünkü küreselleşme, devletlerden bağımsız olarak doğrudan bireylere ulaşabilmektedir, piyasa hareketleriyle ve dünyayı kapsayan tv yayınları ve internetle bireylerin ekonomik ve siyasi tercihlerine etki edebilmektedir. Bir anlamda dünyadaki eski siyasal, kültürel, teknolojik ve ekonomik duvarlar ortadan kalkmaktadır²⁵⁵.

İktidarın mekânsal el değişimi yerine mekânın bir yönetim ölçeği olmasında bir aşınmanın yaşanması söz konusudur. İnsan etkinliği mekânı aşınca, insanların ve ekonominin hareketliliği coğrafya üzerindeki bölgeleri paramparça edince, her şey değişmekte, mekân da bir yönetim ölçeği olma vasfını yitirmektedir²⁵⁶. Küreselleşme sürecinde bölgelerin ve mahalli toplulukların öne çıktıkları, küresel aktörler tarafından –milli devlet bir yana bırakılarak– muhatap alındıkları görülmektedir. Bu bakımdan yaşananın esasında “küreselleşme” değil “küyerelleşme” (glokalizasyon) olduğu gözlemlenebilir. Birbiri ile çelişir gibi gözükür

²⁵³ Bilal Eryılmaz, **Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1997, s27

²⁵⁴ Kazgan (2000), a.g.e., s. 34

²⁵⁵ Onur Öymen, **Geleceği Yakalamak – Türkiye ve Dünyada Küreselleşme ve Devlet Reformu**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s.30

²⁵⁶ Guehenno, a.g.e., s.25

küreselleşme ve yerelleşme süreçlerinin birbirini besleyen tek bir projenin unsurları olduğu da söylenebilir.

“Uluslar arası topluluğun” insan haklarının korunması için devlet egemenliğini hiçe sayma hakkı ileri sürülmektedir, “yeni” egemenliğin “global” ve “kısmi” olmak üzere farklı düzeyleri ve merkezleri tanımlanmaktadır. Egemenlik kavramına dair yeni program ana egemenlik kavramını uluslararası merkezlere geçirip “global” düzeyde tanımlarken, dünya çapında egemenlik yetkisinin icrası için yerel egemenlere de ihtiyaç duyması “kısmi” egemenliğin global egemenliğe eşlik etmesiyle sonuçlanmaktadır. Egemenliği belirli sınırlara ve bölgelere sabitlenmekten kurtulması ve zamana ve mekana uyumlu olarak düşünülmesi adına ve özel birliklere doğru yayılmasını ve bölgesel, ulusal ve yerel egemenliklerin global egemenliğe tabi kılınmasını talep etmektedir. Ulus-devletlerin bundan sonraki işlevi ancak global egemenlerden verilen direktifleri yerel bazda hayata geçirmek olmaktadır²⁵⁷.

Bu bağlamda globalleşme süreci ve onunla eklenmiş olan yerelleşme hareketlerini bütünsel olarak ifade etmek için “glokalleşme” kavramı kullanılmaktadır. Yerelleşme adı altında ulusal devletler bünyesinde yer alan alt kültürlerin demokrasi, insan hakları adı altında öne çıkarıldığına değinmiştik. Yerel kültüre övgü kimi zaman ulus-devlet karşıtlığını da beraberinde getirmektedir. Ulusal devlet karşısında kutsanan yerellik, çatışma ve ülkelerin içişlerine karışma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öymen’in de ifade ettiği gibi bazı ülkelerin coğrafi ve etnik özellikleri yerelleşmeyi kimi rejim karşıtı veya ayrılıkçı grupların kendi amaçları için değerlendirebilecekleri bir çalışma alanı haline getirebilmekte ve bunun ülke istikrarı açısından olumsuz sonuçları olabilmektedir²⁵⁸. Yerel kültürlerin öne çıkarılması, bu kültürlerin demokratik yaşamı zenginleştirici öğeler olarak sunulması, çoğu kez demokrasiye ve uzlaşmaya değil, çatışmaya yol açmaktadır. Bunun en önemli görünümü, önceki bölümlerde de üzerinde durulan Yugoslavya örneğinde ortaya çıkmaktadır.

Kuşkusuz yukarıda ifade edilen gelişmelere farklı perspektiflerden yaklaşan görüşler de mevcuttur. Özellikle “yerellik/yerelleşme” birçok bilim adamına göre demokrasi açısından yücemesi gereken bir olgudur. Yerel ihtiyaçların dikkate alınması ve optimal biçimde

²⁵⁷ Özdek, a.g.e., s. 37

²⁵⁸ Öymen, a.g.e., s.57

karşılanması açısından bu yöndeki görüşlerin haklılık payı hiç de az değildir. Örneğin Geray'a göre, son yıllarda yerelleşmeye farklı anlamlar yüklenmek istenmektedir. Yerelleşme, küreselleşmenin bir gereğiymiş gibi gösterilmek istenmektedir. Böylece yerelleşme yerinden yönetim ve işlerin yerel halka en yakın düzeyde görülmesi (subsidiyarite) ilkelerine göre yerel yönetimlerin güçlendirilmesi anlamından saptırılmış olmaktadır. Daha doğrusu, ulus devletlerde, özellikle üniter devletlerde yönetimin bütünlüğü ilkesi çerçevesinde yerel yönetimlerin güçlendirilmesi eğilimine bambaşka bir içerik kazandırılmak istenmektedir. Yönetimin yerelleştirilmesi eğilim ve istekleri böylece çarpıtılmaktadır. Hızlı kentleşmenin doğurduğu kentsel altyapı ve işgörü gereksinmelerini karşılamak için gerekli kredi ve teknik desteği sağlamak bahanesiyle, kentlerde doğan rantlara el koymak, ulus üstü ortaklıkların karlarını en yükseğe çıkarmak amaçlarıyla ulus devleti devre dışı bırakarak, ulus üstü anaparanın ülkede serbest dolaşımı için en elverişli ortamı yaratmanın ve örgütsüzleştirilmiş yerel işgücünü sömürmenin bir aracı olarak yerelleşme deyimini kullanılmaktadır²⁵⁹.

Ulus devlet modelinin, yaşanan süreçte, alt kimlik birimlerini barışçıl yollardan her zaman doyuramaması da ayrı bir sebep olarak değerlendirilebilir. Yükselen yerel kimliğe sadakat, etnik kimlikler öne çıkarma ya da ulusçuluk hareketlerinin bir başka nedeni, çok uzun sürmüş bir sömürge sürecinin sonunda, çarkların geriye doğru işlemesidir²⁶⁰.

Küreselleşmenin diğer bir siyasal sonucu ise küresel terördür. Peki terör nasıl küreselleşti:

1-)Dünya üzerinde süregelen yerel savaşlar. Yerel olarak birbirleriyle savaşan güçler savaşlarını yaygınlaştırmak, ilke ve amaçlarını evrenselleştirmek için dünya üzerinde terör eylemlerine başvurumaktadırlar. Buna en iyi örnek Hindistan ve Pakistan arasında yaşanan Keşmir Sorunu ve Ortadoğu 'daki savaşlar ile bir türlü çözülemeyen sorunlar.

2-)Yeni dünya düzeni bağlamında yani küreselleşme döneminde yaşanan dünya üzerindeki egemenlik savaşı.

3-)Milliyetçi ve dinci ideolojilerin küreselleşmenin olumsuz etkilerine karşı bir tepki olarak yükselişe geçmesi ve silahlı eylemlere yönelmesi.

²⁵⁹ Cevat Geray, "Kentleşme Sorunlarının Çözümü Açısından Küreselleşme, Özelleştirme, Yerelleştirme ve Yerel Yönetimler", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt.10, Sayı.4, 2001, s.8,9

²⁶⁰ Akkaya, a.g.e., s. 120

4-)İlk üç nedenden ortaya çıkan terörist davranış ve eylemlerin birbirlerini desteklemeleri, birbirlerini kışkırtmaları ve birbirlerinin varlıklarından, kendi varoluş gerekçelerini üretmeleridir²⁶¹.

3.4. KÜRESELLEŞMENİN KAMU YÖNETİMİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Teknolojideki gelişmelerle birlikte mal ve hizmetlerin evrenselleşmesi ile başlayan küreselleşme süreci, dünyada farklı coğrafyaların her alanda birbirine yaklaşması ve bütünleşme sürecine girmesi devam etmektedir. Yerel olanın evrenselleşmesi, evrensel olanın yerelleşmesi şeklinde de ifade edilen küreselleşme olgusu siyasal ortamı da derinden etkilemiştir. Devam eden bu süreç, devlet ve kamu yönetimi üzerinde de önemli değişiklikler meydana getirmiştir.

Devletin yeniden biçimlenmesi, kamu yönetiminde yeniden yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, yeniden yapılanma çalışmaları, varolan devleti algılama biçimine bağlı olarak gelişmiştir. Bu bağlamda siyasal olarak ulaşılmak istenen amaçlar yeniden yapılanmada belirgin biçimde etken olmuştur. Kamu yönetiminde yeniden yapılanmayı gerektiren nedenleri her ülkenin özgün koşulları bağlamında değerlendirmemiz daha doğru bir davranış olmakla birlikte, yeniden yapılanma arayışlarında bazı ortak noktalar bulunmaktadır²⁶². Şimdi bunları genel olarak inceleyeceğiz.

3.4.1. Devletin Küçültülmesi ve Etkinleştirilmesi

Büyüyen devlete ve bürokrasiye karşı tüm ülkelerde genel bir başkaldırı söz konusudur. Günümüzde “devletin küçültülmesi” ve “özelleştirme” gibi deyimlerle ifade edilen tepkisel akımlar kamu yönetimini biçimlendirmektedir. Bir yandan devletin rolü sınırlandırmaya çalışılırken öte yandan devletin müdahale etmesi istenen yeni hizmet alanları ortaya çıkmaktadır. Eğitim, çevre, tehlikeli atıklar, deniz kirliliği, uyuşturucu alışkanlığı,

²⁶¹ www.emrekongar.org/makaleler, 14.12.2007

²⁶² Bayram Coşkun, “Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Üzerine Bir Değerlendirme”, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Dönüşüm, Sorunlar ve Tartışmalar**, Ed: Turgay Uzun, Serap Özen, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004, s.107

çocukların korunması gibi konularda devletin etkin, yapı ve misyonunun yeniden ele alınması tüm ülkelerde merkezi bir sorun haline gelmiştir²⁶³.

1980'lerin başlarında başlamış olan yapısal uyum dönemine devletçi kalkınma paradigmasını kırmak ve rekabetçi serbest piyasa ekonomilerini destekleyerek ekonomik durgunluğu aşmak amaçlanmıştır. Bu dönemin birinci aşamasında "stabilizasyon" hızlı devalüasyonları ve genellikle kamu harcamalarındaki büyük ölçekli kısıntıları içerirken; ikinci aşamada deregülasyon, özelleştirme, kamu bürokrasisinin tasfiyesi gibi önlemlerle ekonomik yapıların ve kurumların dönüştürülmesi amaçlanmıştır²⁶⁴. Özellikle deregülasyon uygulamaları ile devletin hukuki ve idari düzenleme ağı daraltılırken, kamu ve özel faaliyetler üzerindeki devlet denetimi azaltılmıştır. Deregülasyon sonucu yasaların sayısı azaltılmaya, yasaların karmaşıklığı giderilmeye ve niteliği değiştirilmeye başlanmıştır. Özelleştirme ile devletin "girişimci" niteliği engellenirken, başta iç ve dış güvenlik olmak üzere, klasik fonksiyonlarını yerine getirecek biçimde küçültülmeye çalışılmaktadır²⁶⁵.

3.4.2. Siyaset-Yönetim Dengesinin Yeniden Kurulması

Demokrasi bireye inanmakta, onun yetiştirilmesini birincil amaç sayar. Önemli kararlara vatandaşların katılımını öngörür. Bürokrasi ise bireylerin karşısına hiyerarşik değerler koymaktadır. Katılım değeri karşısında yukarıdan aşağıya doğru işleyen karar ve yetki hiyerarşisini çıkarmaktadır. Bu anlamda, bürokrasi üzerindeki siyasal denetimin artırılması eğilimleri, siyasetle yönetim arasında yeni bir denge kurulması arayışını yansıtmaktadır.

1990'larla beraber özellikle Dünya Bankası olmak üzere birçok uluslar arası örgütlenme tarafından, ulus-devletin yönetim aktörü olarak baskın olduğu dönemin geride kaldığı, artık farklı aktörlerin yönetimin farklı yönlerini kontrol ettiği yeni bir yönetim anlayışının hâkim olacağı bir döneme girildiği iddia edilmeye başlamıştır. Bu dönemde "iyi yönetim" (good governance) Dünya Bankası'nın kredilendirme politikalarında, "piyasa dostu devlet", "demokratikleşme" ve "insan hakları sicilinde iyileşme"nin yanı sıra bir ölçüt olarak yer almaya başlamıştır. İyi yönetim, bugüne kadar ayrı ayrı durduğu vurgulanan

²⁶³ Cahit Tutum, **Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma**, TESAV Yayını, Ankara, 1994, s. 28

²⁶⁴ A. Leftwich, "Governance, the State and the Politics of Development", **Development and Chance**, Vol:25, 1994, pp. 366,367; den aktaran Mehmet Aktel, **Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2003, s.157,158

²⁶⁵ Aktel, a.g.e., s.158,159

kamu sektörü, özel sektör ve üçüncü sektörü (sivil toplum kuruluşları) bir araya getiren, birlikte sorumluluk alabilecekleri, birlikte yönetebilecekleri ve denetleyebilecekleri bir sistemi tanımlamaktadır. Bu açıdan ulus üstü örgütlenmeler neo-liberal politikaları geliştirmekte olan ülkelere dayatmaya devam ederken, öte taraftan da bu ülkelerde devletin terk ettiği alanlarda sivil kuruluşların önderliğinde demokratikleşmenin, çoğulculuğun ve sivil katılımın gerçekleşmesi, sivil toplumun oluşması adına desteklenmektedir. İyi yönetimle birlikte demokratik düzeyde şeffaflık, hesap verme, çoğulculuk ve dolayısıyla birlikte yönlendirme oluşmakta, yönetim merkezli otoritenin tekelden çıkararak yetkilerin paylaşıldığı bir yönetim anlayışına dönüşmektedir²⁶⁶.

3.4.3. Şeffaf ve Dürüst Yönetim

Batı ülkelerinin uygulamaları değerlendirildiğinde, yeniden yapılanma çalışmalarının, etkinlik, verimlilik, bürokratik formaliteleri azaltma, vatandaş beklentilerini karşılama ve memnuniyetini sağlama gibi temel amaçlara yönelik olarak yapıldığı görülmektedir. Bu amaçlara ulaşmak için; kamu hizmetlerinde kalite, bilgi ve iletişim hizmetlerinden yararlanma ve e-devlet, kamu maliyesinin daha iyi yönetilmesi, etik ilkelerin kamuda yaygınlaştırılması ve sürekli işlerliğinin sağlanması, kamu personelinin durumunun iyileştirilmesi ve yerinden yönetimin sağlanması gibi hususlar araç olarak kullanılmaktadır²⁶⁷.

Günümüzde büyük ivme kazanan teknolojik gelişme, ekonomik ve toplumsal değişimin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu gelişim her sektörde bir değişime neden olmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşları da bilgi toplumuna geçiş sürecinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin²⁶⁸ getirdiği olanaklardan yararlanarak daha etkin, şeffaf, güvenli, hızlı ve kesintisiz hizmet sunma çabalarıyla hizmet kalitesini artırmaya çalışmaktadırlar. Bu gelişim ve değişim kamunun yeniden yapılanması ihtiyacını doğurmuştur²⁶⁹.

Özellikle “açıklık ve bilgi edinme” “katılım” ve “etik standartlar” gibi konular dile getirilmektedir. Bireysel özgürlüğü korumak için bilgi akımına büyük önem verilmektedir. Bu

²⁶⁶ Aktel, a.g.e., s.160-162

²⁶⁷ Bayram Coşkun, “Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Üzerine Bir Değerlendirme”, a.g.e., s.100

²⁶⁸ Teknoloji ile birlikte kamu yönetiminde gerçekleşen en önemli gelişmelerden biri “e-devlet” uygulamalarıdır. Kamu hizmetlerinin yapılması ve yurttaşlara sunulması sırasında bilgi ve iletişim alanındaki teknolojik olanakların kullanılması olarak ifade edebileceğimiz e-devlet uygulamaları yeniden yapılanma sürecinde önemli bir işlev görmektedir.

²⁶⁹ TC Başbakanlık, **E-Türkiye Eylem Girişimi Planı (TASLAK)**, Ağustos 2002, s.31;’den aktaran Bayram Coşkun, “Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Üzerine Bir Değerlendirme”, a.g.e., s.100,101

akımın yönetenlerle yönetilenler arasında özgürce gerçekleşmesi savunulmaktadır. Vatandaşların bilgi edinme hakkı günümüzde kamu kuruluşlarını aşarak özel kesime de ulaşmaktadır. Örneğin kamu yararı gerektiğinde ya da bireyin bilgi edinmesinde haklı bir yararı olduğunun anlaşılması halinde özel kuruluşlarında kamuyu ya da ilgilileri bilgilendirmekle yükümlü olmaları gerektiği ileri sürülmekte ve bu doğrultuda düzenlemeler yapılmaktadır. Demokratik değerlerle birlikte kamu yönetiminin “etik” yönü de gündeme gelmektedir. Kamu yönetimi artık yalnızca teknik ve siyasal bir olgu olarak değil aynı zamanda “etik” bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Kamu yöneticilerinin kamu yararını gözetmekte daha çok duyarlı olmaları ve güven telkin etmeleri beklenmektedir²⁷⁰.

Kamu hizmetlerinde ayrıcalık yaratılması ve yolsuzluğun önlenmesi ve her çalışanın benzer durumlarda aynı davranışı sergileyebilmesi için etik standartların saptanması ve uygulanmasının demokratik hukuk devletinin kaçınılmaz bir gereği olduğu açıktır. Kamu yönetiminde etik ilkeleri egemen kılma ve iyi yönetim anlayışını yerleştirme amacıyla uluslar arası kuruluşlarında önemli çabalar içine girmiş olduğu görülmektedir. Bu kuruluşlardan Dünya Bankası, yolsuzlukla mücadele (anticorruption) faaliyetlerine de destek vermekte ve 1996 yılından bu yana altı yüzden fazla program yürütmektedir²⁷¹.

3.4.4. Merkeziyetçilikten Uzaklaşma Eğilimi

Dünya ölçeğinde değişim doğrultularından birisi de merkeziyetçilikten uzaklaşma eğilimidir. Bu eğilimin temelinde bir yandan verimlilik ve etkinlik sağlama, öte yandan hizmeti halka yakınlaştırma ve demokratik yönetime ulaşma fikri yatmaktadır. Merkezden uzaklaşmanın gerçekleştirileceği yollardan birisi de merkezce yürütülen bazı hizmetlerin ve bunlara ilişkin sorumlulukların yerel idarelere devredilmesidir²⁷².

“İyi yönetim” adı verilen bu yeni paradigmaya göre devlet işleri yapan değil yönlendiren olarak algılanmakta, toplum yönetim içerisinde önemli bir aktör olarak devreye sokulmakta, birey ise aktif konuma kavuşarak yönetim içinde hak ettiği yeri almaktadır. Devlet geleneksel anlayışının tersine, oyuncu olarak değil daha çok oyunun kurallarını

²⁷⁰ Tutum, a.g.e., s. 31

²⁷¹ Turgay Uzun, “Kamu Yönetiminde Etik Sorunlar, Yönetimsel ve Siyasal Bozulma”, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Dönüşüm, Sorunlar ve Tartışmalar**, Ed: Turgay Uzun, Serap Özen, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004, s.155–162

²⁷² Tutum, a.g.e., s. 31

belirleyerek, ekonominin ve kamusal hizmetlerin etkinliğini şekillendirmektedir. Eskiden devlet, hem hakem hem oyunculuk yapmaya çalışırken, yeni paradigma ile daha çok hakem olmakla yetinmektedir. Devlet, yönetim gemisinin dümenine geçmiş, kürek çekme işini bireylere ve sektörlere bırakmaktadır²⁷³.

3.5. KÜRESEL ÇAĞDA ULUS-DEVLETİN KAZINDIĞI / KORUDUĞU VE KAYBETTİĞİ İŞLEVLER BAĞLAMINDA TEMEL NİTELİKLERİNİN DURUMU

Küresel çağda ulus-devletin işlevlerinin aşınmaya uğradığı görüşünü savunanlar bunu çalışmanın çeşitli bölümlerinde de üzerinde durulan belli başlı nosyonlarla temellendirmektedir. Özellikle ekonomik alanda, pek çok geleneksel aracın ortadan kalkması ya da yapı değiştirmesi, ulus-devlet kadar yahut ondan daha güçlü hükümet dışı örgütlerin ve çok uluslu şirketlerin öne çıkması, toplum kesimlerinin devletten beklentilerinin değişmesi, bilgi iletişim teknolojileri alanında önüne geçilemez bir ilerlemenin olması, devletin varlığı sebebiyle büyük önem arz eden askeri savunma yönünün asgari düzeye inmesi gibi gelişmeler ulus-devlet aleyhine şekillenmektedir. Kendi ülkesinde özelleştirme hareketleriyle müdahale yeteneğini kaybeden devlet, uluslar arası alanda da hükümet dışı örgütlere, sivil inisiyatiflere ve çok uluslu şirketlere karşı geri adım atmaktadır²⁷⁴.

David Held, ulus-devletin küreselleşme bağlamında sahip olduğu değişim yönlerini ayrıntılı olarak beş noktada ele alıp değerlendirmektedir²⁷⁵:

- 1- Bugünün dünyasında etkin politik kültürün alanı artık ulusal hükümetler değildir. Bu iktidar bölgesel, ulusal ve uluslar arası düzeyde farklı güçler ve failer tarafından paylaşılmıştır.
- 2- Politik kader birliği fikri artık sadece bir ulus-devletin bünyesinde anlam ifade etmemekte, politik toplulukların ve kader birliğinin çerçevesini,

²⁷³ Aktel, a.g.e., s.162,163

²⁷⁴ Gökhan Bacık, “ Ekonomik Dış Politika: Yeni Dünya Düzeni Bir Zorunluluk”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, İstanbul, Temmuz 1998, s.35

²⁷⁵ David Held, “The Transformation of Political Community: Rethinking Democracy in the Context of Globalization”, **Democracys Edges**, Ed: I. Shipro, C. Hecker, Cambridge, 1999, s.102-104; den aktaran Celaleddin Vatandaş, **Küreselleşme Sürecinde Toplumsal Kimlikler ve Çok Kültürlülük**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.5,6

küresel düzlemde yer alan karmaşık ekonomik, örgütsel ve kültürel süreçler ve yapılar belirlemektedir.

- 3- Ulus-devletin otoritesi ile, bölgesel ve kültürel düzeylerdeki siyasi ve ekonomik iradeler ve uygulamaları arasında giderek büyüyen kopukluklar oluşmaktadır. Bu kopuklukların yol açtığı en önemli durum; artık ulus devletlerin kendi yurttaşları için doğru ve uygun politikaları uygulayacak tek irade olmaktan çıkmasıdır.
- 4- Ulusal irade, küreselleşme sürecinin etkisiyle, önemli alanlarda ve konularda çapraz ilişkiler, aidiyetler, birbiriyle bağlantılı yasal düzenlemeler ve otorite yapılarıyla, makro düzeyde açık veya örtük dönüşüme uğramaktadır.
- 5- Artık bir ulus-devletin, sadece fizik gücüne dayanarak sınır sorunlarını çözmesi mümkün değildir. Böylesi bir girişim küresel düzeyde uygun görülmemekte, meşruiyet kazanmamaktadır.

Dönüşüm hemen her alanda kimin lehine olursa olsun hızla sürmekte, küreselleşme bir gerçeklik olarak tüm dünyada etkisini göstermektedir. Karşı ya da taraf olanlar bağlamında yadsınamaz olan, küreselleşmeyi oluşturan dinamiklerin etkilerinin günden güne arttığıdır. Yadsınamaz olan diğer bir husus ise, küreselleşmenin -bir dayatma olarak algılandığında- özellikle kendini ulus-devlet olarak niteleme çabasında olan ya da ulus-devletleşme süreci yaşayan gelişmekte olan ülkelere getirdiği yeni olumsuzluklardır. Gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelere dayatılan model olan küreselleşmenin belki de en olumsuz fakat çoğu zaman farkında olunmayan niteliği, az gelişmişliği otonomsal olarak yenilemesidir²⁷⁶.

Ulus-devletin sınırlı olarak koruduğu bir işlevi sınırların kontrolü işlevidir. Sınırların kontrolü, bu yaklaşıma göre dünyadaki eşitsizliğin sürdürülmesinde önemli bir işleve sahiptir²⁷⁷. İlk bölümde de üzerinde durulduğu üzere, küresel emek piyasaları açısından sınırlar hala güçlü bir şekilde korunmakta, emeğin küreselleş(eme)mesi, sermayenin sınır tanımaz yapısı gibi etkili olamamaktadır.

²⁷⁶ Ali Esgin, Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:25, No:2, Aralık 2001, s. 191

²⁷⁷ İlhan Tekeli&Selim İlkin, “Küreselleşme Ulus-Devlet Etkileşimi Bağlamında AB-Türkiye İlişkilerinin Yorumlanması”, **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı.10, 2000, s.120

İçinde bulunulan küresel çağda, yaşanan değişimlerin ulus-devletin sonunun geldiğinin habercisi olarak gören McGrew, bu çerçevede; ulus-devletin otoritesini, özerkliğini, doğasını ve yeterliliğini tehlikeye atan dört özgül tehdit tanımlamaktadır²⁷⁸:

- 1- Devletin yeterliliğine tehdit: Devletin vatandaşlarının çıkarlarının ve refahının belirleyicisi kendi dışında güçler olmaya başladığından, ulus-devlet kendi yurttaşlarının kaderini giderek daha az belirleyebilir olmuştur.
- 2- Devletin biçimine tehdit: Yaşanan gelişmeler, ulus-devletin artan ölçüde uluslar arasılaşmasına neden olmuştur. Ulus-devletler, devletlerarası politikaları belirleyebilmek için uluslar arası forumlar etrafında konumlanmaya başlamıştır.
- 3- Devletin özerkliğine tehdit: Küreselleşme, devlet idarecilerinin siyasi seçeneklerini keskin bir biçimde kısıtlamıştır. Ekonominin kontrolünden çıkması ile ulus-devletler politika üreten olmaktan çıkıp, giderek daha az hazır politikalar uygulayan haline gelmiştir.
- 4- Devletin otoritesine tehdit: Küreselleşme, ulus-devletin yeterliliğini ve özerkliğin temellerini aşındırması, hükümetin etkinliğini dolayısıyla da devletin meşruiyetinin ve otoritesinin temellerinin aşınmasına yol açmıştır.

Küreselleşmenin ögesi olarak uluslar arası ve uluslar üstü ilişkiler devlet iktidarını aşındırmakta olduğu gibi, siyaseti de devlet veya devletlerarası sorun olmaktan çıkarmaktadır. Held'in saptadığı gibi, karmaşık uluslar arası sistem ve ilişkiler, hem devletin otonomisini kısıtlamakta, hem de ona kendi egemenliğini dayatmaktadır. Bu bağlamda, egemenliğin bölgesel, ulusal ve uluslar arası bölünmüşlüğü gündeme gelmiştir²⁷⁹.

Küresel ekonomide yaşanan değişimin sonucu olarak ulus-devletlin kapasitesinin azaldığını ve bu azalışı devletin ekonomiye müdahale yollarının değişmesinde gören Cerny,

²⁷⁸ Stuart Hall & David Held & Tony McGrew(Ed.), **Modernity and its Futures/ Understanding Modern Societies, Book IV**, Polity Pres, Cambridge, 1992, s.87-92;' den aktaran Cristopher Pierson, **Modern Devlet**, Cev: Dilek Hattatoğlu, Çivi Yazıları, İstanbul, 2000, s.277,278

²⁷⁹ Ali Yaşar Sarıbay, "Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam", **Global Yerel Eksende Türkiye**, Der: Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.226

bunun devlete yansımısını “refah devletinden rekabet devletine” dönüş olarak nitelendirmekte ve gidişi şu şekilde özetlemektedir²⁸⁰:

“ Çağdaş dünyada, devletlerin ve ekonomilerin etkileşim yollarında kökten değişmeler olmuştur. Özellikle uluslar arasılaşan etkenler, üç değişimi zorlamıştır:

- 1- Makro ekonomik müdahalecilikten mikro ekonomik müdahaleciliğe kayma; bu durum paradoksal olarak hem yasal sınırların dışına çıkarılmasında hem de sanayi politikalarında kendini gösterir.
- 2- Bu müdahaleciliğin odağının kalkınmadan ve genel görece üstünlüğü elinde tutma amaçlı bir dizi “stratejik” veya “temel” ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesinden farklılaşmış ve hızla evrilen uluslar arası piyasalardaki rekabetçi koşullara esnek tepki vermeye yani “rekabet” üstünlüğünü sağlamaya kayması.
- 3- Parti ve hükümet politikalarının odak noktasının, ülke içindeki refahın genel maksimizasyonundan hem özel sektörde hem de kamu sektöründe girişimin, yenilenmenin ve karlılığın teşvikine kaymasıdır.”

Cerny’nin refah devletinden rekabet devletine geçiş sürecinde devlet “minimal devlet” konumuna indirgenmektedir.

Cerny’nin bu görüşlerine rağmen, ulus-devlet günümüzde hala büyük harcamalar yapmakta, büyük vergiler toplamakta ve büyük borçlar almaktadır. Aynı zamanda büyük bir işverendir. Devlet sadece emek satın almaz, ayrıca büyük sermaye projelerine fon sağlar, alt yapı çalışmalarını üstlenmektedir. Devletin üretim sürecinde gerilemesi; aynı ölçüde tüketici olma, yani mal ve hizmet alma sürecinde aynı ölçüde ilerlemesi demektir. Daha çok tüketici olarak ekonomide piyasaya girerek yine yer almaktadır. Hatta savunma gibi belli sektörlerde özel şirketlerin tek müşterisi konumundadır²⁸¹.

²⁸⁰ Philip G. Cerny, “The Limits of Deregulation: Transnational Interpenetration and Policy Change”, **European Journal of Political Research**, Ed: Hans Keman and Edward C. Page, Volume.19, No.2&3, March-April 1991, Blackwell Publishing, United Kingdom, p.179;’ dan aktaran Pierson, a.g.e., s.198

²⁸¹ Pierson, a.g.e., s.176

Dış politika anlayışı savunma harcamalarının azaltılması ötesinde devletin dış politika önceliklerinin ulusun ekonomik menfaatlerine göre belirlenmesi ve devlet aygıtının, kurumlarının bu hedef doğrultusunda yeniden tanımlanması söz konusudur²⁸².

Ulus-devletler ve buna bağlı olarak ulusal siyasal liderler hala güçlü müdürler, yoksa dünyayı şekillendiren güçler karşısında büyük ölçüde eli kolu bağlanmış bir konuma mı gelmişlerdir? Ulus-devletler gerçekten hala güçlüdür ve siyasal liderlerin de dünyada oynayacak büyük bir rolleri bulunmaktadır. Ama aynı zamanda, ulus-devletin gözlerimizin önünde yeniden şekillenme sürecine girdiği de yadsınmamaktadır. Ulusal ekonomik politika artık eskisi kadar etkili olamaz. Daha önemlisi, jeopolitiğin geçmişteki biçimleri eskidiğine göre, ulusal kimliklerini yeni baştan düşünmek zorundadırlar²⁸³.

Ancak bugün de ekonomi politikalarının hayata geçirilmesinde, sermaye için gerekli ve uygun koşulların yaratılmasında uluslararası kuruluşlarla ilişkilerin oluşturulması ve geliştirilmesinde siyasal aktör olarak devletler başrolde bulunmaktadır. Bu açıdan devletin, sermayenin ihtiyaçlarını karşılayıcı fonksiyonunun bugün için ortadan kalktığı söylenemeyeceği gibi, bunun istendiğini de söylemek kolay değildir²⁸⁴. Ayrıca ulu-devletlerin varlığı özellikle gelişmekte olan ülkeler için, küresel kapitalist sistemin olumsuz etkilerini frenleyip kendi ülkesinin menfaatlerini ön plana çıkartacak tek unsuru gibi görünmektedir. Tüm ulusta siyasetin alanını genişleterek insanların kendilerini hukuki sınırlar içerisinde ifade edebilmelerini sağlayan bir ulus-devlet, 21.yüzyılda da varlığını sürdürebilecektir.

Bütün bu değerlendirmeler ışığında, ulus devleti olumsuz yönde etkileyen bu gelişmelere bakıp da ulus devletin sonunu ilan etmek de ucuz pragmatizm olur. Ulus devlet günümüzde de uluslararası politikayı belirleyen temel aktör durumundadır.

Manisalı' nın da ifadesi ile “uluslararası”ndan söz ediyorsak bunun “ulusallar” üzerine oturması gerekir. Ulusların adil, dengeli, karşılıklı çıkarlarını koruyan uluslararası bir düzen ancak ulusal politikalar üzerine oturabilir²⁸⁵.

²⁸² Bacık, a.g.e., s.69

²⁸³ Giddens (2000), a.g.e., s.29

²⁸⁴ Koray, a.g.m., <http://stratejik.yildiz.edu.tr/makale1.htm> , 15.02.2008

²⁸⁵ Erol Manisalı, *Yirmibirinci Yüzyılda Küresel Kısaç Küreselleşme, Ulus Devlet ve Türkiye*, 2.Basım, Otopsi Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 16

Her şeye rağmen, ulus-devletlerin bugün hala uluslar arası sistemin tuğlaları olmayı sürdürdükleri açıktır. Ulus-devlet bugünden yarına ortadan kaldırılabilecek kadar yüzeysel bir yapılanmaya sahip değildir; kabullenmek gerekir ki köklerini bireylerin düşünce dünyalarında ve toplumların kültürlerinde çok derinlere salmayı başarmıştır. Ancak bu, ulus-devletin alttan ve üstten kendisine yönelen yıpratıcı etkiler karşısında yirmi yıl öncesine kadar ki biçim ve fonksiyonlarıyla dimdik ayakta durduğu anlamına da gelmemektedir. Alttan yerelliğin patlak vermesi biçiminde uğradığı yıpranmaya karşılık, üstten de birçok faktörden dolayı yıpranmaktadır. Ulus-devleti üstten yıpratanlardan birisi ve en önemlisi teknolojidir. Öncelikle ve özellikle iletişim-ulaşım teknolojisinin giderek gelişmesi, bilgi akışının tek merkezden denetlenir hale gelmesi, ulus-devletin sınırlarını ciddi düzeyde zorlamakta; sınırların geçirgenliğini artırırken, ulus-devleti de değişime uğratmaktadır²⁸⁶.

Uluslar arası yönetim mekanizmalarının meşruiyetini sağlayan temel kurumlar ulus-devletlerdir²⁸⁷. Ulus-devletin 20. yüzyılın modern devlet egemenlik anlayışından ayrılacağını, zaten başlamış olan bu süreçte 21. yüzyılın yeni egemenlik anlayışının “esnek egemenlik” olacağını savunan Atatüre’ye göre esnek egemenlik kavramı, ulus-devletin siyasi iradesinin yok olmasını veya başka bir iradeye devredilmesini değil, ancak iç ve dış işlerinde alacağı pek çok kararda kendi dışındaki birtakım değişkenleri de dikkate almak zorunda olduğuna işaret eden bir kavramdır. Sonuçta hem iç hem dış baskılar ulus-devleti kendi iradesi dışında bazı yönetim mekanizmalarını kabul etmeye zorlar. Bunun politik anlamı, egemenliğin esnemesi, ancak bunun da bilerek kabul edilmesidir. Bu durum ulus-devletin egemenliğinin yok olması değildir. Çünkü bütün bu küresel üst kurumla ya da ülke içindeki ilişkiler yönüyle devlet hala gücü belirleme ve kullanma yetkisine sahiptir. 21. yüzyılın ulus-devleti esnek egemenlikle küresel yönetim mekanizmasının birincil rolü verdiği vazgeçilmez bir yapı olarak düşünülmelidir²⁸⁸.

Ulus-devletin koruduğu diğer bir işlev de temsil işlevidir. Ulus-devlet meşruluğunu ve egemenliğini sınırları altında tuttuğu nüfusu temsil işlevinden almaktadır²⁸⁹. Devletler kendi topraklarında çok güçlü ve mutlak kudret sahibi oldukları için değil, bir bölgenin sınırlarını güvenlik altına aldıkları ve demokratik oldukları sürece bu sınırlar içinde yaşayan yurttaşların

²⁸⁶ Vatandaş, a.g.e., s.6

²⁸⁷ Tekeli&İlkin, a.g.m., s.122

²⁸⁸ Süha Atatüre, “**Küreselleşme Sürecinin Ulus Devlet Üzerine Etkileri**”, T.C. Gazi üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2001, s.262,263

²⁸⁹ Tekeli&İlkin, a.g.m., s.120

temsilcileri oldukları için egemen kalmaktadırlar. Yönetim anlamında merkezilik de artık bu yönüyle anlam taşımaktadır. Dolayısıyla ulus-devleti, devletin en uç noktalarına kadar yönetim yapısı esnek egemenlik niteliği ile uyumlu olarak dağıtık bir yapıya dönüşecektir. Bu küresel devletin bir diğer niteliğinin “sınırlı merkezilik” veya “dağıtık merkezilik” olduğunu göstermektedir. Fiziksel bir değişmeye uğramadığı halde egemenliğimizin fiziksel düzlemi olan toprak bütünlüğünün de gevşetilmiş olacağı kabullenilmek durumundadır²⁹⁰.

Ulus-devlet hala meşru şiddet araçlarını kullanma tekeline sahip bulunmaktadır. Küreselleşme sürecine karşı geliştirilebilecek tepkilerin denetim altında tutulması için kullanılmasa bile, bu tepkilerin caydırılmasında şiddet araçları ulus-devletin elinde önemli bir ikna aracıdır. Bu işleve bağlı olarak ulus-devletlerin koruduğu diğer bir işlev, ulusal güvenliği sağlama işlevidir. Bu görevi yerine getirmesi için de devletin meşru şiddet araçlarını kullanma tekeline sahip olması gerekmektedir²⁹¹.

Dil birliği 21. yüzyıl ulus-devletinin de temel niteliklerinden biri olacak ancak boyutu değişecek, genişleyecektir. Bu genişleme aynen egemenlikte olduğu gibi hem aşağıya hem de yukarıya doğru olacaktır. Ulusal dil aşağıya doğru yerel ve etnik dil esasında genişleyip gevşeyecektir. Yukarıya doğru genişleme veya gevşemenin temelinde ise küresel dilin kazanılması yatmaktadır. Küresel dünyanın küresel olabilmesinin nedeni; teknolojinin getirdiği bir olanaktır. Ancak bu olanağın veya aracın ana taşıyıcısı da dildir. Eğer bugün varsayımsal olarak dünyadan İngilizce kaldırılırsa neredeyse dünya dururcasına tüm etkinlikler yavaşlar, tıkanır. İşte bu nedenle küresel dünyada ulus-devletin özelliklerinden biri de; ulusal dil yanında, ondan yukarıya doğru uluslar arası dilin de yerini alması niteliğidir ki bu; çağdaş dünyada ulusal dilin etnik dillere bakışı esastaki aşağıya doğru gevşemesi ile birlikte, onun zenginleşmesi anlamını taşıyan “iki dilliliktir”²⁹².

Sahip olunan kurumlar yeniden düzenlenmek veya yenileri yaratılmak zorundadır. Çünkü küreselleşme, bugünkü yaşamlarda tesadüfi bir olgu olarak yer almamaktadır. Yaşamın tüm çerçevesini değiştiren bir olgudur²⁹³.

²⁹⁰ Atatüre, a.g.e., s.264,265

²⁹¹ Kazgan (2000), a.g.e., s.252

²⁹² Atatüre, a.g.e., s. 265-267

²⁹³ Giddens (2000), a.g.e., s.31

Küresel dünyada ulus devletin üzerinde duracağı nitelik, hukuki yapısının modern devletten daha fazla ağırlıklı olacağı ve hiçbir dönemde olmadığı kadar iç hukuk yapısının küresel hukuk ile uyumlu olması olacaktır. “Anayasaya dayalı demokratik parlamenter bir siyasi yapı” insan haklarını merkeze alarak niteliğini sürdürecektir. Ancak bu etkinlikte küresel hukukun ve Birleşmiş Milletler düzenlemelerinin üzerine yüklediği baskı modern devlette gözükenden daha ağır olacaktır. Zaten ulus devletlerin başarısı da bu baskılara maruz kalmadan gerek iç gerek dış yapısal düzenlemeleri, ondan da öte zihniyet yenilemesini biran önce yapabilmesine bağlıdır²⁹⁴.

Atatüre’ye göre, yaşanan gelişmeler, ulus-devletin yurttaşının da kendini sorgulamasına yol açacaktır. Bu sorgulama önce bireysel temelde yurttaş olarak, daha sonra da devleti ile olan ilişkisi temelinde olacaktır. Ulus- devletin yurttaşı bu bağlamda diğer ulusların yurttaşı ile ilgilenirken ona artık bir düşman değil, kendisiyle dayanışması gereken varlık olarak bakacaktır. Bu konuda sivil toplum örgütleri sivil toplum örgütleri etkinliklerini yıllar geçtikçe artırmaktadır. Hükümet düzeyinde düşman iki ulusun halkı yurttaşlık ve insanlık bağlamında düşman olmalarının zorunlu olmadığına farkına varabilmektedirler. İşte aslında bunların gerçekleştirilebilmesinin yine de ulus devletin bir yurttaşı olarak yapabilmesi sadece mümkün değil, en etkili yoldur da. Küresel dünyada da ulus devlet, yurttaşlık niteliğini, modern devletin yurttaşından biçimde farksız, ama özde yine keskinlikleri artmış, yumuşamış ve her şeye rağmen “yurttaşlar toplumu” olarak yaşayacaktır. Bu durumda ne sivil toplumun siyasi toplumu ne de siyasi toplumun sivil toplumu içerdiği, aksine sivil toplumun bu ülkede yaşayan ve tüm dünya toplumlarıyla ilişkisini sürdüren, siyasal toplumun da bu sivil toplumun yaşantısını kolaylaştıran, ulusun diğer uluslarla dünya çapındaki siyasal ve toplumsal ilişkilerini kolaylaştıran bir ilişki içinde olacağı bir yapı, ve “sivil toplum erki” de küresel dünyada ulus devletin modern devlete göre yeni kazanılmış belirleyici bir niteliği olacaktır²⁹⁵.

Küreselciler “ulusal düzen öldü, ulusal devlet öldü; bunun yerine küreselci bir uluslararası düzen kurulsun” demekle şunu söylemiş olmaktadır²⁹⁶;

- Güçlü ulus-devletler uluslararası düzenin egemen yöneticileri olmalıdırlar,

²⁹⁴ Atatüre, a.g.e., s.270

²⁹⁵ Atatüre, a.g.e., s. 269,270

²⁹⁶ Manisalı, a.g.e., s. 16

- Zayıf uluslar (ve devletler) güçlülerin yönettiği insan toplulukları durumuna gelmelidirler,
- Güçlü ulusların ve devletlerin oluşturacakları mali, teknolojik, ticari, askeri ve siyasi güç odakları, dünya insanları üzerinde egemenlik kurmaldırlar,
- Zayıfların ulus-devletleri ortadan kaldırılmalıdır.

Manisalı' ya göre bu felsefe kabul edilebilir değildir, antidemokratiktir. Ona göre, bugün öne sürülen ve dayatılmak istenen küreselleşmenin temel çelişkisi budur. Bu anlamda küreselleşme, güçlülerin egemen olduğu bir dünya yaratma projesidir.

Diğer yandan, bugün ulus-devletlerin işlevleri değişmiştir, bazı işlevleri de ortadan kalkmaktadır. Ortadan kalkan işlevlerin özellikle devlete sosyal bir nitelik kazandıran işlevler olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle, devlet, sermayenin artan gücü ve bağımsızlığı karşısında artık sosyal niteliğine daha az önem vermeye zorlanmakta ve bunun gereklerini yerine getirmektedir de denebilir²⁹⁷.

Sonuç olarak ne bir takım küreselcilerin iddia ettikleri gibi günümüzde ulus devletler önemini yitirmiş ve gereksizleşmişlerdir, ne de hiçbir deformasyona uğramamış, sapsağlam durmaktadırlar. Küreselleşme sürecinde olmakta olan, ulus-devletlerin ekonomik, kültürel ve siyasi yapıları, egemenlik anlayışları değişime uğramakta ya da uğratılmaktadır.

²⁹⁷ Koray, a.g.m., <http://stratejik.yildiz.edu.tr/makale1.htm> , 15.02.2008

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE ULUS-DEVLET BAĞLAMINDA TÜRKİYE

Küreselleşme ile beraber gelen değişim ve dönüşüm süreçlerinin Türkiye üzerinde de etkilerinin olduğu kuşkusuzdur. Bu etkileri incelemek açısından, öncelikle Türkiye'nin bir ulus-devlet olarak nasıl bir siyasal kültürün ürünü olduğunu ve tarihsel kültürel kodlarını incelemek yerinde olacaktır. Bu bağlamda Türkiye'nin bir ulus-devlet olarak yükselişini hazırlayan zeminin başlangıcını Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine kadar götürmek mümkündür.

Osmanlı İmparatorluğu, son dönemlerinde, içinde bulunduğu dünya konjonktüründe artık çözülme sürecine girmiş ve bu dönem politikaları devletin varlığını sürdürme çabalarına, yani imparatorluğun bekasına yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda çeşitli anlayış ve idealler çerçevesinde politikalar ortaya atılmışsa da temel olarak Batı orijinli temalar benimsenmiştir. İşte Türkiye böyle bir diyalektik süreç içerisinde Osmanlı mirası üzerinde kurulmuş bir ulus-devlet olarak zuhur etmiş, Batı'lı değerlere yönelik Cumhuriyet döneminde de benimsenmeye devam etmiştir.

4.1. TÜRKİYE'NİN BİR ULUS-DEVLET OLARAK DOĞUŞU

Kavram olarak 'ulus' düşüncesinin Türkiye siyaset anlayışına geç bir dönemde girdiği doğruysa da, kavramın içine aldığı değerlere vurgu yapacak siyasî ve sosyal içerikli duyarlılık arz eden anlayışların canlanmaya başladığı tarih XVIII. Yüzyılın sonu olarak kabul edilmektedir. İmparatorluğun karşısında bulunan üç seçim şıkkı söz konusuydu. Ancak Osmanlı Devleti bu üç şıkkın dışında bir yol izledi. Batı merkezîyetçi bir mekanizmanın işletilmesi esas alındı²⁹⁸. Söz konusu üç şık içinde yer alan unsurlar; "Osmanlılık", "İslamcılık" ve "Türkçülük" idealleridir.

²⁹⁸ Attar, a.g.m., <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergiler&IcerikNo=108>, 23.04.2008

Osmanlı İmparatorluğu, her türlü dini ve etnik ayrımı reddeden Osmanlıcılık oturtulamayınca, bunun gerçekleşmeyeceği fiili gelişmeler ve etnik unsurların kendi milliyetçiliklerini güdüp istiklallerini istemeleri ile anlaşılınca, İmparatorluk, İslamcılık kavramı üzerinde oturtulmaya çalışılmıştır; esasen, geleneksel hukuki yapısı da bu olmuştur. Balkan Savaşı faciasının yaşandığı yıllarda, artık bunun da mümkün olmadığı anlaşılmıştır²⁹⁹. Türkçülük ideali de İmparatorluğu çöküşten kurtarmada başlı başına bir unsur olarak görülmemiş ve İmparatorluk, beka meselesi bağlamında yüzünü ağırlıklı olarak Batı'ya dönmüş ve bu doğrultuda bir modernleşme arayışına girmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme Batı Avrupa'daki gibi endüstri devrimi ile bir arada, onunla sıkı sıkıya bağlı bir süreç olarak ortaya çıkmamıştır. Askeri yenilgi, toprak kaybı ve hazinede büyüyen açık yüzünden oluşan tehdidi ortadan kaldırmanın çaresini arayan politik otoritelerin giriştikleri yenilik çabaları ve Batı Avrupa'ya özgü düşünce ve fikirlerin Osmanlı toplumunda, yavaş da olsa yayılması ve özellikle Babiâli de görev yapanların önemli bir kısmı tarafından benimsenmesiyle, Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme olgusu ortaya çıkmıştır³⁰⁰.

Kongar da İmparatorluğun batmakta olduğu, askeri alanda algılanınca, bu batışı durdurmak için önce askeri alanda alınmaya başlanan önlemler, yeniçeriliğin kaldırılması, Harbiye'nin kurulması ve benzeri önlemlerin, Osmanlı'nın "Batılılaşma" serüvenini başlattığını ifade etmektedir. Batılılaşmanın da, doğrudan doğruya Saray'dan, imparatorluğu kurtarmak isteyen Padişah'tan ve onun çevresinden kaynaklandığını, yani bir zorunluluktan, İmparatorluğu kurtarma zorunluluğundan kaynaklandığını ifade etmektedir³⁰¹.

Hâkim sınıf, Batılılaşma sürecinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumaya çalıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun idarecileri gerçek anlamda modernleşme ile ilgilenmediler. Onların esas amacı imparatorluğun çöküşünü mümkün mertebe ertelemektir. Bu bakış açısına göre Batılılaşma kelimesinin karşılığı "Batı gibi olmak"tı³⁰².

²⁹⁹ Nevzat Köseoğlu, **Küreselleşme ve Milli Hayat**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002, s.143

³⁰⁰ Ersin Kalaycıoğlu & Ali Yaşar Sarıbay (Ed), "Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Politik Değişim", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa Yayınları, Bursa, 2000, s.6

³⁰¹ Emre Kongar, "Küreselleşme Bağlamında Türkiye", http://www.kongar.org/makaleler/Izmir_konusmasi.php, 10.05.2008

³⁰² İnaç, a.g.e., s.91,92

Osmanlı İmparatorluğu, şartları kendi lehine çevirecek pratik siyaset anlayışını uygulayabilecek güç ve kuvvetten önemli ölçüde uzaktı. Osmanlı'daki devlet anlayışı toplumun üzerinde kurulmuş, soyut, ilâhi otoriteyi temsil eden özelliğe sahipken, Batı'daki devlet kavramı somut bir gerçekliğin ifadesi olarak ortaya çıkmıştır. Batı'daki egemenlik anlayışı, devlet vatandaşlarının veya ülke topraklarında yaşayan insanların kendi aralarında kurdukları bir diyalog sonucunda güçlerini devretmeleriyle kurulan bir egemenliktir. Osmanlı, Batı öncülüğünde dünyanın geçirmekte olduğu değişim karşısında iki farklı çağ arasında yaşam mücadelesi vermiş ve biraz da kendi istemi dışında tarihî mirasını Türkiye'ye devrederek ortadan kalkmıştır. Tanzimat'la birlikte yüzünü Avrupa'ya dönen Osmanlı, siyasal düşünce anlamında II. Meşrutiyetle birlikte Batı'nın topluma dönük siyasî kriterlerini esas alarak yapısal değişimlere gitmeye başladı. Türkiye Cumhuriyeti döneminde kabul edilen ulus modelinin, Batı'daki ulusa dayalı egemenlik anlayışına daha yakın olduğu gözlemlenmektedir³⁰³.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecine girmesiyle beraber, “bu devlet nasıl kurtulabilir?” sorusuna cevap arayışları, aslında “anlamaya” dayanan kavrayışlardan çok, pratik çözümleri hayati sayan “algılamaları” ön plana çıkarmıştır. Fakat bu “pratik çözüm” önerileri de Osmanlı'nın kendi üzerine düşünümünü son tahlilde, kendi kendini anlamayı ihmal ettiği ölçüde hem yapay kalmış hem de bu yapaylığı toplumun özsel dinamiklerini temsil ediyormuş gibi sunarak, muvafık veya muhalif politik tavırlar arasındaki çekişmeleri de sanal dünyaya hapsedmiştir. “Modernlik” son tahlilde biçimsel değerlere, tutumlara ve tavırlara indirgenmiştir. Bu anlamda Türk modernitesi esasen içi boşaltılmış bir yeni tarih-kültür oluşumu şeklinde belirmiştir³⁰⁴.

Batılılaşma terimi ilk tahlilde oldukça hatalı bir kavramdır; zira gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bir değişimi ifade etmektedir. Ve ayrıca bir toplumun kendinden farklı bir topluma geçişi sorgulanmak durumundadır. Bu bağlamda ileri sürülebilecek en gerçekçi argüman, her toplumun, kendi tarihinin bir ürünü olduğudur. Bir toplumun kendinden farklı bir topluma dönüşmesindeki en büyük engel de yine onun tarihidir. Ayrıca Batı, ekonomik, politik ve kültürel parçalardan oluşan bir bütünlük olarak, kendi tarihinin üzerinde yükselmiştir. Batı, bu parçalardan herhangi birine indirgenemez³⁰⁵. Yine bu bağlamda, Sarıbay'ın da belirttiği gibi Batı dünyasına dâhil öncü toplumlar hem kendi modernleşme

³⁰³ Attar, a.g.m., <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=108>, 23.04.2008

³⁰⁴ Sarıbay (2004), a.g.e., s.100,101

³⁰⁵ İnaç, a.g.e. s. 91,92

süreçleri kıyaslandığında belirgin farklılaşmalar göstermektedirler, hem de bu farklılaşma sayesinde “Batı” yekpare (monolithic) bir dünya olarak tanımlanma olanağı vermemektedir. Fakat Türk modernitesi, modernleşmenin Batılılaşma ile özdeşleştirilmesi çerçevesinde, kendisini öyle bir dünyanın parçası yapma girişimiyle özdeş kılmıştır³⁰⁶.

Sarıbay bu noktada; küreselleşme, modernite, batılılaşma ve kapitalizm olgularına ilişkin bir çözümlenmeye gitmektedir. Sarıbay “globalizmi”, postmodern kapitalizmin kültür değerleri ve kodlarının Batı-dışı toplumlara dayatılması şeklinde tanımlamaktadır. Dolayısıyla postmodern kapitalizmi globalleşme ile özdeş gördüğü gibi, globalizmi de globalleşmenin yeni postmodern kapitalizmin politik ideolojisi ya da onun teknoloji olarak tarif edilen maddi temelini çok incelikli felsefi fenomenolojisi olarak algılamaktadır. Zaman içerisinde kapitalizm geliştikçe, toplumlar ne kadar üretebiliyorlarsa o kadar kalkınmış, son tahlilde bir o kadar “modern” sayılmaya başlamışlardı. Bu tip toplumlar da Batı dünyasına ait oldukları için; Batı-dışı toplumlar için modern olmak, son tahlilde “Batılaşmak” anlamına gelmekteydi. Bu çerçeve Batı-dışı toplumların “Batılaşma” olarak postmodern kapitalizme eklemlenmesi bağlamında düşünüldüğünde bu toplumlar kendi geleneksel kültür değerleri açısından yersizyurtsuzlaşarak modernliği bir özgürleşim gibi içselleştirmekte ama aynı zamanda “yenidenyurtlandırma” ve “yeniden kodlama” sayesinde postmodern kapitalizmin değerlerine tabi kılınmaktadırlar. Bu, Batı-dışı toplumların, postmodern kapitalizmin hem *şizoid* yanını içselleştirmelerini sağlar hem de o toplumlarda söz konusu sembolik özgürleşimin abartılarak her zaman dışsal bir etkiye/tehlikeye maruz kalma *paranoyasının* yaratılmasına yol açar. Genel olarak Batı-dışı toplumların, özel olarak Türkiye’nin globalleşmesi veya postmodern kapitalistleşmesinde yukarıda tanımlanan şizoid-paranoid eklemlenmenin evrensel yönelik olarak Batı-dışı toplumlara bir değişim dinamizmi sağlamakta, fakat paranoid boyut frenleyici doğası sayesinde bu toplumları *kendi gibi kalmaya* zorlamakta ve bu boyut çözümsüz bir gerilimin zeminini hazırlamaktadırlar³⁰⁷.

Daha sonra yaşanan süreçte bir ulus-devlet modeli çerçevesinde Türkiye sağlam bir temele oturabilmiştir. Kazgan’ın ifadesiyle, Osmanlı’nın yarı-sömürgeleşmiş ekonomisi sessiz sedasız, barış koşullarında tasfiye edilmemiştir. Aksine, dünyanın yaşadığı belki de en çalkantılı dönemde, bir yandan İmparatorluk dağılıp tarihe karışırken, bir yandan da bir “Türk ulusu” ve Türkiye Cumhuriyeti ulus-devleti inşa edilirken gerçekleştirilebilmiştir.

³⁰⁶ Sarıbay (2004), a.g.e., s.101

³⁰⁷ Sarıbay, (2004), a.g.e., s.102-108

Tanzimat'ın getirdiği Anglo-Sakson benzeri bir “taklitçi” liberalizmin yerini Alman “ulusçu” ekonomi anlayışına bırakması, bir ulusal-ekonomi inşasını gerçekleştirme, işte, önce bu dünya olaylarının açtığı olanakları kullanmayı beceren İttihat ve Terakki hükümetine, 1. Dünya Savaşı'ndaki yenilgiden sonra da Kurtuluş Savaşı'nı başlatıp başarıyla tamamlayan Mustafa Kemal Atatürk ve kadrosuna nasip olmuştur³⁰⁸.

Türkiye Cumhuriyeti ile Batı Avrupa ülkeleri arasındaki temel fark, Batı Avrupa ülkelerinin endüstrileşme süreci sonunda bu günkü gelişmiş durumlarına gelmiş olmalarına karşılık Türkiye'nin endüstrileşmeyi kaçırmış olan bir Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak, sadece bir Bağımsızlık Savaşı kazanmış ama endüstrileşmemiş bir toplum olarak hâlâ endüstrileşmeye çalışıyor olmasıdır. Sonuç olarak Türkiye endüstrileşmesini İstiklal Savaşı'ndan sonra, bağımsızlığını kazandıktan sonra geliştirmeye başlamıştır. Bugünlerde de tamamlamaya çalışmaktadır. Türkiye'den çok önce endüstrileşmiş ve ülkemizi istila etmiş Batı'nın işgalinden kurtulduktan sonra ve Batı ülkelerinin çok çok gerisinden³⁰⁹ de olsa bunun gerçekleştirilmesi yolunda ilerlenmektedir.

Kazgan, Cumhuriyet'in ulus-devlet olarak kurulmasında ve bir Türk ulusuyla birlikte bir ulusal-ekonomi yaratılmasında şu ilginç sentezi de gerçekleştirmektedir: Ernest Renan'ın anlayışına uygun Fransız kökenli bir “ulus” tanımı Alman kökenli “ulusal ekonomi” tanımıyla bütünleştirilebilmiştir. Çok sayıda etnik kökenden gelen halkların yaşadığı dağılan İmparatorluk topraklarının bir kısmını devralan Türkiye Cumhuriyeti için zaten Alman benzeri (ırk esasına dayalı) bir ulusçuluk söz konusu olamazdı. Bir tanıma göre 28, bir tanıma göre 46 farklı etnik kökenden gelen ve iç içe geçmiş halklar, bir üst kimlik simgesi olan Türk adı altında birleştirilebilmiştir³¹⁰.

Türkiye Batılılaşma hedefinden hiçbir zaman dönmemiştir. Zaten Türkiye ile Avrupa arasında, tarihin ve coğrafyanın zorladığı, geçmiş tecrübeyi paylaşmayı, birlikte yaşamayı ve karşılıklı kültürel tanımayı gerektiren güçlü ve zorunlu bir birliktelik söz konusudur³¹¹. Türkiye, Doğu dünyasında Batı tarzı bir toplum ve devlet modelini benimsemiş tek ülkedir. Çok partili siyasi hayatı ve demokratikleşme geleneği bulunan ülkenin devlet kimliğinin ulusal ideolojiyle bütünleşmesinden Batılı devletler rahatsız olsalar da üniter yapıya sahip

³⁰⁸ Gülten Kazgan, **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2004, s.41,42

³⁰⁹ Kongar, a.g.m., http://www.kongar.org/makaleler/Izmir_konusmasi.php, 10.05.2008

³¹⁰ Kazgan (2004), a.g.e., s.42

³¹¹ İnaç, a.g.e., s.109

Türkiye Cumhuriyeti ve ulus devleti yirminci yüzyılda yaşanmış siyasî ve toplumsal olayların doğurduğu sonuçtur. Bir başka ifadeyle bu olgu tarihimizin kendisinin yarattığı realitedir³¹².

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk seksen yılını değerlendiren Turan, devletlerin hayatında seksen yılın -tarihin uzun ömürlü olmamış devletlerin mezarlığı olduğunu hesaba katıldığında- kısa olmadığını ifade etmektedir. Devletleri uzun ömürlü kılan iki faktör önemli rol oynuyor. Bunlardan birincisi kurulan devletin sağlam temeller üzerine kurulmuş olması. İkincisi ise değişime uyum sağlamasıdır³¹³.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı devletinin Birinci dünya Savaşı'nda uğradığı ağır bir yenilgi ve arkasından Türk Devleti'nin adeta haritadan silinmesini öngören bir anlaşmanın zorlanması karşısında doğan Türk ulusal direnişinin ürünü olarak doğdu. İstiklal Savaşı başarılı oldu ve Birinci Dünya Savaşı sonunda Türklere uygulanmak istenen ve kabul edilemez olduğu geriye doğru bakılınca daha da kolay anlaşılabilir Sevr'in yerini Lozan aldı. Böylece sağlam bir temel atılmış oldu. Neden sağlam? Türkiye savaş sonrasında kendisi açısından da kabul edilebilir bir anlaşma imzalamış, makul sınırlara kavuşmuş, kapitülasyonlardan kurtulmuş, bağımsız bir ülke olmuştu. Dolayısıyla, savaş sonrasında sınırlarını ya da statüsünü değiştirmek için bir mücadeleye girme baskısını hissetmedi. Aslında İstiklal Savaşı, Türkiye cumhuriyetinin sağlam temeller üzerine oturmasının başlangıcını teşkil ediyordu. Savaş, On dokuzuncu yüzyıl boyunca muhtelif ulusların kopmasıyla küçülen Osmanlı İmparatorluğu'ndan geriye kalan toplumu uluslaştırma, daha doğrusu ulus bilincine kavuşturma işlevini gördü. Böylece bir ulus-devlet olarak kurulan cumhuriyetin sosyolojik temelleri de oluşmuş oldu. Ulus devletin sosyolojik temellerini güçlendirme çabası Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da süregelmiştir. Atatürk devrimlerinin bu amacın gerçekleştirilmesinde önemli katkıları olduğu muhakkaktır. Toplumun eski rejimle bağlarını koparması da oldukça kolay olmuş ve Ankara hükümetinin ülkenin asli hükümeti olduğu anlayışını yaygınlaştırmıştır. Bunun nedeni ise, İstanbul hükümetinin işgali kabullenmesi ve savaşın getirdiği siyasi yıkıma karşı kayıtsız kalmasıdır³¹⁴.

Değişime uyum konusunda ise ilk vurgulanması gereken husus, cumhuriyet biçimindeki bir ulus devletin kuruluşunun önemli bir değişime uyum projesi olduğudur. On

³¹² Attar, a.g.m., <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=108>, 23.04.2008

³¹³ İter Turan, "Cumhuriyetin 80. Yılı Kutlarken", http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisavi/36/aturk_cumhuriyet/prof_dr_ilter_turan.htm, 10.05.2008

³¹⁴ Turan, a.g.m., http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisavi/36/aturk_cumhuriyet/prof_dr_ilter_turan.htm, 10.05.2008

dokuzuncu yüzyıl boyunca kaynayan, iç mücadelelere sahne olan imparatorluklar, Birinci Dünya Savaşı sırasında tükendiler ve dağıldılar. Osmanlıdan geriye kalan ve çoğunluğu Türk-Müslüman olan ahalinin bir ulus-devlet çatısı altında toplanması günün koşullarına uyum sağlamanın bir örneğiydi. İmparatorluk sisteminin yerini artık sınırları belli ve o sınırlar içinde yaşamağa azimli bir siyasal yapı almıştır³¹⁵.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada meydana gelen gelişmelerde de Türkiye'nin siyasal sisteminde değişiklikler yapmasını zorunlu kılmıştır. Savaş sonrasında iki bloklu bir dünya ortaya çıkıyordu. Türkiye'nin Batı Blok'u içinde yer alması gerek güvenliğini sağlaması gerek toplumsal özlemlerine cevap vermesi bakımından önemli idi. Ancak, Batı sistemi içinde yer almak için Türk siyasal sisteminin siyasal rekabete açılması gerekmektedir. Tek başına iktidar olmaya alışkın otoriter bir tek parti sisteminin kendi iradesiyle rekabete açılması kolay değildir. Dolayısıyla, İsmet İnönü liderliğindeki bir ekibin demokrasiye geçişi sağlaması, bunun sonucunda muhalefet konumuna düşmesi, büyük saygı duyulması gereken bir değişime uyum başarısıdır³¹⁶.

4.2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN TÜRKİYE ÜZERİNE YANSIMALARI

Türkiye'nin küreselleşme karşısındaki konumu önemli ölçüde muammalıdır. Çünkü, bir yandan, küreselleşmeyi yönlendirebilecek, hatta etkileyebilecek derecede güçlü bir uluslar arası aktör olmadığı için, Türkiye'nin küreselleşmeyle olan ilişkisi esas itibariyle “maruz kalma” şeklindedir. Ama öte yandan, güçlü bir merkezi devlet geleneğine sahip olmakla ve “tam bağımsızlık”çı bir egemenlik retoriğine aşırı bağlılığıyla temayüz eden bir devlet olmasa da Türkiye'ye küreselleşme karşısında bir direnme potansiyeli sağlamaktadır. Esasen, bu “maruz kalma” psikolojisi küreselleşmeye karşı direnme insiyakını daha da güçlendirmektedir³¹⁷. Bu durum bir yandan küresel sisteme entegre olma ve modern devletler sınıfında güçlü bir yer edinme taleplerini içerirken, diğer yandan da, beklentilerin karşılanamaması ve dolayısıyla ilişkiler sürecinin pek de arzulanmayan mecralara akması

³¹⁵ Turan, a.g.m., http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/36/ataturk_cumhuriyet/prof_dr_ilter_turan.htm, 10.05.2008

³¹⁶ Turan, a.g.m., http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/36/ataturk_cumhuriyet/prof_dr_ilter_turan.htm, 10.05.2008

³¹⁷ Mustafa Erdoğan, “Küreselleşme, Hukuk ve Türkiye”, *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye, Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Dönüşüm, Sorunlar ve Tartışmalar*, Ed: Turgay Uzun, Serap Özen, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s.24

sebebiyle, uzak durma, kendi içine dönme ve/veya tepki gösterme açılımlarını içinde barındırmaktadır.

Ne var ki, Türkiye'nin küreselleşmeyi bir tehdit olmaktan çıkarıp bir imkâna dönüştürebilmek için de yine onun gereklerine göre kendisini uyarlaması şarttır. Başka bir anlatımla, küreselleşmeyi onun dışında kalarak etkilemeye ve onun tehdit potansiyellerini avantaja çevirme imkânı yoktur³¹⁸. Bu bağlamda, küreselleşmenin yarattığı değişim ve dönüşüm dalgalarına ülkemiz de, yine küreselleşmenin müthiş bir ivme ile tüm dünyayı dönüştürdüğü yıllara tekabül eden 1980'li yıllarda dahil olmuştur. Gerek ekonomi politikalarında, gerek yönetsel anlayışlarda bu dönem itibarıyla önemli değişiklikler söz konusu olmuştur.

Şimdi, anlatımlara dayanak teşkil edecek olan ve ülkeyi 80'li yıllarda ki bu sürece taşıyan evreye konuya zemin oluşturmak amacıyla değinildikten sonra, 80'li yıllarla birlikte yaşanan gelişmeleri ve etkiler değerlendirilmeye çalışılacaktır.

4.2.1. 1980'lerle Beraber Gelen Değişimler

Cumhuriyetin ilk yıllarında kalkınma ve dolayısıyla sanayileşmenin sağlanmasında devletçi anlayış en uygun strateji olarak ortaya çıkmaktaydı. Çünkü cumhuriyetin ilk yılları, sermaye birikiminin yeterli düzeyde olmadığı, dolayısıyla özel kesim eliyle sanayileşmenin gerçekleştirilmesinin mümkün olamayacağı yıllardı. Bu dönemde devlet, sanayi atılımını gerçekleştirmek, ekonomik büyümeyi sağlamak için doğrudan bir girişimci gibi davranarak, gelir getirici faaliyetler yerine öncelikle özel girişimin önünü açacak altyapı yatırımlarına girişmiştir³¹⁹. 1930'lu yıllarla birlikte, dünyada ortaya çıkan iktisadi krize bir çözüm yolu olarak gösterilen müdahaleci iktisadi model bir anlamda Türkiye için de çözüm yolu olarak görülmüştür. Bağımsızlık savaşından çıkan ve bu savaşın yaralarını sarma sürecinde olan ülkede, iktisadi gelişmenin devlet eliyle sağlanmasının bir gereklilik olarak kendini gösterdiği söylenmektedir³²⁰.

³¹⁸ Erdoğan, a.g.m., s.28

³¹⁹ Nurcan Törenli, **Enformasyon Toplumu ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye**, Bilim ve Sanat Yayını, Ankara, 2004, s.208,209

³²⁰ Turgay Uzun& N. Kemal Öztürk, "Türk Siyasal ve Yönetsel Yapısında Devletçi Gelenek ve Etkileri", **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye, Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Dönüşüm, Sorunlar ve Tartışmalar**, Ed: Turgay Uzun, Serap Özen, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s.69

Türkiye, 1980’li yıllara kadar da kalkınmasını “ithal ikameci” politikalar izleyerek sağlamaya çalışmıştır. Yirminci yüzyılda ithal ikameci sanayileşme stratejileri, Türkiye ile benzer koşullara sahip olan ülkeler tarafından hayata geçirilmiştir. İthal ikameci strateji, ulusal pazarlar yaratmak ve sanayileşmeyi sağlamak amacıyla, kalkınma politikalarının ayrılmaz parçası olmuştur.

1970’lerin başlarındaki en çarpıcı ekonomik olay OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) petrol fiyatlarının artışıydı. Aniden, başlıca petrol üreticisi ülkeler fiili olarak ciddi bir kartel oluşturdular ve dünya pazarındaki petrol fiyatlarını önemli ölçüde yükseltmişlerdir. Petrol fiyatlarındaki artışın etkisi hemen kendini göstermiştir³²¹. Dünya ekonomisinde 1970’lerin başından itibaren istikrarlı büyüme sürecinden uzaklaşılması, düşük büyüme hızları, işsizlik, istikrarsız fiyatlar, karlardaki düşüş, ülkeleri yeni arayışlara itmiştir. Ülkeler arasındaki mal ve faktör hareketlerini engelleyen unsurların ortadan kaldırılması ile ortaya yeni ve daha karlı pazarlar çıkarması beklenmektedir³²².

1970’lerin sonuna gelindiğinde ithal ikameci sanayileşme stratejilerinin sınırlarına ulaşılmış, bu tarz politikalarla hedeflenen başarıya ulaşmada başarısız kalan birçok ülke 1980’li yıllara gelindiğinde, küreselleşmenin getirdiği ekonomik dönüşüme adapte olmak durumunda kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye de, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yoğun bir şekilde uyguladığı ithal ikameci sanayileşme stratejisini, 1980 yılı itibariyle terk etmek durumunda kalmıştır. Çünkü Türkiye ve benzeri birçok ülke, uyguladığı ithal ikameci strateji nedeniyle, ekonomik açıdan uzun vadede öngörülen yoksun, sağlıksız borçlanma politikalarının gerçekleştiği, ekonomik darboğazlar yaşamının eşliğinde olan/yaşayan, kırılgan ekonomilere sahip olma durumunda kalmıştır.

Dünya ekonomisi 1973 yılı sonunda meydana gelen birinci petrol şokunun ve daha sonraki yıllarda kendini gösteren etkilerinden henüz tam olarak kurtulmadan 1980 yılında

³²¹ İmmanuel Wallerstein, **21. Yüzyılda Siyaset**, Çev: Taylan Doğan, Ender Abadoğlu, Aram Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2005, s.129

³²² C. Mehmet Baydur& Bora Süslü, “Ekonomik Bütünleşme Olarak Parasal Birlik”: AB ve Türkiye, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye, Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Dönüşüm, Sorunlar ve Tartışmalar**, Ed: Turgay Uzun, Serap Özen, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s.231

ikinci petrol şokunun olumsuz etkileriyle karşı karşıya kalmıştır. Türkiye petrol şokunun neden olduğu dış ödeme açığını 1978 yılına kadar erteleyebilmiştir³²³.

1970'lerde Türkiye, yaklaşık yirmi yıldır uyguladığı ithal ikameci politikalar olarak bilinen gelişme ve sanayileşme politikasını göz ardı etmeden değişen iç ve dış koşulların zorladığı uyumu, elinden geldiğince ertelemeye çalışmış, diğer bir deyişle görmezden gelmiştir. Ancak 70'li yılların sonuna doğru, bir taraftan olumsuz ekonomik koşullar, bir yandan da siyasi istikrarsızlığın tetiklediği toplumsal bunalım, uyumun daha fazla görmezlikten gelinemeyeceği bir ortam meydana getirmiştir. Artık Türkiye'den beklenen, ithal ikameci politikaları terk etmesi, uygulayacağı iktisat politikasında köklü bir değişimi göze alarak dünya ekonomisiyle yeni bir bütünleşme yönelmesi olmuştur³²⁴.

1980 yılı ekonomik anlamda, ithal ikameci birikim rejiminin iflasının kesin bir şekilde tescil edildiği, kurumsal yapıları ve düzenleme biçimleri bakımından Türkiye için bir dönüm noktasını simgelemektedir. Türkiye 1980'li yıllarla birlikte ödemeler dengesi krizini, ihracata yönelik büyümeyle aşmayı amaçlayan ve uzun vadede tam bir liberalleşmeyi hedefleyen bir ekonomi programı uygulamaya başlamıştır³²⁵.

Türkiye de 80'li yıllara gelindiğinde ekonomik ve siyasal açılardan sıkıntılı bir dönemeçte idi. Bu dönemde ekonomik ve siyasal açıdan bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Dünyadaki bu değişim ve dönüşümlerin Türkiye'deki yansıması 24 Ocak 1980 kararları ile gerçekleşmiştir. Türkiye'de yaşanan ekonomik dönüşümün mimarı, dönemin başbakanı olan Turgut Özal'dır. 24 Ocak 1980 kararları ile ithal ikameci sanayileşmeye dayalı strateji terk edilmiş, ihracat ağırlıklı bir sanayileşme modeli benimsenmiştir. 24 Ocak kararları dışa açılmayı gerektiriyordu. Bu dönemden sonra ithal ikameci sanayileşme politikaları, yerini dış piyasalara eklenme çabalarına bırakmıştır.

1980 sonrası başlayan ve Özal'ın uygulama ve düşüncelerinin egemen olduğu bu dönem, küreselleşme sürecinin öngörülere ile büyük oranda örtüşürken, Türkiye dünya yönetim sistemindeki yerini almaya, AB ile bütünleşme yolunda önemli adımlar atmaya da bu dönemde başlamıştır. 24 Ocak kararları sonrası Türkiye, demokratik batı toplumları ile

³²³ İlker Parasız, **Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998, s.196

³²⁴ Kağan Şar, **"Türkiye'de Küreselleşmenin Bir Aracı Olarak Özelleştirme Uygulamaları"**, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İktisat Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002, s. 71

³²⁵ Aktel, a.g.e., s.207,208

bütünleşme yönünde adım atarken, serbest piyasa ekonomisine doğru açılımlarda bulunmaya başlamıştır³²⁶. Bu dönemde neo-liberal politikaların etkisinde kalkınma sorunsalı, “ekonomide serbestleşme, serbest piyasa sistemi içerisinde rekabet ve küresel sermaye hareketlerine açık bir ekonomi haline gelme” şeklinde formüle edilebilecek eğilimlere uygun olarak ‘ihracata dönük büyüme’ modeli olarak anlaşılır hale gelmiştir³²⁷.

Türkiye, 1980 sonrası dönemde, liberalizmin yoğun olarak yaşandığı ülkelerden biri olmuştur. 24 Ocak 1980 kararları, sadece kısa vadeli istikrarı sağlamayı değil, aynı zamanda ulusal ekonominin yapısını özel kesim öncülüğünde sürdürecektir olan pazar ekonomisinin güçlerine bırakmayı hedeflemiştir. Türkiye ekonomisi 1990’larla birlikte de tamamıyla dışa açık bir hale gelmiştir. 24 Ocak 1980 değişim programı ile serbest piyasa ekonomisi ve finansal serbestleşmeyi hedefleyen kararlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir³²⁸:

- a) Ekonomik faaliyetlere devlet mümkün olduğunca girmeyecek, yalnızca altyapı yatırımlarına yönelecek, KİT’ler piyasa koşullarına göre faaliyette bulunacak ve belli bir süreç dâhilinde özelleştirilecek.
- b) Dış ticarete kademeli olarak serbestleşmeye gidilecek, döviz giriş ve çıkışları önündeki engeller kaldırılacak, döviz kurları piyasada arz ve talebe göre belirlenirken, Türk Lirası’nın konvertibilitesi sağlanacak.
- c) Fiyat ve faiz piyasa koşullarına göre belirlenecek.
- d) Finansal piyasalar geliştirilerek, yapısal değişimin finansmanı için gerekli çağdaş ortam sağlanacaktır.

24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlar ile devletin ekonomik hayata müdahalesi en az seviyeye indirilmeye çalışılırken, devletin müdahaleci, devletçi ve planlamacı karma ekonomi politikaları, özel sektör ağırlıklı serbest piyasaya dönük bir kulvara yönelmiştir. Bu gelişmeler beraberinde siyasal ve toplumsal yapıda da önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu değişimin bir gereği olarak devletin geleneksel yapısında, devlet-toplum ilişkisinde ve toplumsal temelde üretilen politikalarda önemli bir değişim yaşanmaya başlanmıştır³²⁹.

³²⁶ Aktel, a.g.e., s.171,172

³²⁷ Törenli, a.g.e., s.212

³²⁸ Şar, a.g.e., s.71-73; Parasız, a.g.e., s.200,201

³²⁹ Aktel, a.g.e., s.170

Gerçekleştirilen reform politikaları, merkezden yönetim yerine piyasa mekanizmalarına giderek daha fazla ağırlık verilmesi biçiminde bir felsefe değişikliğini de beraberinde getirdi. Ancak, 1980 sonrası Türkiye Ekonomisi'nin gelişimine bakıldığında dikkat çeken en önemli nokta, ekonominin sürekli bir istikrarsızlık içinde olmasıdır. 24 Ocak kararları ile başlayan ve deregülasyon temeline dayanan politikalar eşliğinde, Türkiye Ekonomisi'nin 15 yıllık süreç sonunda geldiği noktada; dış borçların ve dış ticaret açığının arttığı, kamu finansman açığının büyüdüğü, enflasyonun yüksek düzeylerde durağanlaştığı, reel gelirin eridiği, gelir dağılımının daha da bozulduğu, yatırım ve üretimden çok rant ve tüketimle büyüyen bir ekonomik örgütlenmeye yönelindiği ortaya çıkmaktadır³³⁰.

1990'lı yıllarda Türkiye'nin benzeri ülkelerin yaşadıkları krizler ve giderek ciddileşen ekonomik-toplumsal sorunlar yeni ideolojinin her çevrede sorgulanmasını getirmektedir. Bu sorunlar 2000'li yıllarda ağırlaşarak sürmektedir. Yakın Türkiye tarihinin göstergelerine bakılacak olursa, mal hareketleri ve sermaye hareketlerindeki serbestleşme, Türkiye'yi geçmişe oranla rizikolara çok daha açık duruma getirmiştir. Bunun bir kanıtı, 1981–1999 arasındaki 18 yılın yarısını kapsayan kriz yıllarıdır (1982–1983, 1988–1989, 1991, 1994, 1998–1999). Belirtmek gerekir ki, dışa açık hale getirilen toplumun karşılaştığı tek riziko krizlerin sıklaşması değildir; dış dünyadan kaynaklanan dış ticaret hadlerindeki kötüleşme, yine, Türkiye'nin yoğun biçimde etkilerini yaşadığı bir başka olaydır³³¹. Kısacası, Türkiye küreselleşmeyi çok doğru algılayamamıştır.

Türkiye'nin 1980'den itibaren içine girdiği serbestleşme sürecinin bir ayağı da “devletin küçültülmesi” olmuştur. Devlet bir kere piyasa ekonomisinin her alanda yaptığı müdahalelerden elini çekeceği için küçülecekti. Böylece bir yandan kamu açıklarını azaltırken bir yandan da vergileri azaltmasını mümkün kılacaktı. Böylece Türkiye 1980'den itibaren cumhuriyetin ilk elli küsur yılında kabullenmediği, yararını görmediği bir kalıbı-şablonu tepeden inme benimsemek durumunda bırakılmıştır. İlginçtir, “reform” terimi, yüz seksen derecelik dönüşle, yeni düzende artık bu şablonu gerçekleştirmeyi ifade etmekteydi³³².

Asıl baskılar SSCB'nin havlu atmaya başladığı 1980'li yılların ortalarından itibaren ağırlaşmıştır; Berlin Duvarı'nın yıkılması ve SSCB'nin dağılmasıyla doruğa çıkmıştır. Nedeni açıktır: Uluslar arası yabancı sermayenin önünde günümüzde en büyük engel olarak ulus-

³³⁰ Şar, a.g.e., s.76,77; Parasız, a.g.e., s.204,205

³³¹ Kazgan (2004), a.g.e., s.191-194

³³² Kazgan (2004), a.g.e., s.189,190

devlet yer almaktadır. Türkiye gibi geçmişte devlet öncülüğünde sanayileşmiş-kalkınmış, başta finans pazarı, pazarları denetim altında tutulmuş bir ülkede dış dünya açısından devletin küçülmesi ayrı bir önem taşır³³³.

Türkiye’ de yaşanan süreç açıkça gösteriyor ki, ekonomi dışı açıldıkça rizikolara daha açık hale gelmekte ve toptan yıkım ancak güçlü devlet kurumlarının devreye girmesiyle önlenebilmektedir. Kazgan’a göre Türkiye’de devletin “büyük” olduğu, yani kaynakların önemli kısmına el koyduğu sık sık ileri sürülür ancak Türkiye çapı büyük bir devlet değil, müdahale biçimi çarpıklaşmış “hatalı” bir devlet resmi sergilemektedir. Hatanın kaynakları; kendi kişi başına gelir düzeyine yakın ülkeler arasında vergi gelirleri yoluyla GSYİH’nin en küçük kısmına el koyan ülke olması, bu bağlamda gerektiği ölçüde vergi gelirlerine ulaşamayan devletin, harcamalarında sosyal hizmet sağlamada çok geri kalarak bu durumu pekiştirmesi, kısa vadeli ve çok yüksek faizlerle borçlanma söz konusu olduğu için 1990’lı yıllarla birlikte tam bir çıkmaza girmiş konumda kalmasıdır³³⁴.

Sürece farklı bir perspektiften bakan Sarıbay’ın düşünceleri burada önem arz etmektedir. Sarıbay’a göre, 1980’ler Türkiye’inde Özal, Türk toplumuna öteden beri gösterilen modernite hedefini daha somut, günlük hayatın dokularına nüfuz ettirici tarzda *teknoloji* olarak tanımlanmıştır. Özal liderliğinde postmodern kapitalizmin teknoloji tüketim arzusu, yeniden kodlayıcılığını gerçekleştirirken, toplumsal egoyu şişirerek, son tahlilde, paranoid form içinde şizoid devrimci boyutu canlı tutar görünmüştür. Bu sayede, Türk modernitesinin geldiği nokta dünyanın her meselesini çözecek büyük bir gücü içerir şeklinde lanse edilmiş; ben-merkezci bir politik anlayış geliştirmiştir. Bu sözde şizoid atılımcılık, diğer toplumlardan özel muamele görme beklentisini beraberinde getirmiştir. Beklenen olmayınca da kırgınlık, hatta kızgınlık duygularıyla paranoid boyut kışkırtılır hale gelmiştir³³⁵. Sarıbay, Türkiye’nin küreselleşme sürecinde karşılaştığı sorunlara böyle bir felsefi açılım getirmektedir.

Sarıbay’a göre Türk modernitesinin soyut/kurgusal ipuçları şudur: Moderniteyi maddi bir gerçeklik olarak kendi kültür kodları zemininde inşa eden değil, öncü toplumların dayatmaları doğrultusunda zihinsel şekilde kurgulayan, dolayısıyla dışsal belirlenimciliğe dayanan bir kavrayış. Türk modernitesinin yukarıda değinilen doğası kapitalizmin şizoid-

³³³ Kazgan (2004), a.g.e., s.190

³³⁴ Kazgan (2004), a.g.e., s.194-198

³³⁵ Sarıbay (2004), a.g.e., s.109-110

paranoid boyutları arasındaki salınımını sorunlu kılıyor. Kısacası modernite üretilmemekte, tüketilmektedir. Bu anlamda Türk modernitesi için son bir söz söylemek gerekirse şu söylenebilir: Türkiye'nin modernleşmesi esasen Batılaşarak Doğulaşma serüvenidir³³⁶. Bu husus, gerek modernleşme ve Batılılaşma sürecinde, gerekse küreselleşmeye eklenme sürecinde kendini göstermektedir.

18. Yüzyılda ulus-devleti öne çıkaran kapitalizm, 1950'lerin başlarında da Ulus-devlet temeli üzerine kurulan sosyal devlet ideolojisini kabul etmiştir. Sosyal devlet anlayışı 1970'li yılların başına kadar popülerliğini korumuştur. Bu dönemde ortaya çıkan –önceki bölümde ifade edilen- gelişmeler kapitalizmi yeni “meşruiyet” alanları bulmaya yöneltmiştir. Bu doğrultuda ulus-devlet ve dolayısıyla sosyal devlet modeli sorgulanmaya başlamıştır.

Laik ve demokratik sosyal hukuk devleti, bağımsız bir ulus devlet olarak ömrünü bütün dünyada doldurdu mu? Ortadan yok mu olacak? İlk bakışta, küreselleşmenin yukardan, egemenlik haklarını uluslararası kuruluşlara, örneğin Avrupa Birliği'ne devrederek, aşağıdan ise, mikro-milliyetçilik aracılığıyla, yerel farklı kültürlerin bağımsızlaşması ve özerkleşmesi aracılığı ile ulus devlet modelini erozyona uğrattığı görülmektedir. Ama olaya biraz daha yakından bakarsak, ulus-devletin daha uzun süre varlığını, bazı gereksinimlerden dolayı sürdüreceği anlaşılmaktadır³³⁷. Küçülmesi yönünde varlığına yöneltilen sorgulamalara karşın yakın bir gelecekte zorunlu olarak bir takım değişimler içerisine girmesi beklenen milli/ulus devletlerin tüm dünyada tartışılıyor olmasının nedeni; onun aşırı büyümesinden ve sosyal sorunlara fazlaca kaynak transferinden, başka bir deyişle sosyal-devlet ilkesine sıkıca sarılmasından kaynaklanmaktadır.

Sosyal devletin sorgulanmasının en önemli sebebi, devletin sosyal harcamalar için ayırdığı kaynakların çok büyük boyutlara ulaşmış olması nedeniyle revizyona tabi tutulması gerekliliğidir. Benzer bir sorgulama Türkiye için de geçerli midir? Benzer bir sorgulama ülkemize yöneltildiğinde ortaya çıkan tablonun çok farklı olacağı ve sorgulamaya temel oluşturacak argümanların da havada kalacağı söylenebilir. Yani içinde bulunduğumuz yüzyılda, insanlığın geçirmekte olduğu evrim süreci içinde, diğer pek çok devlet gibi Türkiye'nin de, içinde bulunduğu konum, henüz sosyal devlet sisteminden vazgeçmesine

³³⁶ Sarıbay (2004), a.g.e., s.111-112

³³⁷ Kongar, a.g.m., http://www.kongar.org/makaleler/Izmir_konusmasi.php, 10.05.2008

elverişli değildir. Ancak küreselleşme ile yaşanan sürecin tüm devletleri derinden etkilediği de inkar edilemez bir gerçektir.

Bütün bu evrensel eğilimler Türkiye'yi de etkilemektedir. Bu açıdan ülkenin önünde yakalanacak hedefler şöyle sıralanabilir: Süratle laik ve demokratik sosyal hukuk devletinin temellerini oluşturan endüstrileşme hamlesi, yani kalkınma atılımı gerçekleştirilecek, bunun alt yapı ve üst yapı gerekleri, yani gerçek demokrasi ve fiziksel yatırımlar yerine getirilecek, bu arada yeni çağa ayak uydurmak için gerekli önlemler alınacak. Ama Türkiye'nin bunları yapmak için de, şimdilik elindeki ulus-devleti kullanmak, hem de etkin bir biçimde kullanmak zorunda olduğu açıktır³³⁸.

4.2.2. Küresel Arena, Avrupa Birliği ve Türkiye

Keyman'a göre bugün Türkiye'nin içinden geçtiği dönüşüm sürecinin yarattığı en önemli gelişme 'dış politika ile iç politikanın artık birbirinden ayrıştırılamayacak bir tarzda eklemlenmesi' gerçeğidir. Bu gerçekliği Türkiye, AB ile ilişkilerinde, 11 Eylül sonrasında ABD ile ilişkilerinde, 2001 ekonomik krizinden bugüne IMF ilişkilerinde ve genel olarak küreselleşen dünya ile ilişkilerinde, ekonomiden siyasete ve kültürden teknolojiye geniş bir yelpazede, önemi giderek artan 'kilit ülke' olarak yaşamaktadır. Tüm bu süreçler bize, dış politika ile iç politikanın giderek eklemlendiğini, artık birbirlerinden ayrıştırılmadığını, AB, ABD, IMF ve küreselleşme gibi eskiden dış aktör ya da dış süreç olarak düşünülen aktör ve süreçlerin, Türkiye'de iç politikanın aktör ve süreçleri konumuna geldiğini göstermektedir³³⁹.

Keyman bugün, Türkiye'nin son dönemde götürdüğü 'aktif, yapıcı ve çok boyutlu dış politika vizyonunun içinde temel eksenin ne olması gerekir sorusunun ciddi bir tartışma konusu olduğunu belirtmekte ve bu soru temelinde dört farklı görüşün olduğunu ifade etmektedir. Bunlar³⁴⁰:

- 1- Güvenlik ekseninde güçlü olanla yan yana olmak temelinde "Türkiye-ABD stratejik ortaklığı".

³³⁸ Kongar, a.g.m., http://www.kongar.org/makaleler/Izmir_konusmasi.php, 10.05.2008

³³⁹ Fuat Keyman, "2008'de Türkiye AB'nin Neresinde?", *Star Gazetesi*, 21.01.2008, <http://www.stargazete.com/index.asp?haberid=139126>, 10.05.2008

³⁴⁰ Keyman, a.g.m., <http://www.stargazete.com/index.asp?haberid=139126>, 10.05.2008

- 2- Yine güvenlik ekseninde Türkiye'nin daha bağımsız karar alması ve hareket etmesi gerekir diyerek, "Türkiye-Avrasya (ağırlıklı olarak Rusya, İran ve Çin) ilişkileri".
- 3- Tam üyelik-temelli bölgesel bütünleşmenin yaraları temelinde "Türkiye-AB ilişkileri".
- 4- Türkiye'nin, örneğin Brezilya, Hindistan gibi, "küreselleşen bir ulus-devlet gibi" hareket etmesi gerektiği görüşleridir.

Aça'ya göre, 21. Yüzyılın küreselleşme girişiminden, Türkiye açısından günümüzde ABD'nin bütün yerküreyi içine alan küreselleşme girişimi ile AB'nin şimdilik belli bir coğrafya ile kısıtlı kalan küreselleşme girişimini anlamak gerekmektedir. Her iki küreselleşme girişimi de belli söylemleri dillendirmekte ve Türkiye'yi aynı noktalardan vurmaktadır. Fakat işin askeri ve ekonomik boyutu ile savaş ve işgal sürecini göz önüne aldığımızda, ön plana çıkan Amerikan küreselleşmesi olmaktadır. Türkiye'de bazı çevrelerce, ABD küreselleşmesine teslimiyet, askeri ve ekonomik dayatmaların bir gereği olarak algılanırken AB küreselleşmesi, bir medeniyet projesi olarak tanımlanmaktadır³⁴¹.

Kazgan da Türkiye'nin yirmi birinci yüzyılda çeşitli belirsizliklerin etki alanında kaldığını belirtmekte ve belirsizliklerin başında, ABD'nin oynamaya soyunduğu rol içinde bulunduğumuz bölgeyi yeniden şekillendirme, kendi çıkarlarına uydurma, bu amaçla yeni ittifaklar oluşturma olduğunu ifade etmektedir. ABD'nin küresel imparatorluk projesinde Türkiye acaba nerede duruyor? ABD'nin imparatorluk projesinde petrol/doğalgaz gibi enerji kaynaklarına egemenlik, bunların fiyatlarını belirleme gibi bir manivelayı ele geçirme kilit rol oynayacakmış gibi görünmektedir³⁴².

Keyman ise, Güvenlik ve enerji eksenli 'Türkiye-Avrasya ilişkileri' ve bağımsızlığını ve bağımsız karar alma kapasitesini koruyan, ama 'küreselleşen bir ulus-devlet olarak hareket eden Türkiye' düşüncesinin, ciddi, hesaba katılması ve Türk dış politikasının önemli bir boyutu olarak görülmesi gereken hususlar olarak görmektedir. Ancak bu görüşlerden en olanaklı, geçerli, gerçekleştirilebilir ve yararlı olanın, Türk dış politikasında aktif, yapıcı ve çok boyutlu yapının korunarak, ana eksen olarak Türkiye-AB ilişkilerini alan görüşün olduğunu düşünmektedir. Hem tarihsel olarak, hem de bugünün dünyasında, Türkiye-AB

³⁴¹ Aça, a.g.m., s.73

³⁴² Kazgan (2004), a.g.e., s.469

ilişkilerinin dış politikanın en gerçekçi ve yararlı ana eksenini oluşturduğunu ifade etmektedir³⁴³.

Turan da geleceğe güvenle bakmak için değişimle uyum çabalarımızın devam etmesi gerektiğini ifade etmektedir. İki kutuplu dünya sisteminin çökmesinden sonra oluşmaya başlayan yeni dünya düzeni Türkiye’de de yeni dönüşümlerin gerçekleştirilmesini zorlamaktadır. Türkiye de, eğer yeni oluşan dünya düzeninde yerini almak, uluslararası sistemde güçlü ve etkili bir konuma erişmek ve bunu korumak istiyorsa, bölgesel birleşmelerden birinde yer almak zorundadır. Türkiye açısından “hangi bölgesel birleşme” sorusunun cevabı zaten verilmiştir. Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun ilk kurulduğu andan başlayarak Avrupa Birliği’nin içinde yer almayı istediğine karar vermiştir. Bu sadece Türkiye’nin coğrafyasının öngördüğü bir tercih olmayıp, Türkiye’nin seçtiği çağdaşlaşma modelinin de tabii sonucudur. Atatürk’ün çağdaş uygarlık düzeyine erişme talimatının uygulamada kazandığı anlam Batı medeniyetine yönelmek olmuştur³⁴⁴.

Tüm bu noktalar ışığında Keyman, Türkiye-AB ilişkilerinin ana dış politika eksenini olacağını söylemekte, çünkü bu ilişkilerin coğrafi, kültürel, ekonomik ve siyasi derinliğe sahip, karşılıklılık esasına dayanan bir entegrasyon ve bütünleşme süreci izleyen, özünde stratejik ortaklığa dayanan, çok-boyutlu, kültürel, siyasi ve ekonomik maliyeti, katkısı ve getirisi yüksek ve sistem-dönüştürücü nitelikte ilişkiler olduğunu ifade etmektedir. Buna göre³⁴⁵:

- *Kültürel ve coğrafi düzeylerde*, Türkiye-AB ilişkileri birbirlerine coğrafi ve tarihsel olarak yakın toplumların ilişkisi; Avrupa kimliğinin çok-kültürlü bir moderniteye dönüştürülmesini, ama aynı zamanda da Türk modernitesinin demokratik ve çoğulcu bir nitelik kazanmasını talep eden ilişkilerdir.
- *Siyasi düzeyde*, Türkiye-AB ilişkileri tam üyelik sürecini içeren ve siyasi bütünleşme olgusunu içeren ilişkiler; bir taraftan, Avrupa’nın nasıl bir siyasi yapıya ve küresel güç kapasitesine sahip olacağını, diğer taraftan da, Türkiye’de devletin demokratik, etkin, şeffaf ve sorumlu olmasını talep

³⁴³ Keyman, a.g.m., <http://www.stargazete.com/index.asp?haberid=139126>, 10.05.2008

³⁴⁴ Turan, a.g.m., http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/36/ataturk_cumhuriyet/prof_dr_ilter_turan.htm, 10.05.2008

³⁴⁵ Keyman, a.g.m., <http://www.stargazete.com/index.asp?haberid=139126>, 10.05.2008

eden ilişkilerdir. Bu anlamda, Türkiye-AB ilişkileri Türkiye’de devlet-toplum/birey ilişkilerini radikal biçimde değiştiren, toplumu ‘haklar dili’ temelinde güçlendiren ve çoğullaştıran ve sivil haklar ve özgürlükler alanını genişletirken, yeni bir vatandaşlık anlayışı yaratan ilişkilerdir.

— *Ekonomik düzeydeyse*, AB ülkeleri Türk ekonomisinin en önemli ve birincil hareket alanını oluşturmaktadırlar. AB’nin Türkiye’nin ekonomik olarak büyümesine ve kalkınmasını katkısı çok önemlidir. Bu katkı üretim alanında olup, Türk ekonomisine kurumsal ve yasal bir temel oluşturmakta ve yatırımlar için risk faktörünü minimize ederek ekonomik canlılığa yol açabilecek ilişkilerdir. Dahası, Türkiye-AB ilişkileri, yapısal işsizlik, fakirlik ve açlık ve dağılım adaletsizliği sorunlarını çözebilecek ilişkilerdir. Diğer taraftan da, Türkiye de AB için çok önemli bir pazardır. Türk ekonomisinin canlılığı ve genç nüfuzuyla dinamik yapısı, Türkiye’yi AB ülkeleri için önemli bir pazar konumuna getirmektedir.

Avrupa Birliği uzun dönemde belli ölçülerde bütünleşmeyi öngördüğü için, üyelik talebinde olan toplumların bazı asgari müştereklerde buluşmasını, belli şartları yerine getirmesini beklemektedir. Bunlar Kopenhag kriterleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Şimdi Avrupa Birliği’nin temel değerlerini ve Kopenhag kriterlerinin neler olduğu incelenecektir.

Avrupa Birliği’nin temel değerleri şunlardır ³⁴⁶:

Barış: 20. Yüzyılda Avrupa’da, halen Avrupa Birliği’ni oluşturan ülkeler arasında iki dünya savaşı yaşandı. Bu nedenle Avrupa politikası demek aynı zamanda “barış politikası” demektir; Topluluğun kuruluşuyla, üye devletler arasında herhangi bir savaşı imkânsız kılan bir Avrupa barışının temeli atılmıştır.

Birlik: Birlik, Topluluğun yol gösterici kavramıdır. Avrupa Birliği’ne üye ülkelerdeki sorunların üstesinden gelinebilmesinin ancak Avrupa ülkelerinin onları birliğe götüren yolda ilerlemeleriyle mümkün olacağı görüşü kabul edilmektedir.

³⁴⁶ Coşkun Can Aktan, *Türkiye Avrupa Birliği’nin Neresinde?*, EĞİAD Yayını, İzmir, 2000; <http://www.canaktan.org/ekonomi/avrupa-birligi/temel-degerleri.htm>, 10.05.2008

Eşitlik: Birlik ancak eşitliğin kural olduğu yerde ayakta kalabilir. Bununla kastedilen, yalnız Birlik vatandaşları arasında değil aynı zamanda üye devletler arasında da eşitliktir. Hiçbir AB vatandaşının, milliyetinden dolayı mağdur edilemeyeceği ve ayrıma tabi tutulamayacağı Maastricht Antlaşması ile teyit edilmiştir.

Özgürlük: Avrupa birliğinin temel değerlerinin başında özgürlük gelir. Avrupa Birliği dört temel özgürlük hedefini gerçekleştirmek için temelleri atılmış bir girişimdir. Dört temel özgürlük şunlardır:

- İşgücünün serbest dolaşımı.
- İş kurma özgürlüğü ve hizmetlerin serbest dolaşımı.
- Malların serbest dolaşımı.
- Sermayenin serbest dolaşımıdır.

Dayanışma: Özgürlüğün dayanışmayla tamamlanması gerekir; çünkü özgürlüğün sınırsızca ve düşüncesizce kullanılması her zaman başkalarının zararına işler. Bu nedenle, AB, kendi üyeleri arasındaki dayanışmayı temel bir ilke sayarak hem nimetlerin (yani refahın) hem de külfetlerin üyeleri arasında eşit ve adil biçimde paylaşılması gereğine inanmaktadır.

Güvenlik: Güvenlik ihtiyacı, Avrupa Birliği'nin temel değerlerinden bir diğeridir. AB vatandaşlarının barış içinde yaşamaları ancak etkin bir güvenlik politikası ile mümkündür.

Kopenhag kriterleri, ekonomik, siyasal ve sosyal boyutlarıyla Avrupa Birliği genişleme sürecinde kontrollü ve istikrarlı büyüme ve bütünleşmenin anahtarı olarak Maastricht Anlaşması ile düzenlenmiş değerlendirme ölçütleridir. Türkiye'de aday ülke statüsünde bulunması nedeniyle aynı değerlendirmelere tabi bulunmaktadır³⁴⁷. Kopenhag kriterleri genel olarak şunlardır:

Birinci kriter (Siyasi kriter): Aday ülkelerin şu alanlarda Avrupa Birliği standartlarına yakın olması gereklidir:

- İstikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasinin var olması.

³⁴⁷ Pınar Narin Emirhan&Rengin Gün, "Avrupa Birliği'nin Gelişme Perspektifi Açısından Türkiye'nin Ekonomik ve Siyasi Durumu: Konverjans (Yakınlaştırma) ve Kopenhag Kriterleri Bazında Makro Göstergelerin Karşılaştırmalı Analizi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.3, Sayı.3, İzmir, 2001, s.44

- Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü.
- İnsan haklarına saygı.
- Azınlıkların korunmasıdır.

İkinci kriter (Ekonomik kriter): Kopenhag Zirvesi sonuçlarına göre, tam üyelik için ekonomi alanında fonksiyonel bir piyasa ekonomisinin varlığı kadar, AB içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısı ile baş edebilme kapasitesi de aranmaktadır.

Üçüncü kriter (Topluluk müktesebatına uyum kriteri): Tam üyelik için yukarıdaki iki ekonomik koşulun yanısıra bir üçüncü koşul daha aranmaktadır. Bu koşul, aday ülkenin “siyasi birlik ile ekonomik ve parasal birlik hedeflerini kabul etmiş olması ve ayrıca AB’nin aldığı ve alacağı kararlara uyum sağlama kapasitesi”dir³⁴⁸.

Görüldüğü gibi siyasal kriterler ile demokrasinin, hukukun üstünlüğünün, insan haklarının, azınlıkları korumanın ve onlara saygı göstermenin güvenceye ve bu güvencenin de istikrara kavuşturulması istenmektedir. Ekonomik kriterler ile iyi işleyen bir piyasa ekonomisinin ortaya çıkarılması, AB içindeki rekabet ve piyasa güçleriyle baş edebilecek bir kapasitenin yaratılması istenmektedir. Bu iki kriter bağlamında, aday ülkenin, siyasal, ekonomik ve parasal birliğe katılım da dahil, üyeliğin gerektirdiği yükümlülükleri yerine getirebilecek bir durumda olması da istenmektedir. Tabiatıyla, bütün bunların AB müktesebatına uyumu da içerdiği şüphesizdir³⁴⁹.

Türkiye’nin bu kriterleri yerine getirmekte bazı güçlüklerle karşılaştığı az çok bilinmektedir. Zira son yıllarda, bir taraftan 3 Ekim 2005’de Türkiye-AB ilişkilerinde ‘tam üyelik müzakere süreci’ başlamakla birlikte, o günden bugüne bu ilişkilerde çok ciddi bir duraklama, kısır döngü ve güven sorunu yaşandığı görülmektedir. Bu sorun, 2006 yılının sonunda bir kriz noktasına gelmiştir, belki kriz yaşanmadı ama tam üyelik sürecinin yavaş giden bir trene benzetilmesiyle sonuçlanmıştır³⁵⁰.

Turan’a göre sorunun altında Türk modernleşme stratejisinin ortaya çıkardığı siyasi-idari yapı yatmaktadır. Türk modernleşme projesi “Batılılaşma” şeklinde ortaya çıkmıştır.

³⁴⁸ Aktan, a.g.e., <http://www.canaktan.org/ekonomi/avrupa-birligi/uyelik-kosul.htm>, 10.05.2008

³⁴⁹ Osman Metin Öztürk, “AB Nasıl Bir Türkiye İstiyor? Avrupa Birliği İle İlgili Güncel Gelişmeler”, <http://www.kamusen.org.tr/kitap%5Cabnasil.htm>, 10.05.2008

³⁵⁰ Keyman, a.g.m., <http://www.stargazete.com/index.asp?haberid=139126>, 10.05.2008

Türk modernleşme projesi bütün yetkileri uhdesinde toplayan bir merkezi devlete egemen yönetici sınıfın, Türk toplumunu doğru bildiği yönde dönüştürme projesiydi. Böyle bir tutumun, demokrasiye geçilmesinden sonra ortaya çıkaracağı güçlükler açık olarak ortaya çıkmaktadır. Bu modernleşme stratejisi, kendisi uygun gördüğü zamanda ve kendisinin uygun gördüğü biçimlerde toplumsal hayatın her veçhesine müdahale eden geniş bir bürokrasi yaratmıştır. Böyle bir yapılanmanın Avrupa Birliği nezdinde kabul görmemesine pek şaşmamak gerekir. Türkiye'yi yeni ve kapsamlı bir değişime uyum sağlama projesi beklemektedir. Bu da Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini yerine getirerek Avrupa Birliği üyeliğine doğru yol almasıdır³⁵¹.

Stratejik akıl, Türkiye'nin Avrupa'nın siyasi, ekonomik, jeopolitik ve kültürel geleceğine önemli katkılar verecek bir ülke olduğunu, AB tam üyeliğinin de Türkiye'nin demokratik, adaletli ve istikrarlı bir topluma dönüşmesi için önemli katkılar sağlayacağını bize söylemektedir. Gerçekten de, hem Türkiye, hem Avrupa birbirleriyle karşılıklı kazanç ve beraber hareket etme yoluyla sorunlarına çözüm bulma ilişkisine girdikleri zaman, küreselleşen dünya içinde güçlü olacak, bu dünyanın demokratik yönetimine katkı verecek toplumsal oluşumlardır³⁵².

Türkiye, Avrupa Birliği konusundaki tercihini, 1959'da Ortaklık Başvurusu ile ortaya koymuştur. O günden bu güne dek gelişen bir çizgi izleyen AB-Türkiye ilişkileri, Türkiye'nin adaylık statüsüne dek uzanmıştır. Ancak Türkiye'ye tanınan adaylık statüsü ile diğer ülkelerin adaylık statüleri arasında fark bulunmaktadır. Bu anlamda AB'nin Türkiye'ye yaklaşımı ve samimiyeti konusunda bazı ciddi endişeler oluşmaktadır. Anılan endişeler, Türkiye'nin sağlam ve gerçekçi değerlendirmelerle şekillendirilmiş stratejiler oluşturmasını gerektirmektedir³⁵³.

Sunar, AB sürecinde kültüre vurgu yapmaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği sürecinde kültür sürekli tartışma konusu yapılmaktadır. Kültürden maksat nedir, ne tür kültür üyelik için müracaat eden bir ulus-devletin AB'ye üyelik sürecinde ölçü olarak alınacaktır?

³⁵¹ Turan, a.g.m., http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisavi/36/ataturk_cumhuriyet/prof_dr_ilter_turan.htm, 10.05.2008

³⁵² Keyman, a.g.m., <http://www.stargazete.com/index.asp?haberid=139126>, 10.05.2008

³⁵³ Emirhan&Gün, a.g.m., s.44,45

Başka bir deyişle, modern Avrupa ulus-devletlerinin ortak olarak sahip oldukları ve AB'ye girmekte kriter olarak alınan kültürün özellikleri nelerdir?³⁵⁴

Sunar iki farklı kültür anlayışına işaret etmektedir³⁵⁵:

1- Siyaset-öncesi verili (ascribed) kültürde kişinin kimliği ve kolektif dayanışması, din, dil, ırk, etnisite merkezlidir.

2- Siyasal kültürde ise kişinin kimliği ve kolektif dayanışması yurttaşlık merkezlidir.

Sunar, ikinci sırada ifade edilen ve aydınlanma felsefesi, rasyonalizm ve bilimsel düşüncenin öne çıktığı kültür anlayışının kabul edilmesi gerektiğini vurgularken, hâkim din olarak Hıristiyanlığa gönderme yaparak dinin Avrupa kimliğinin temellerini oluşturduğunu öne süren anlayışı şiddetle eleştirmektedir. Çünkü modern Avrupa'nın inşasında yurttaşlık kültürü verili kültürün yarattığı sorunlara çözüm olarak gelişmiştir. Başka bir deyişle, modern Avrupa ulus-devletlerinin ortak olarak paylaştıkları anayasal, seküler, demokratik ve bireysel haklar ve sorumlulukları içeren yurttaşlık kültürüdür. Bu çözüm kültürü Avrupa ulus-devletlerinin din, mezhep, ırk ve etnik farklılıklardan kaynaklanan savaşlar, katliamlar ve sürgünlerle dolu acı dolu tarihlerine karşı kazandıkları temel başarıdır. Verili kültürler Avrupa'yı bölerken yurttaşlık kültürü birliği sağlamıştır. Avrupa Birliği, ne salt bir piyasa birliği ne de verili bir kültür birliğidir, Avrupa Birliği yurttaşlık-merkezli demokratik bir kültürü paylaşan siyasi bir birliktir. İşte bu başarı üzerine Avrupa Birliği kurulmuştur ve yine bu başarı üzerine ortak bir anayasa, ortak bir sivil toplum ve katılım, iletişim ve siyasi kültürün oluşturduğu ortak kamusal alana dayanan bir vatandaşlar Avrupa'sı tasarlanmaktadır. Modern Avrupa'nın haklı gururu, kendi tarihinin ihtilaf ve çatışmalarının üstesinden gelmeye kararlı oluşundan ve mezhep, din, etnisite ve ırk gibi verili farklılıklardan kaynaklanan derin bölünmelerin yol açtığı ölümcül çatışmalardan ders çıkarabilmeyi bilmesinden kaynaklanmaktadır³⁵⁶.

AB'nin Hıristiyan kimliği, tek boyutluluk taşımakta ve bu nedenle AB'nin şiddetle savunduğu çok kültürlülük, kültürel çoğulculuk, çok kimliklilik gibi nosyonların hayata

³⁵⁴ İlkey Sunar, "D'Estaing Sendromu Kafaları Karıştırıyor", **Zaman Gazetesi**, 14.12.2004, <http://www.liberal-dt.org.tr/modules/printer.php?art=165>

³⁵⁵ Sunar, a.g.m., <http://www.liberal-dt.org.tr/modules/printer.php?art=165>, 23.04.2008

³⁵⁶ Sunar, a.g.m., <http://www.liberal-dt.org.tr/modules/printer.php?art=165>, 23.04.2008

yansıtılmasını; insan hakları ve demokrasi gibi evrensel değerlerin ayrımcılık gözetilmeden uygulanmasını; daha da önemlisi kuşatıcı, kapsayıcı bir medeniyet yaratma ideallerinin uygulanmasını zorlaştıran ve bu noktada AB'nin test edilmesini dolayısıyla dünya kamuoyu nezdinde inandırıcılık kazanmasını önleyen kısır kimliktir. Ancak başka dini ve ulusal kimliklerin entegrasyonu ile AB'nin önerdiği sosyo-politik model meşruiyet kazanabilir ve AB ilkeleri pratikleri sayesinde farklılıklara ne derece toleransla bakabildiklerini ve ne ölçüde bir dünya medeniyeti kurabileceklerini ispat etme fırsatı bulabilirler. İşte bu dönemde Türkiye, imparatorluk geçmişinden ve farklı coğrafyalardan etkilenerek oluşan zengin ve farklı kimliği ile bu fırsatı yaratabilir. Bu bağlamda, AB'nin çok kültürlülük ve demokrasi alanlarındaki mükemmelliğini ancak içine Türkiye'yi alarak sergileyebileceğini söylemek, pek de yanlış olmamaktadır.³⁵⁷

Avrupa kıtasının Hıristiyan kimlikli bir coğrafyaya sahip olması, Aydınlanma çağından bu yana, kıtanın ortak inancının fizik ötesi olmaması uğraşısına ters düşmekte ve Avrupa'nın insani değerlerini evrensel düzlemde savunabilmesini zorlaştırmaktadır. İstikbalin Avrupa siyasi projesinin temelinde bulunan, dini farklılıklar da dahil olmak üzere bütün farklılıkların korunup, kabul gördüğü ama hiçbirinin bir diğerinden daha itibarlı ve baskın olmadığı ve bütün farklılıkların bir asgari değerler potasında yerlerini aldığı yaklaşımın tarihin derinliklerine uzanan zengin farklılığıyla Türkiye coğrafyasına ihtiyacı vardır.³⁵⁸

Potansiyel bir üye olarak Türkiye verili kültür kriterleri ile değil, yurttaşlık standartları ve AB'nin diğer üye ülkelerinde olduğu gibi demokratik kültüre bağlılığıyla değerlendirilmelidir. Kısaca, Türkiye veya herhangi başka bir potansiyel üye, ulaştıkları demokratik başarıya göre yargılanmalıdır. Aslında demokratik topluma ulaşmada Avrupa Birliği'nin farklı ulus-devletleri aynı yolu takip etmemişlerdir. Her biri kendi tarzı ve değişen zamanlama ve başarısıyla demokratik ve yurttaşlık değerlerinin hâkim olduğu siyasi toplumun minimum standartlarına ulaşabilmiştir. Farklı çıkış noktalarından başlayarak, farklı tarihleri ile atalarından gelen farklı kültürlere rağmen Avrupa'nın ulus-devletleri demokrasinin uygulanmasında birleşmişlerdir.³⁵⁹

Bir başka boyut da Kopenhag Kriterleri ile ilgilidir. Bu kriterlerin gözetilmesinde aday ülkeler arasında ayırım yapıldığı gözlemlenmektedir. Bir an için, Kopenhag Kriterlerinin diğer

³⁵⁷ İnaç, a.g.e., s.193,194

³⁵⁸ Cengiz Aktar, **Avrupa Yol Ayrımında Türkiye**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.101

³⁵⁹ Sunar, a.g.m., <http://www.liberal-dt.org.tr/modules/printer.php?art=165>, 23.04.2008

aday ülkeler için de geçerli olduğu varsayılır ise, AB'nin Türkiye dışındaki diğer aday ülkeler için bu kriterleri fazla dikkate almadığı görülür³⁶⁰. Siyasal ve ekonomik anlamda, özellikle Türkiye, demokratik bir devlet olarak Komünizm öncesi Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde baskı altında kalmış ülkelerden demokrasi ve serbest piyasa tecrübesi olarak çok ilerde olmasına karşın, gördüğü yakınlık diğer aday ülkelerden az olmuştur³⁶¹.

Kopenhag kriterlerine uyum tüm başlıklar bakımından önemli olmakla birlikte, Kopenhag siyasal kriterlerine uyum özel bir öneme ve önceliğe sahip bulunmaktadır. Türkiye'nin ekonomik ve hukuki uyum programlarını yerine getirmiş olsa bile, siyasal kriterlere uyum sürecinde önerilenleri tamamlamamış olması halinde, adaylığın tam üyeliğe dönüşmesi konusunda açık ve net bir engel olacağı belirtilmiş bulunmaktadır. Ancak diğer aday ülkeler için bu durumun net ve açık şekilde ifade edilmemiş olması AB'nin tarafsız ve adil bir değerlendirme yapmadığı konusunda şüpheli bir durum yaratmaktadır³⁶².

Yaşanan gelişmeler göstermektedir ki Türkiye'ye adil davranılmamaktadır. Hiç kimse Avrupa Birliği'nden Türkiye'yi kayırmamasını isteyemez: Demokratik Avrupa'nın kuralları, normları ve standartları Türkiye'ye tam anlamıyla uygulanmalıdır. Fakat ilgili standartları uygulayalım; modern Avrupa'yı oluşturan, farklılıklardan birliğe ulaşmaya azimli bir halkın, farklılıklarını demokratik olarak çözmeye kararlı bir halkın ve ulus-devletin ötesinde ama ulus-devlet içinde ulaşılan başarılar üzerine kurulmuş bir birliği amaçlayan Avrupa'nın kültürel standartlarını uygulayalım. Habermas'ın da belirttiği gibi, vatandaşlar Avrupa'sı, "ortak bir siyasi kültür" ile "sanat, edebiyat, tarih yazımı, felsefe gibi ulusal geleneklerin arasında" bir farklılaşma oluştuğunda meydana gelebilir. Vatandaşlar Avrupa'sı, aynı evrensel haklar ve anayasal prensiplerin "farklı ulusal tarihler bağlamında gururlu bir yere sahip olduğu ve ortak siyasi bir kültürel kimliğin ulusal kültürel farklılıkların üstünde yer aldığı zaman gerçekleşecektir". Türkiye vatandaşları son 150 yıldır Avrupa'yla ortak bir siyasi kültür oluşturmaya çalışmaktadır. Bu nedenle, Türkiye üyelik sürecinde "evrensel haklar" ve "anayasal prensiplerle" değerlendirilmelidir³⁶³.

Tüm diğer ülkeler gibi Türkiye de değişen dünyaya ayak uydurmak durumundadır. Türkiye 1980'lerden itibaren küreselleşme sürecine entegre olma, yeni küresel düzende

³⁶⁰ Öztürk, a.g.m., <http://www.kamusen.org.tr/kitap%5Cabnasil.htm>, 10.05.2008

³⁶¹ Mert Toker, *Türk Avrupa Günlüğü 1699'dan Günümüze Türk-Avrupa Siyasi Ekonomik İlişkileri*, PMR Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.351

³⁶² Emirhan&Gün, a.g.m., s.44,45

³⁶³ Sunar, a.g.m., <http://www.liberal-dt.org.tr/modules/printer.php?art=165>, 23.04.2008

kendine sağlam bir yer edinme ve uluslar arası düzlemde rekabet kapasitesine sahip olma bağlamında çok önemli değişikliklere gitmiştir. Atatürk'ün hedef koyduğu “muasır medeniyetlerin üzerine çıkma” ideali her zaman canlı tutulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda da küresel düzlemde, Avrupa medeniyet birikimini anlama ve bu medeniyet birikiminin somut bir ifadesi olan Avrupa Birliği ile bütünleşme yolunda adımlar atmaktadır. Söz konusu süreç hala sürüyor ve gelecekte de devam edecektir.

Türkiye açısından izlenmesi gereken en mantıklı kavrayış, kendi kültür ve medeniyet birikimimizden vazgeçmeye çalışmadan, bizi biz yapan temelleri yok saymadan küresel sistemin gereklerini yerine getirmeye çalışmak, bu doğrultuda bir adaptasyon sağlama prensibini temel almaktır. Avrupa Birliği'ne uyum süreci, genel anlamda da küresel gereklere entegrasyon süreci bu çerçevede değerlendirilmelidir.

SONUÇ

1980’li yıllardan itibaren belirgin bir şekilde ivme kazanarak öne çıkan ve çok boyutlu bir yapı arz eden küreselleşme hemen her alana değişik yönleriyle nüfuz etmekte ve dünyayı bir değişim ve dönüşüm sürecine sokmaktadır. Gerek kültürel, gerek siyasal ve gerekse ekonomik alanda önemli gelişmeler yaşanmakta, hem taraftarları hem karşıtları bu süreçten etkilenmektedir.

Küreselleşme olgusu ilk ve en önemli olarak ekonomiyi dünya ölçeğinde bütünleştirmektedir. Bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve dolayısıyla sermayenin sınır tanımayan bir özellik sergiler hale gelmesi durumu söz konusu olmuştur. Birkaç tuşla ülkelerarası sermaye akışı rahatlıkla gerçekleştirilebilmektedir. Dolayısıyla sermayenin, siyasal sınırları tanımak gibi bir mefhumu kalmamıştır. Bununla birlikte, çok uluslu şirketlerin, adından da anlaşılacağı gibi pek çok ülkede faaliyet göstermesi ulus-devletin varlığını sorgular hale getirmiştir. Dünyanın her yanına kılcallarını yayan çok uluslu şirketler, faaliyetlerini güvence altına alma arzusu içinde olmakta ve dolayısıyla ulusal hukuk sistemlerini kendilerine kolaylık sağlar hale getirme yönünde değiştirmektedir. Ulus-devletlerin güç sıralamasında da ekonomik gücün askeri güç kadar ve hatta ondan daha fazla önem taşır hale geldiği dünyada tüm ögeler ekonomiye göre şekillenmektedir. Tüm devletler de bu küresel ekonomik süreçten kaçınılmaz bir şekilde etkilenmektedir. Dünyanın durumunu belirleyen en önemli unsur artık tartışılmaz bir şekilde ekonomi olmuştur.

Ayrıca küresel dalga dünya ölçeğinde tek bir “küresel kültür”(Batı orijinli) dayatmaktadır. “Öteki” hemen her açıdan özümsemeye çalışılmakta ve farklılıklar tek bir küresel kültür çatısı altında yok olmaya zorlanmaktadır. Ancak süreçle birlikte yerel kültür ve yerellikler de ön plana çıkmakta, küresele karşı yerel kutsanmaktadır. Bu durum bazı açılardan radikalleşme eğilimi de göstererek küresel açıdan olduğu kadar ulusal açıdan da tehlikeli hale gelmektedir.

Yine küresel sürecin ortaya çıkardığı bir nokta da, ulus-devlet formunun yanında, çeşitli ulus-üstü siyasal ve ekonomik birlikler ve yapılanmalar ve bölgeselleşme eğilimleridir.

Burada ortaya çıkan en çarpıcı örnek Avrupa Birliği'dir. Yani uluslar arası arenada ulus-devletler artık tek ve biricik aktör değildirler.

Toplumlar, ulus-devlet modeline gelene değin; kent-devletler, feodal sistem ve imparatorluklar gibi çeşitli yönetim birimleri altında yönetilmişlerdir. Son olarak, çeşitli aidiyet bağlarıyla bağlandıkları ulus-devlet modeli çerçevesinde birleşilmiş, dünya devletler sistemi de bu yapı üzerinde şekillenmiştir. Ulus-devlet dünya toplumlarının üzerinde uzlaştığı en uygun yönetim biçimi olarak karşımıza çıkmıştır. İşte yukarıda genel hatlarıyla kısaca özetlemeye çalıştığımız sebeplerden dolayı, insanoğlunun tarih boyunca pek çok evreden geçerek özümlediği en çağdaş, en ideal yönetim biçimi olan ulus-devletlerin etkinliği, gücü ve hatta varlığı sorgulanır hale gelmiştir.

Küreselleşmenin getirdiği değişim ve dönüşüm sürecinden ulus-devletlerin de payını alması kaçınılmazdır. Ancak bu durumu, ulus-devletin sonunun geldiğini ilan ederek lanse etmek de yanlış bir tutum olacaktır. Zaten küresel ekonomi de ulus-devletlerin tamamen yok olmasını değil, önündeki engelleri kaldıracak ve kendine hareket serbestisi sağlayacak bir şekilde konumlanmasını talep etmektedir. Evet ulus-devletler bu değişim ve dönüşüm dalgalarına ayak uyduracak, yapısını ve işleyişini ona göre şekillendirecek ve bazı işlevlerini de kaybedecektir. Ancak bu durum ulus-devletlerin yok olacağı şeklinde değerlendirilmemelidir. Zira ulus-devletler küresel arenada günümüzde de en önemli uluslar arası aktör olarak yer almaktadır.

Küreselleşmenin etkisiyle Türkiye de kendini 1980'lerle beraber, bu kaçınılmaz değişim ve dönüşüm süreci içinde bulmuştur. 24 Ocak 1980'de alınan radikal kararlarla, 1980'lere kadar devletçi ve ithal ikameci bir ekonomi politikası güden Türkiye, artık küresel sisteme eklenme sürecine girmiştir. Ancak bu dönemden sonraki gelişmeler pek iç açıcı olmamış, ülke ardı ardına ekonomik krizlere sahne olmuştur. Yani ekonomi dışı açıldıkça rizikolara karşı daha savunmasız bir hale gelmiştir. Küreselleşme sürecinde daha doğru politikalar üretilmelidir. Genel olarak tüm dünya devletlerinin, özelde de Türkiye'nin ulus-devlet yapısını en etkin, en doğru şekilde kullanarak politikalarını şekillendirmeleri gerekmektedir.

Artık iç politika ile dış politikanın birbirinden ayrı işleyemeyeceği bir dünyada yaşıyoruz. Bu anlamda gerek ulusal düzeyde gerekse uluslar arası düzeyde manevra alanımızı,

bu olguyu akılda tutarak şekillendirmeliyiz. Bu bağlamda Türkiye, yönelimini, zaten 1959'dan beri içinde olduğu, Avrupa Birliği'ne üyelik motivasyonu çerçevesinde şekillendirmektedir. Bu durum, çalışmamızın son bölümünde de belirtildiği üzere gerek coğrafi ve kültürel, gerek siyasi, gerekse ekonomik düzeyde karşılıklı ihtiyaçlardan dolayı en mantıklı yol olarak karşımızda durmaktadır.

Kazananlar kadar kaybedenlerin de olduğu küreselleşme sürecinde, süreçle ilgili tartışmalar gerek siyasal gerek akademik ve gerekse başka alanlarda hararetle devam etmektedir. Kaçmanın mümkün olmadığı ve hala içinde bulunulan süreçte geleceğin neler getirip neler götüreceği hep beraber görülecektir.

KAYNAKLAR

AÇA, Mehmet, “Küreselleşmecilerin ‘Ulus-Devlet’lere Son Verme ve Ulusal Kimlikleri Yok Etme Girişimleri: Türkiye Örneği”, **Küreselleşen Dünya ve Türk Kimliği**, Der: Mehmet Aça ve Hüseyin Durgut, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, **Kral Devletten İmparatorluğa**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali& Levent Köker, **Tanrı Devletinden Kral Devlete Siyasal Düşünceler**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997

AKTAN, Coşkun Can, **Türkiye Avrupa Birliğinin Neresinde?**, EĞİAD Yayını, İzmir, 2000, <http://www.canaktan.org/ekonomi/avrupa-birliği/temel-degerleri/htm>, 10.05.2008

AKTEL, Mehmet, **Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2003

AKIN, Bahadır, “21.Yüzyılın Eşiğinde Küreselleşme ve Küresel İşletmeler”, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos_php?nt=262, 11.12.2007

AKKAYA, Rukiye, **Küreselleşme Olgusu Karşısında Ulus Sorunu**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2004

AKTAR, Cengiz, **Avrupa Yol Ayrımında Türkiye**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001

ANDERSON, Benedict, **Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Yayılması ve Kökenleri**, Çev: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 1995

ATATÜRE, Süha, **Küreselleşme Sürecinin Ulus Devlet Üzerine Etkileri**, T.C. Gazi üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2001

ATTAR, Aygün, “Ulus-Devlete Geçiş Süreci ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Üniter Yapısı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı:60, Cilt: 20, Kasım 2004; <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergi/Icerik&IcerikNo=108>, 23.04.2008

BACIK, Gökhan, “Ekonomik Dış Politika: Yeni Dünya Düzeni Bir Zorunluluk”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, İstanbul, Temmuz 1998

BAĞÇE, H.Emre, “Küreselleşme, Devlet ve Demokrasi”, **Amme İdaresi Dergisi**, 32(4), 1999

BAŞOĞLU, Ufuk & Nalan Ölmezoğulları & İlker Parasız, **Dünya Ekonomisi Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makro Ekonomi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999

BAYDUR, C. Mehmet& Bora Süslü, “Ekonomik Bütünleşme Olarak Parasal Birlik”, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Dönüşüm, Sorunlar ve Tartışmalar**, Ed: Turgay Uzun, Serap Özen, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004

BAYKAL, Abdulkadir, **Küreselleşme ve Etnik Kimlik**, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bilim Dalı Master Tezi , Ankara, 2005

BERGER, Peter L., “Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri”, **Bir Küre Binbir Küreselleşme Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik**, Ed: Peter L. Berger&Samuel P. Huntington, Çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003

BOSTANCI, Naci, **Bir Kolektif Bilinç Olarak Milliyetçilik**, Doğan Kitapları, İstanbul, 1999

BOZKURT, Veysel (Der), **Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar**, Alfa Yayınları Bursa, 2000

BOZKURT, Veysel, “Küreselleşme Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar”, <http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>, 11.12.2007

BÜYÜKUSLU, Ali Rıza, “Küreselleşmenin Sosyal ve Kültürel Hayata Etkisi”, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Veysel Bozkurt (der.), Alfa Kitabevi, Bursa, 2000

CANGIZBAY, Kadir, “İnsanın Can Düşmanı Globalleşme”, **Küreselleşme Ekseninde Türkiye İçin Stratejik Öngörüler**, Ed: Bilal Karabulut, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003

CEM, İsmail, “Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Eğilimlerin Dinamikleri”, **Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyo-Politik Karşıtlıklar**, Der: Alkan Soyak, Om Yayınevi, İstanbul, 2002

COŞKUN, Bayram, “Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Üzerine Bir Değerlendirme”, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Dönüşüm, Sorunlar ve Tartışmalar**, Ed: Turgay Uzun, Serap Özen, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004

COŞKUN, İsmail, **Modern Devletin Doğuşu**, Der Yayınları, İstanbul, 1997

COŞKUN, Recai, **Küreselleşme Türkiye Eksenli Analizler**, Beta Yayınları, İstanbul, 2002

ÇEÇEN, Anıl, “Küreselleşmenin Getirdiği Hukuk Karmaşası”, **Cumhuriyet ve Küreselleşme**, Der: Suna Kili, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002

ÇINAR, Menderes, “Küresel Sermaye ve Ulus-Devlet Üzerine Etkileri”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı:56, 1993

ÇÖTÜKSÖKEN, Betül, “Felsefe Açısından Küreselleşme ve Kültür”, **Cumhuriyet ve Küreselleşme**, Der: Suna Kili, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002

DÜNDAR, Can, “Kaça Gireriz Savaşa?”, **Milliyet Gazetesi**, 04.01.2003

EMİRHAN, Pınar Narin& Rengin Gün, , “Avrupa Birliği’nin Gelişme Perspektifi Açısından Türkiye’nin Ekonomik ve Siyasi Durumu: Konverjans (Yakınlaştırma) ve Kopenhag Kriterleri Bazında Makro Göstergelerin Karşılaştırmalı Analizi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.3, Sayı.3, İzmir, 2001

ERDOĞAN, Mustafa, “Küreselleşme, Hukuk ve Türkiye”, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Dönüşüm, Sorunlar ve Tartışmalar**, Ed: Turgay Uzun, Serap Özen, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004

ERDOST, Muzaffer İlhan, **Ulus, Uluslaşma, Demokratikleşme**, Onur Yayınları, Ankara, 1991

ERÖZDEN, Ozan, **Ulus-Devlet**, Dost Kitabevi, Ankara, 1997

ERYILMAZ, Bilal, **Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1997

ESER, Uğur, “Küreselleşme Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?”, **Ekonomik Yaklaşım**, C:6, S.17, 1995

ESGİN, Ali, **Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar**, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:25, No:2, Aralık 2001

EŞKİNAT, Rana, **Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisine Etkisi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1036, Ankara, 1998

FARAZMAND, Ali, “Küreselleşme ve Kamu Yönetimi”, Çev: Sevilay Kaygalak, **Mülkiye**, Cilt:25, Sayı:229, 2001

GELLNER, Ernest, **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev: Büşra Ersanlı Bahar ve Günay Göksu Özdoğan, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992

GERAY, Cevat, “Kentleşme Sorunlarının Çözümü Açısından Küreselleşme, Özelleştirme, Yerelleştirme ve Yerel Yönetimler”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt:10, Sayı:4, 2001

GIDDENS, Anthony, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya, Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Şekillendiriyor?**, Çev: Osman Akınhay, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000

GIDDENS, Anthony, **Sosyoloji Eleştirel Bir Yaklaşım**, Çev. Ruhi Esengün&İsmail Öğretir, İstanbul, 1994

GÖKTEN, Kerem, **Küreselleşme, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye Üzerine Etkileri**, T.C. Gazi üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003

GÖZLER, Kemal, **Anayasa Hukukuna Giriş Türk Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2001

GUEHENNO, Jean Marie, **Demokrasinin Sonu**, Çev: M. Emin Özcan, Dost Kitabevi, Ankara, 1998

GÜRALP, Haldun, “Ulusal Devlet, Global Demokrasi”, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale8.htm>, 20.02.2008

GÜRÜN, Fethi, **Globalleşme ve Çokuluslu Şirketlerin İnsan Kaynakları Yönetimine Etkileri**, KAMU-İŞ, Ankara, 2001

HABERMAS, Jurgen, **Küreselleşme ve Milli Devletin Akıbeti**, Çev. Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2002

HABLEMİTOĞLU, Songül, **Küreselleşme: Düşlerden Gerçeklere**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004

HALL, Stuart, “Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik”, Çev. Hakan Tuncel, <http://ileg.ankara.edu.tr/id/yazi.php?vad=798>, 12.12.2007

HASANOĞLU, Mürteza, “Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 43, Ekim-Aralık, 2001

HOBshawm, Eric, **Milletler ve Milliyetçilik**, Çev: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993

HOCAOĞLU, Gülen Layika, **Küreselleşme Sürecinde Şirketlerin Dünya Pazarında Uyguladıkları Stratejiler**, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004

HUNTER, James Davison & Joshua Yates, “Küreselleşmeye Öncülük Küreselleştirici Amerikan Dünyası”, **Bir Küre Binbir Küreselleşme Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik**, Ed: Peter L. Berger & Samuel P. Huntington, Çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003

İŞIKLI, Alparslan, **Küresel Saldırı, Ulusal Devlet ve Sendikalar**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001

İŞILDAK, Deniz, **Küreselleşme ve Ulus Devlet Boyutunda Türkiye**, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003

İÇLİ, Gönül, “Küreselleşme ve Kültür”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:25, No:2, Aralık 2001

İNAC, Hüsamettin, **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, Adres Yayınları, Ankara, 2005

JEFFRELOT, Cristopher, “Bazı Ulus Teorileri”, **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Der: Jean Leca, Çev: Siren İdeman, Metis Yayınları, İstanbul, 1998

KALAYCIOĞLU, Ersin& Ali Yaşar Sarıbay (Ed), “Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Politik Değişim”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa Yayınları, Bursa, 2000

KANSU, Işın, **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi Vakfı Yayını, Ankara, 1996

KARLUK, Rıdvan, **Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, 5.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002

KAZGAN, Gülten, **Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000

KAZGAN, Gülten, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2004

KAZGAN, Gülten, **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri**, Altın Kitaplar Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1995

KEYDER, Çağlar, "Globalleşme ve Devlet", <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale6.htm>, 20.02.2008

KEYMAN, Fuat, **Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık : Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek**, Çev: Simten Coşar, Alfa Yayınevi, Bursa, 2000

KEYMAN, Fuat, "2008'de Türkiye AB'nin Neresinde?", **Star Gazetesi**, 21.01.2008, <http://www.stargazete.com/index.asp?haberid=139126>, 10.05.2008

KİLİ, Suna (Der), "Cumhuriyet, Atatürkçülük ve Küreselleşme", **Cumhuriyet ve Küreselleşme**, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002

KONGAR, Emre, "Küreselleşme Bağlamında Türkiye", http://www.kongar.org/makaleler/Izmir_konusmasi.php, 10.05.2008

KONGAR, Emre, "Küreselleşme, Mikro Milliyetçilik, Çok Kültürlülük, Anayasal Vatandaşlık", http://www.kongar.org/makaleler/mak_kum.php, 02.02.2008

KONGAR, Emre, **Küresel Terör ve Türkiye- Küreselleşme, Huntington, 11 Eylül**, Remzi Kitabevi, 3.Baskı, İstanbul, 2002

KORAY, Meryem, “Küreselleşme Süreci ve Ulus-Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları”, <http://stratejik.yildiz.edu.tr/makale1.htm> , 15.12.2008

KÖSEOĞLU, Nevzat, **Küreselleşme ve Milli Hayat**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002

MANİSALI, Erol, **Yirmibirinci Yüzyılda Küresel Kıskaç Küreselleşme, Ulus Devlet ve Türkiye**, 2.Basım, Otopsi Yayınevi, İstanbul, 2001

MENGİ, Ayşegül, **Avrupa Birliği’nde Bölgeler Karşısında Yerel Yönetimler**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1998

NALBANT, Atilla, “Bölgesel Devlet: Yeni Bir Devlet Biçimimi? (I) Kuramsal Temeller”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:29, 1996

ÖNDER, İzzettin, “Küreselleşme, Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomiler”, **Cumhuriyet ve Küreselleşme**, Der: Suna Kili, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002

ÖYMEN, Onur, **Geleceği Yakalamak Türkiye ve Dünyada Küreselleşme ve Devlet Reformu**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000

ÖZDEK, Yasemin, “Globalizmin İdeolojik Hegemonyası: Yanılsamalar”, **Amme İdaresi Dergisi**, 32(3), 1999

ÖZTÜRK, Osman Metin, “AB Nasıl Bir Türkiye İstiyor? Avrupa Birliği İle İlgili Güncel Gelişmeler”, <http://www.kamusen.org.tr/kitap%5Cabnasil.htm>, 10.05.2008

PARASIZ, İlker, **Türkiye Ekonomisi 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998

PIERSON, Cristopher, **Modern Devlet**, Çev: Dilek Hattatoğlu, Çivi Yazıları, İstanbul, 2000

SARIBAY, Ali Yaşar, “Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam”, **Global Yerel Ekseninde Türkiye**, Der: Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000

SARIBAY, Ali Yaşar, **Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme**, Everest Yayınları, İstanbul, 2004

SARIBAY, Ali Yaşar& Süleyman Seyfi Öğün, **Politikbilim**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999

SARINAY, Yusuf, **Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı**, MEB Yayınları, İstanbul, 1999

SCHROEDER, Süheyla Kırca, “Küreselleşme, Kimlik, Ulusal Kültür”, 2005, http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=5391, 04.02.2008

SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları, İstanbul, 1996

SOYAK, Alkan (der.), **Küreselleşme İktisadi Yönelimler ve Sosyo-Politik Karşıtlıklar**, Om Yayınevi, İstanbul, 2002

STRAUSS, Levi, **İrk, Tarih ve Kültür**, Çev: Haldun Boyder, Metis Yayınları, İstanbul, 1997

SUNAR, İlkay, “D’estaing Sendromu Kafaları Karıştırıyor”, **Zaman Gazetesi**, 14.12.2004, <http://www.liberal-dt.org.tr/modules/printer.php?ort=165>, 10.05.2008

ŞAR, Kaan, **Türkiye’de Küreselleşmenin Bir Aracı Olarak Özelleştirme Uygulamaları**, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İktisat Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002

ŞAYLAN, Gencay, **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1995

ŞEN, Furkan, **Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik ve Ulus-Devletin Konumu**, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi , Ankara, 2004

TAĞRAF, Hasan, “Küreselleşme Süreci ve Çok Uluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2002

TEKELİ, İlhan& Selim İlkin, “Küreselleşme Ulus-Devlet Etkileşimi Bağlamında AB-Türkiye İlişkilerinin Yorumlanması”, **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı:10, 2000

TEKİN, Erol Tümer & Nazmiye Özgüç, **Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme ve Kalkınma**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1997

TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 1997

TOKER, Mert, **Türk Avrupa Günlüğü 1699’dan Günümüze Türk-Avrupa Siyasi Ekonomik İlişkileri**, PMR Yayıncılık, İstanbul, 2003

TÖRENLİ, Nurcan, **Enformasyon toplumu ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye, Bilim ve Sanat Yayını**, Ankara, 2004

TURAN, İlter, “Cumhuriyetin 80. Yılı Kutlarken”,
http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/36/ataturk_cumhuriyet/prof_dr_ilter_turan.htm, 10.05.2008

TUTAR, Hasan, **Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi**, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2000

TUTUM, Cahit, **Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma**, TESAV Yayını, Ankara, 1994

UYGUN, Oktay, “Ulusüstü Siyasal Birlikler ve Küreselleşme”,
<http://www.yildiz.edu.tr/makale7.htm#ftnref2> , 10.12.2007

UYSAL, Berna Türkdoğan, **Batı Haçlı Seferlerinden Avrupa Birliğine**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2000

UZUN, Turgay& N. Kemal Öztürk, “Türk Siyasal ve Yönetimsel Yapısında Devletçi Gelenek ve Etkileri”, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Dönüşüm, Sorunlar ve Tartışmalar**, Ed: Turgay Uzun, Serap Özen, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004

UZUN, Turgay, “Kamu Yönetiminde Etik Sorunlar, Yönetimsel ve Siyasal Bozulma”, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Dönüşüm, Sorunlar ve Tartışmalar**, Ed: Turgay Uzun, Serap Özen, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004

ÜLMAN, Burak, “Uzun Süreçte Küreselleşme: Bir Sihirli Kavramı Tarihteki Yerine Koyma Meselesi”, <http://stratejik.yildiz.edu.tr/makale4.htm> , 15.02.2008

VATANDAŞ, Celaleddin, **Küreselleşme Sürecinde Toplumsal Kimlikler ve Çok Kültürlülük**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2002

WALLERSTEİN, İmmanuel, **21. Yüzyılda Siyaset**, Çev: Taylan Doğan, Ender Abadoğlu, Aram Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul, İstanbul, 2005

YAPICI, Utku, **Küresel Süreç ve Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004

ZENCİRKIRAN, Memet, “Küreselleşme: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, <http://www.isguc.org/memet2.htm> ,06.09.2007

T.C. Anayasa, Kanun Metinleri Dizisi 01, Seçkin Yayınevi, 2005

<http://dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayı6/ticaret.htm> , 24.08.2007

www.emrekongar.org/makalaler , 14.12.2007

<http://www.isguc.org/printout.php?id:94>, 25.09.2007

<http://www.tasam.org> , 02.02.2008

<http://w3.gazi.edu.tr/web/syaman/küresellesme3.htm>, 10.10.2007